

TARTALOM

"kávéházi szegleten..."

● Juhász Tibor	Vallomás / Találkozás	3
● Nagy Zsuka	hasonlóak / szürke / öngyújtó / ablak / vér / nem nekem / szerelem / tusfürdő ennyi...	5
● Szászi Zoltán	Meccs	10
● Z. Németh István	christmas ... / ... somewhere in europe	12
● Bíró József	Fűnyíró / A távozások költészete / Az Arundel-sír / Aubade (Fordította: Szili József)	13
● Philip Larkin		16
100/másod/percesek		
● Szávai Attila	Az előrelépés	22
Próza és vidéke		
● Stummer Attila	Beavatás	24
● Németh Ványi Klári	Részletek Helen Büttner Czóbel Minkához írt leveleiből (Regényrészlet)	31
Kutatóterület		
● Papp Dénes	Utolsó felvonás az öltözőben (Örkény István: „Rózsakiállítás”)	39
● Németh Zoltán	Név és szöveg (A multikulturális nevek és álnevek világa)	47
● Balázs Géza	Szöveg a szövegben (Intertextualitás multimedialitásban)	52
● Szomszéd Eszter	Szvoren Edina „hiányos”, de egyben „testes” novellái (Szvoren Edina: <i>Pertu</i>)	58
Találkozási pontok		
● Nagy Csilla	„A város nem azért város...” (Beszélgetés Székyné Dr. Sztrémi Melinda polgármesterrel)	69
Kép-tér		
● Kanyó Emma	Eddig (Beszélgetés Földi Gergely festőművésszel)	73
● Gáspár István Gábor	Stációk (A salgótarjáni Kálvária)	76
Ami marad		
● Vass Norbert	Árnya(lako)k és fény(lény)ek Északon (Kortárs dán és finn groteszk novellák)	78
● Csongrády Béla	Útitársa volt Madách Imrének (Hubay Miklós: „Aztán mivégre az egész teremtés?”)	84
● Kabdebó Lóránt	Báger Gusztáv szellemi építkezése (A mégis, mégse, mégis és a Magasság, mélység c. kötetekről)	88
● Alabán Péter	Domaházi hagyományőrzők nyomában (Elek Menyhért: <i>Domaházi templomtorony de messzire ellátszik</i>)	91
● Nagy Csilla	„Nehéz szó az élet” (Vass Tibor: <i>Mennyi semenni</i>)	94

A borító Kovács Bodor Sándor *Az elkerülő út* című fotójának felhasználásával készült. A borító belső oldalait és a lapszámot Losonczy Ildikó munkáival és azok részleteivel illusztráltuk. A 73. és 75. oldalon Földi Gergely festményének részlete szerepel. A 76-77. oldalon látható fényképet Gáspár István Gábor készítette. A Salgótarjánt ábrázoló fotó (69., 72.) forrása: www.tarjanikepek.hu.

Főszerkesztő:
Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Nagy Csilla (csillester@gmail.com)

Lektor/Korrektor:
Tóth Kinga (tothxkinga@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (Párizs)
Pál József (Salgótarján)
Tózsér Árpád (Pozsony)

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlése

Készült a Polar Stúdióban
(Salgótarján)

Támogatónk:

Nemzeti
Kulturális
Alap

Médiapartnerünk:
Nógrád Megyei Hírlap

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár
és Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó: Molnár Éva igazgató

Fenntartó:
Nógrád Megyei Intézményfenntartó
Központ

● Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ● Telefon: 32/521-560 ● Fax: 32/521-555 ●
Internet: www.bbmh.hu ● E-mail: palocfold@gmail.com ● Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ● Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézetnél, a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt ● Megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrásy út 45.), Balassagyarmaton a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), valamint Losoncon (Szlovákiában) a Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) ● 2012-ben megjelenik 6 alkalommal ● Egy szám ára 500,- Ft ● Előfizetési díj egy évre 3000,- Ft, amely a postaköltséget is tartalmazza ● Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza ● ISSN 0555-8867 ● INDEX 25925 ●

JUHÁSZ TIBOR

Vallomás

Én vagyok az, aki ott állt
az ajtó előtt és csak nézte
a kilincset. Talán biztos fogást
keresett rajta, hogy ne történjen
meg, amiről nem is tudhatott,
a sarokvasak nevetése,
amiről mindig egy későn
fékező vonat végzetessége
jutott az eszembe.

Saját kezemet fogtam vissza
tested előtt is. Egy lehetőségre
gondoltam, hogy más lehet
minden, a boldogságnak
semmi köze nincs a sínekhez,
csak annak van, amit csináltunk,
azoknak a túlsúlyos éveknek,
melyek nem tudtak elég gyorsnak
vagy merésznek lenni,
hogy megmentsek magukat.

És megállni sem tudtam,
amikor rájöttem, hogy legmélyebb
sóhajtásaidat elfeledtem
és az enyémekeket mindig az okozta,
ha tudtam a végét.
Ha az utcán már nem emlékeztem
az ajtóra, ami fehér lapjával
maga volt a bizonytalanság
és egy kicsit saját magam is,
az összes gyávasággal és bátorsággal,
mi meghatározza a jövőt.

Találkozás

Szól, hogy dobjak már
neki egy szálat, meg egyet
későbbre is, mert otthon hagyta
a cigijét. Azt mondta,
hogy köszöni. Szar az, ha nincsen
az embernek. Az óráját
mutogatta, majd kopaszos
fejéhez emelte ujját.

Később, emberek százai között
újra láttam őt.
Kezében fogyott az idő,
szája lassan nyílt érte
és ha szólt is volna
valamit, nem hallhattam meg.

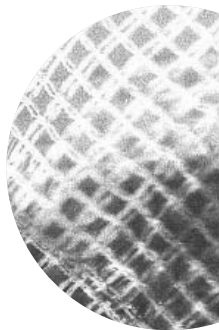
Távol voltam tőle,
felfoghatatlanul távol
és egyre csak mentem tovább.
Kezeim, mint a mutatók
kattogtak mellettem.
Tudtam, hogy ha visszafordulnék
már nem láthatnám
és nem kérdeztem, hogy miért.

Szar az, ha nincsen az embernek.
Talán ezért adtam neki.
Mert nekem volt,
mert nekem is szükségem volt
valamire, a saját mérgemen
kívül és mert
én is távol lakom innen.

NAGY ZSUKA

hasonlóak

Senki nem hisz senkinek.
mindenki a másik oldalon
odavágyik ahol nincs Ahol mások vannak
valami biztos van valamiért biztos lesz
de ez sincs a teljességgel
ki vagyunk szolgáltatva mindannyian
és nem különbözőek ha nem is egyformák
hasonlóak vagyunk.

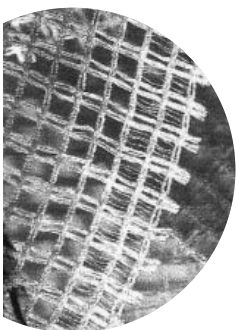

szürke

Gondolatban minden megrázóbb.
meg a filmekben –
a valóság mindig szürke
galambszar – mindig
meg kell etetni képzelettel meg
gondolattal –
de gondolatban minden olyan megrázó.

öngyújtó

cserebogár a hátamon
anya jegye
kongalombok a széldzsekim
körül
viharra gyújtok a parkban
öngyújtó vagyok.

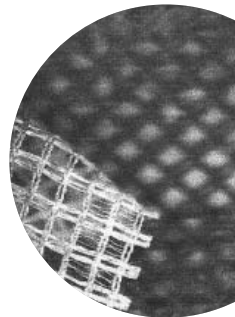
ablak

Milyen megalázó dolog a semmi.
csak nézek ki az ablakon
mint egy óceánjáró megy el
a napra nap.
a kapitány mindig a parton
az ablakban nézi
mi lett volna.

vér

Ömlik ömlik a vér ömlik és fáj.
férfi háborúban lát ennyi vért
attila sem érti fáj nem érti vér

társ nélkül csak vér – gyerektelen vér
ömlik ömlik a vér ömlik és fáj
férfi háborúban lát ennyi vért
attila sem érti fáj nem érti vér.

nem nekem

C pentaton a szőnyegen.
kilöttyen rá a jázmineám
a nap forog bennem
dervisidő kiperdül

c-moll szeretkezik a-val
színes papírok a falakon.
a szerelmem egy kocsmában ül
és nem nekem ír sms-t.

szerelmem

Akkor költöztem a legtöbbet
mikor szerelmes voltam.
nem akarok
szerelmes lenni
de nincs akaraterőm

remegek
csak tehetségtelen költő
ír le ilyet – mégis
olyan tehetetlenül
tehetségtelenül remegek
és reszketek
és nincs
akaraterőm.

tusfürdő

Már régen nem aludtam
a szerelmemnél.
most is csak leestem a büfé kocsiról
és elhagytam a lakáskulcsomat
nem volt hol aludnom
felmentem hozzá

kaptam svédceppet a térdemre
külön aludtunk hajnalba
lezuhanyoztam a szerelmem
fürdőszobájában
vízkő és amoszappanszag –

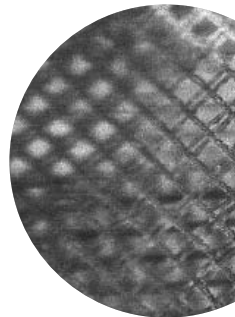
és egy nivea tusfürdő
én vettem még régen
azt hittük kell egy tusfürdő
a szerelmem fürdőszobájába

a kezembe veszem a tusfürdőt
a *szerelmemnek múmiakell* balzsamja

jut eszembe zorán meg az a dal
állok a kádban nem vagyok kívánatos
bekenem magam a többéves múmia
balzsammal – vizet szórok -

–
a mesterséges anyagok mindent túlélnek
nagy szerelmeket is – ott állnak magányosan
éppen egy kádsarokban – idegenkezűségben
kidobja őket valaki – hogy újabb mesterséges
anyagot pakoljon a helyébe – híve hogy az ő
szerelme túlél elfogyaszt minden mesterséges anyagot

még egyszer bekenem magam én is túlélni akarok.

SZÁSZI ZOLTÁN

ennyi...

mindig a mások élete
zacskóban ing nyakkendő zokni
bontják a falat
jó így lakni
kopni

anyám szatyrában reggelim
minden van
az ennyim semmi
itt és hol az otthon
szagát sem tudom
a lifthófi macskák
tejre várva állnak
reggel
buszra megyek
bele hajnalba
rideg hideg
napi stressztől
ideg pattan
dohányszaga van a sálnak
zúgva éjszakába
egy élő költő álma
milyen lehet

kelve látom
rongyos fémgyűjtő viszi postaládám
elkorhad Madách sírján Ádám

mint aki hídavatáson
hull
gyakorlom milyen múlni
arany szív tompa agy
torkomban befőtti
régi íz
csak nem fognak engem
egy szál kossuthért
lelőni
nincs vagyon
az aranyér az itt van
bankba viszem
ez az a stádium a világtól kell hitel
nincs ital
a kocsmá zár
csaposnénak extra large koporsó
sör elfogyott ez volt az utolsó
pepitát vettem magukra az erdők
nők agyamba zárva
muskátli elfogy
só elfogy
keresem
egy féldeci nem árt
éppen csak megdob
kérek egy jegyet
munkába menet
kérek egy mokkát

széphangú kháriszok mondják
elperreg zsinórja minden bújócskának
fonál mit párkák sorsnak formálnak
ellógok legalább magamon
se súly se vétel
úgy edd a peracet
öröklétbe mész

Z. NÉMETH ISTVÁN

Meccs

Nincs több élete, csak ez
a féligélt. Levonul a pályáról
félidőben, rágyújt, behallik
a nézők éneke, megmosakszik.
Nézi a málló falakat,
s mint tükör a foncsorát,
úgy veszi el józan egyhitét.
Valami jelet kéne hagyni,
ha nem jönne vissza
a saját lábán. Kulcsával
ró nagy sötét jelet, s már
tetoválva az öltözőszekrény.
Nem látni, az edző odafentről
néz-e, csak a mentők távoli sikolya,
egy rádió közeli brummogása
zsongítja el, iszik még egy
kortyot, s a pályára
nehéz szívvel megy ki újra,
szemébe zöld karikák
lopakodnak, a nappal szemben
fut, lelkével érzi meg, amikor
rezzen a háló.

BÍRÓ JÓZSEF

CHRISTMAS ... / ... SOMEWHERE IN EUROPE

(– Hans Arp és Sophie Taeuber emlékére –)

fel le rá meg egy
 kis – m – on be nagy én
 fekszik íróasztal iszik
 Ádám Éva testvére a
 táska van üveg pohár
*kis***betlehem***kis***istálló***kis***jászol***kis***jézus**
 apa anya rádió újság
 játszik ír szőke ki
 – ot hol olvas –ból
 barna – val mi ?
 bohóc kezében előtt
 ceruza úrhajó autó
 oroslán gyöngy – é – n
 építőkocka mit csinál
 nagymama nagypapa
 mellett petróleumlámpa ül

bárány szamár tyúk
 golyó könyv lyuk
 szoknya **pullover**
 léggömb rajzol virág
 esernyő zseb sapka
 udvar öntözőkanna fa
 iskola zászló nagy
 gurít cipő nadrág – :
gágyé **christmas** – ba
 húz óra ágy piros
 gyúr szánkó eszik
 papucs kék zöld
 hógolyó hóember
 alatt milyen – z

kis – m – on be nagy én

nagymama nagypapa
oroszlán gyöngy – é – n
bohóc kezében előtt
– ot hol olvas – ból
apa anya rádió újság
táska van üveg pohár
fekszik íróasztal iszik

a és ki ? autó
mellett petróleumlámpa ül
építőköcska mit csinál
ceruza úrhajó
barna – val mi
játszik ír szőke
*kis***mária***kis***józsef***kis***mennyből***kis***angyalok**
Ádám Éva testvére

fel le rá meg egy
hógolyó hóember
gyúr szánkó eszik
gágyé **christmas** – ba
iskola zászló megy
esernyő zseb sapka
szoknya **pullover**
bárány szamár tyúk

lyuk virág fa – t piros zöld
alatt milyen – z
papucs kék
húz óra ágy
gurít cipő nadrág – :
udvar öntözőkanna
léggömb rajzol
golyó könyv

Ádám Éva testvére a
*kis***gáspár***kis***menyhért***kis***boldizsár**
fekszik íróasztal iszik

táska van üveg pohár
 játszik ír szőke ki
 barna – val mi ?
 apa anya rádió újság
 – ot hol olvas –ból
 ceruza úrhajó autó
 építőköcka mit csinál
 bohóc kezében előtt
 oroszlán gyöngy –é – n
 mellett petróleumlámpa ül
 nagymama nagypapa
 kis – m – on be nagy én

golyó könyv lyuk
 léggömb rajzol virág
 bárány szamár tyúk
 szoknya **pullover**
 udvar öntözőkanna fa
 gurít cipő nadrág – : – t
 esernyő zseb sapka
 iskola zászló megy
 húz óra ágy piros
 papucs kék zöld
 gágyé **christmas** – ba
 gyúr szánkó eszik
 alatt milyen – z
 hógolyó hóember
 fel le rá meg egy

a és ki ? autó
 fel le rá meg egy
 lyuk virág fa – t piros zöld
 kis – m – on be nagy én

Ádám Éva testvére a
 hógolyó hóember

„ **HULLÓ KÖNNYE ZÁPORÁN ÁT
 ALIG LÁTJA JÉZUSKÁJÁT** ”

PHILIP LARKIN

Fűnyíró

A fűnyíró akadt, kétszer; térdelve látom,
süni szorult be a pengék közé.
Halott. A magas fűben kuporgott.

Korábban láttam őt, etettem is egyszer.
Most megsértettem tartózkodó világát,
helyrehozhatatlanul. A temetés sem számít:

másnap én fölkeltem, de ő nem.
Az első nap egy haláleset után, az új hiány,
mindig egyforma; vigyáznunk kellene

egymásra, addig legyünk kedvesek,
amíg van rá idő.

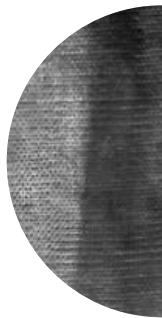
A távozások költészete

Ötödkézből a hír s akár
egy sírfelirat:
„Odavágta az egész cuccot
és elinalt” –
hangjúból kicseng: te is csak
helyesled, belásd,
ezt a merész, megtisztító,
elemi húzást.

S azt hiszem, igazuk van.
Az otthont s az otthonit
már mindnyájan utáljuk:
a szobám undorít –
s jó könyveim, jó ágyam,
a porcelán csecsebecsék
untatnak, mint ez a tökéletes élet.
Így az ilyen beszéd:

„Otthagytá az egész csürhét”
úgy felzaklat akár
ez: „A nő ledobta ruháit”
vagy ez: „Ne, te zabibetyár.”
Ha megteszi más, nekem is megy –
csak ez a gondolat
tart meg józannak, jónak.
De ma elindulok,

el én! dióhullt utakon gázlok,
bárka begyiben lapulok
jóságtól szőrösen – csakhogy
mesterkéltnél dolog
ez a tudatos visszakozz oda,
hol a célegyenes:
könyvek, limlom s egy élet,
mely vádlón tökéletes.

Az Arundel-sír*

Egymás mellett, arcuk kopott,
earl s grófnő kőben fekszenek,
elnagyolt csak az öltözet,
láncpáncél, redőzött ruha,
s csöpp célzás az abszurdra ott
lábuk alatt két kis kutya.

Szemet a prebarokk ilyen
nyíltsága nem is vonz, amíg
a jobb kézben fel nem tűnik
a bal kesztyű, üres, ezért
hökkenünk szédült-szelíden:
amaz tartja a hölgy kezét.

Nem hitték, tartós lesz e póz.
Jelképes hűség volt csupán,
amit baráti szem csodál,
szobrásznak kedves alkalom
latin nevekhez graszióz
hangsúlyra a talapzaton.

Nem tudták, hogy hamar hoz a
hanyatt egy helyben utazás
zajtalan légkárosodást,
hogy a volt bérlő mind kihal,
hogy az utód szem lát, noha
nem olvas. Ők zavartalan

* Síremlék Chichester katedrálisában.

kitartottak párban idők
széltén-hosszán. Hó hullt. A nyár
fénye füvet növelt. Madár
szemetelt fénylőn, hol korok
csontszemete gyűlt. S jönnek ők,
kiknek már rég más a soruk,

s törlik identitásukat.
Védtelenek páncéltalan
korunk zugában, hasztalan
gomolyog fel történetük
füstpázmaként, már nem marad
mindebből csak egy attitűd:

hamissá lényegíti az
idő át őket. A kövült
hűség (hitték-e?) címerük
lesz végleg. Ezért lehet egy
majdnem-sejtés majdnem igaz:
mi megmarad, a szeretet.

Aubade*

Nappal meló, félrészeg éjszakám;
négykor fenn vagyok, sötét, semmi nesz,
s míg földereng befüggönyzött szobám,
látom azt, ami mindig körbevesz:
egy nappal közelebb halálomat,
és nem köt le semmi más gondolat,
csak ez az egy: hol, hogy s mikor fogok
meghalni. Unt kérdés, de reszketek,
hogy majd haldoklom, majd halott leszek,
iszonyat ez, szűkölve borzadok.

Elmét vakít a fény. Nincs büntudat
– jótett-, szeretethiány s az idő
eltékozlása – csak bú amiatt,
hogy egy élet nem nyújt kivezető
utat rossz kezdetekből, nem vezet
sehova, csak ha kiüresedett
s biztos megsemmisülésbe szakad,
s hogy végleg nincs a semmibe veszett,
sem itt, sem ott és sehol sem lehet
soha; nincs ennél szörnyebb, igazabb.

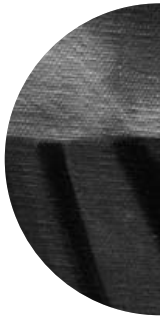
Ez aztán különleges borzadály.
Nincs ellenszer. A vallás óriás
moly-ette zenés brokátot ajánl,
hogy játsszuk, sohasem lesz meghalás,
de tévhit az is, hogy észlény nem fél
attól, amit nem érez, mert nem él,
hisz épp az a félsz, hogy ki odajut,
nem lát, hall, ízlel, szagol és tapint,
nem szeret, nem vágy, nem gondolkodik:
anesztézis, de nincsen visszaút.

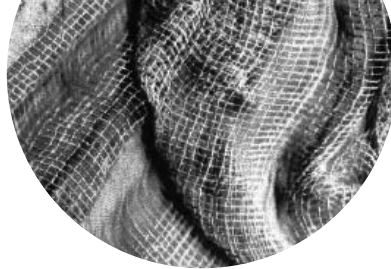
* *Hajnali szerelmes ének*

S így látóterünk peremén marad
egy életlen folt: örök félelem,
habozásba fúl minden akarat:
sok minden nem esik meg, ez igen,
s ha belátjuk, elkap a nagy kohó
iszonya, mikor nincs egy pártfogó
barát, se ital. Bátorság? Talán
elég, hogy más se félhessen, de kész:
aki merész, az szintúgy elenyész.
Meghal ki nyüszít, meg, ki ellenáll.

Dereng, a szoba formájára lel.
Bizonyos, mint egy szekrény, mit tudunk,
tudunk és tudjuk: nem szabadulunk,
hisszük vagy nem. Egy résznek menni kell.
Csengésre készek a telefonok
zárt irodákban, s a gondtalanok
bonyolult bérvilága kelne már.
Agyagfehér az égbolt, naptalan.
Végzendő munka van.
Postás vagy orvos házról házra jár.

Fordította: Szili József

Az előrelépés

SZÁVAI ATTILA

Jakab író. Ám, mint a legtöbb író, csak az írásból ő sem tud megélni. Tett néhány kísérletet arra, hogy csak az irodalmi munkáiból befolyó honoráriumokból tartja fent magát, de a harmadik elmaradt lakbér, a harmadik heti folyamatos esti berúgás után úgy határozott: ideje valami rendes munka után néznie. Tulajdonképpen vérig volt sértve, az egész íróársadalom nevében is, hogy nem lehet megélni az irodalomból. Szépen terpeszkedő irodalmi karrierre vágyott, sok utazásra, egy jól karbantartott családra és egészségre, továbbá pénzügyi biztonságra, amibe belefér egy egészséges lakás- vagy autóhitel. Ezekre gyakran gondolt, meg persze arra, hogy mindezeket a sajtóban és saját könyveiben megjelenő szövegeiből finanszírozná. A szövegekben természetesen magvas gondolatok szolgálnák az emberiség nemesebb céljait.

Idővel kénytelen volt irodai munkát vállalni egy nemzetközi nagyvállaltnál, és munka után (néha munka helyett) foglalkozni az irodalommal. Teltek-múltak az évek, mint egy dél-kazah mondában, mikor véletlenül beleolvasott egy női magazin horoszkópjába. A közeli jövőben váratlan munka tűnik fel, ami hosszú távú, és amit élvezni fog, olvasta. Normális esetben nem vette volna komolyan a sorokat, de most valahogy rá tudott hangolódni a jövődölésre. Aztán a színes újságot az irodai monitorja melletti irattároló legalsó polcára tette, amit néhány hét alatt vastagon maga alá temetett több tucat munkájához kötődő irat.

Alig egy hónap telt el, mikor egy különös véletlen folytán a céges levelezőrendszerben egy idegen címről érkezett levelet nyitott meg. A HR-es kolléganője továbbította neki, hogy annak egyik ismerőse horoszkópkészítőt keres egy női magazinhoz. Úgy érte, hogy kell neki egy jó tollú valaki, aki arra az átmeneti időre írná a lapnak a horoszkópokot, amíg nem találnak igazi szakembert. Fizetnek is valamennyit. Egy rövid megbeszélés következett a

lap főszerkesztőjével, majd Jakab munkához látott.

Hamar megszokta a sablonokat, ezeket ötletszerűen használta. Olyanokat, hogy délután esély nyílik megismerkedni valakivel. Vagy, hogy a karriered a következő héten toporogni látszik majd, de ne aggódj, az univerzum érted dolgozik. Jakab az első hetekben különös lelkesedéssel írt a háztartás (főzés, takarítás) és a közlekedés témaköreiben. A heti bolygóállás kiváló táptalaj egy jelentős brokkolikrémlveshez és az azt követő ablakpucoláshoz, írta. Persze, ha csak jelzésértékkel is, de átcsúszott olykor a negatív tartományba. Pénzügyi problémák a hét első felében, olvasták a Kosok. Esély van egy könnyű, de makacs betegségre a hét közepén, így a Nyilasok. Az olvasói imádták Jakab stílusát. Főleg, ha olyanokat írt, hogy mindenkinek van valami célja, és hogy van, aki a jó úton jár, jó irányba, míg van, aki a jó iránytartás ellenére az útszéli árokban halad a cél felé, gazban, hulladékban, kutya- és macskatetemek között. Később Jakab rajongói (mert ilyenek is voltak már) olvadoztak a gyönyörűségtől.

Sikerén felbuzdulva Jakab később már olyanokat is beleszórt horoszkópjaiba, hogy ma délután óvakodj a vadkacsáktól és a kereskedelmi televíziós csatornák éjszakai híradóitól. Vagy, hogy ha ma kukásautót láatsz, lépj ki elé, és ha az hármat dudál, a közeli jövőben nagy szerencse fog érni. Ennél a pontnál behívatta a női magazin főszerkesztője, hogy Jakab próbálja meg visszafogni magát, a főszerk. nem szeretné, ha bármely olvasója is megsérülne (pedig a főszerk. valahol mélyen magában kissé lenézte, sőt megvetette saját olvasóit). Jakab innentől csak a szokásos, előzetesen jóváhagyott szövegpaneleket használta, semmi magánakció. Sőt, annyira felkeltette érdeklődését a téma, hogy beiratkozott egy igazi horoszkópkészítő tanfolyamra. Azt végül hamar megunt. Néhány hét múlva az ötletszerű horoszkópírással is felhagyott, elege lett az állandó hazudozásból, vetítésből. Viszont, mint olvasó, néha ránézett pár horoszkópra. Kíváncsiságból. Csak hogy tudja, hol tart az utódja, milyen séma szerint dobálja egymásra a sablontémákat.

Egyszer aztán úgy döntött, oké, erre a napra feladja az ellenállást, átadja magát horoszkópjának. Elolvasta az aznapi szöveget. Meg is lepődött, mennyire sajátos az, hogy ha ma átszaladsz egy csilingelő villamos előtt, akkor nagy előrelépésre számíthatsz úgy a magánéletedben, mint a karrieredben. Gondolta, kipróbálja a dolgot. A közeledő villamost nézve átgondolta a kedvező változásokat, felesége még forróbb szerelmét, főnöke még forróbb fizetésemelési ajánlatát. A villamos elgázolta Jakabot. Nem ért át időben. Súlyos, csonkolásos sérüléseket szerzett. Még három napig élt a kórházban. Közben derült ki, hogy az ominózus horoszkópot ő maga írta évekkal ezelőtt. De mivel senki sem vállalta a horoszkópírást a női magazinnál, hát az elkezdte ismételni a három évvel ezelőtti horoszkópokat.

Beavatás

STUMMER ATTILA

S engem az istennő kegyesen fogadott...

— Parmenidész

Csendes úr egy átlagos reggel a szokott úton munkába ment. A kapun kilépve jobbra fordult, majd megint jobbra, és végigsétált a hársfasorral szegélyezett utcán. Az első kereszteződésen túl járt, de még a forgalmas főúton innen (kinn a főúton van a buszmegálló, ahová munkába menet minden reggel igyekeznek). Itt az utca kissé balra ível és tudni való, hogy a sarki ház kertjében nyaranta sás- meg parasztliliomok nyílnak a mindent elborító, kerítésre fölfutó vadszőlő és borostyán közt. Ahogy ment, mendegélt könnyedén, bár kissé lehajtott fejjel (kénytelenek vagyunk kiemelni, hogy lehajtott fejjel, ugyanis félnék, magányos és mélabús volt, noha szeretett élni, például néhány hetente egy-egy estére fölszedett valami nőcskét, jobb híján prostit), egyszer csak halk, kedves hangot hallott: ELNÉZÉST! Csendes azonban rossz szokásának megfelelően közömbösen haladt tovább, nem nézett föl; a hang bizonyára nem neki szólt, miért is szólna, mi köze hozzá, mi köze az ismeretlen hang ismeretlen tulajdonosához, ment, mintha mi sem történt volna, ám a hang újra megszólalt: ELNÉZÉST! A férfi lépteinek ritmusa megtört, ez nekem szól, kopogott ijedten a cipője, és e kizökkent ritmusra lépdelt tovább, miközben óvatosan körbekémlt, de sehol egy teremtett lelket se látott. Elnézést, csendült föl vidáman, erősebben a hang: itt fönny vagyok, kukucs!

Csendes fölneézett: a piszkossárga kétemeletes ház egyik felső ablakából egy lány integetett a félig fölhúzott redőny alól. Megállt. A lány folytatta: Elnézést, de ha ledobom a kulcsot, följönne és kinyitná az ajtót? Valaki

kívülről bezárta és bentről nem tudjuk kinyitni a zárat! Persze, bólíntott hősünk, és a kulcs már csörrent is a kövön.

Bement a nyitott kapun, majd föl a második emeletre, s útközben arra gondolt, még bőven eléri a buszt, amivel utazni szokott. Itt vagyunk! - hallatszott az egyik ajtó mögül tompán a lány hangja és csivitelésébe egy másiké vegyült: itt vagyunk! Kinyitotta a zárat és a lányok bentről szélesre tárták az ajtót. Mindketten hálóingben voltak, kócosak, hamvasak, kipihentek. Kedvesen mosolyogtak megmentőjükre, aki kezében a kulccsal kissé tanácstalanul ácsorgott a lépcsőházban. A lakásból finom öblítőillat áradt. Hősünk átadta volna a kulcsot, az egyik lány a kezét nyújtotta is érte, de nem vette el, hanem csak odatartotta a tenyerét, nem érintette, mintha tréfálni készülne s kedvesen megkérdezte: hogyan köszönjük meg? Nem jönne be egy kávéra? Vagy teára? Hát, egy kávé azt elfogadok, felelte és belépett a hátrahúzódó lányok közt az előszobába. Az egyik lány becsukta az ajtót, egy másik – az, aki az ablakból szólongatta – tenyerét még mindig elébe tartva a szoba felé vezette. Elnézést, kissé rendetlenség van, szólt a lány, és körbemutatott. Ó, hát ez semmi, motyogta zavartan Csendes, és leült a kanapéra. Szemközt vele az ágyon még egy lány ébredezett s egy álmos, szemét dörzsölő negyedik is megjelent az ajtóban. Szóval kávé, kérdezte az első. A férfi bólíntott, a lány kilibbent a konyhába.

De hát hányan laknak itt, szaladt ki illetlenül a vendég száján.

Ó, nagy ez a lakás, válaszolt neki az, aki az ágyban ébredezett. Nem is hinné, hány szobája van! Egyik fele az utcafrontra néz, de oldalra és hátra, a nagy kert felé is számos ablaka nyílik. Nem is hinné, mennyi, mosolygott és fölült. Egyik melle szinte egészen kibújt a hálóinge alól, ahogy nyújtózkodott és hosszú, sötétbarna hajába túrt. A reggeli napsugarak majdnem hátulról, rézsútosan világították meg, körvonalait aranyos csillogásban oldva föl. A másik lány, aki eddig az ajtóban állt s akinek föltűnően hatalmas keblei voltak, most bejött és szorosan a férfi mellé ült. Ő igyekezett egész beszélgetésük során lehetőleg a szemébe nézni, nehogy illetlennek tűnjön, és hogy a többieket se sértse meg azzal, hogy közönséges módon társnőjük szembetűnő adottságait bámulja.

Időközben kávéillat vegyült az öblítőébe. Tudja, lassan indulnunk is kell, szólt a nagymellű lány, óriási segítség volt, hogy kinyitotta az ajtót! Különben várhattunk volna, ki tudja, meddig... És az is lehet, vetette közbe társa az ágyról, hogy ha nem magát, hát valami szörnyű alakot kényszerültünk volna fölhívni ide, aki csak terhünkre lenne. Milyen jó, hogy éppen maga járt erre...

Én minden reggel erre járok, felelte csöndesen.

Milyen kár, hogy eddig nem találkoztunk, tette elé a kávé az első lány.

Talán korábban kelek, mint maguk...

Hát igen, nevetett az első, és körbenézett: az illatos szobában izgalmas, festői rendetlenségben heverték szanaszét a frissen ébredt lányok ruhái. Hát igen, mondta, mi hajlamosak vagyunk sokáig lustálkodni. Aztán meg, ha indulni kell, mindig közbejön valami nehézség...

Fölhörpintette a kávé. Elnézést, mondta az órájára pillantva, nekem is indulnom kell.

Milyen kár, simult hozzá a nagymellű.

Csak a testemen keresztül, kacagott az, amelyik az utcán szolongatta.

Sokáig alszunk, tette hozzá a harmadik az ágyból, de ha fölkelünk, mindig fölhúzzuk a redőnyt. Ebből láthatja, hogy ébren vagyunk. Este viszont gyakran nagyon későn kerülünk ágyba, nagyon későn!

Látogasson meg minket máskor is, ha erre jár, kérlelték. Ugye megígéri?

Megígérte... Bármit megígért volna nekik. Bódultan folytatta útját a buszmegálló felé. Még a hársak illatáról is megfélekedett, egyre csak a bájos, furcsa lányokét érezte, csakis azt...

Az utcai redőnyök reggelente, mikor arra járt, olykor le voltak húzva és hősünk, aki időre járt dolgozni, nem tehetette meg, hogy elkésik. Pár percig ácsorgott lenn a hársfák alatt, hátha megmozdul a redőny, aztán ment tovább a főút felé, szokott, könnyed lépteivel, bár most kissé nehéz szívvel. Amikor viszont a redőny fönn volt, boldog izgalommal szaladt föl a lépcsőn, lépett be a frissen ébredt, illatos lányok birodalmába, és telepedett le szokott helyére, a kanapéra. Kér egy kávé? A lányok hálóingben, a fénytől hunyorogva, hamvasan és vidáman lengték körül. Csevegtek, kacarásztak, kacérkodtak kedvesükkel, akinek a mellkasát majd szétfeszítette a friss és vadonatúj érzés – a boldog izgalomé. A lányok körbelengték, könnyed érintéseikkel, cirógatásaikkal, mozdulataik szellőivel elbódították, és rabjukká tették az egyszerű, bamba, de jóra való férfit.

Csendes úr most már igyekezett úgy alakítani érkezését, távozását, hogy minél tovább maradhasson. A lányok azonban mindig hamarosan figyelmeztették: mennie kell, nekik pedig öltözniük, ó terhes élet, de hát nincs mit tenni. Ő persze megértő volt, bár kissé furcsállta, miért nem lehet tovább és elmélyültebben beszélgetniük, miért maradnak meg a felszínes, kissé kacérkodós-enyelgős fecsegésnél. Egyszer megpróbálkozott azzal, hogy tegezze őket, amit mereven elutasítottak. De miért? Nem kapott választ. Nem sokkal később pedig egyszerűen eltűntek. A redőnyök zárva voltak, sem az utca felől, sem a kert felől mozgásnak semmi nyoma, hiába kukucskált reggel, este. Elkeseredett. Talán megsértette őket valamivel? Most jutott eszébe, hogy hiszen se a nevüket, se a telefonszámukat nem tudja – ha van nekik egyáltalán. Kivett egy szabadnapot és hajnali hattól délelőtt tizenegyig ácsorgott és sétált az utcán. Végül már szinte dühösen

bement a ház kapuján, hátra a kertbe és föl nézett. De a redőnyök zárva voltak. Hirtelen kutyaugatás hangzott közvetlenül mellette. Rémülten menekült és csak kinn az utcán jött rá, hogy a kerítésen túlról ugatta meg a szomszéd kutya.

Elkeseredett. Mi lesz vele a lányok nélkül? Honnan lesz újra szín és báj és illat egyszerű, unalmas életében? És elkeseredésében még aznap délután fölment és becsöngetett.

Meglepetésére egy korosodó, ámde igen megkímélt és még mindig föltűnően szép hölgy nyitott ajtót pongyolában, csodálkozva; könnyű, elegáns parfümillat lengte körül, s kérdően nézett rá.

Elnézést, motyogta Csendes, azt hiszem, rossz helyen járok. A lányok... talán elköltöztek?

Jaj, a lányok, nevette el magát a hölgy, kivillantva ép, hibátlan fogsorát. Már megint a lányok! Jöjjön csak be! Kér egy kávét?

Kért, leült szokott helyén a kanapéra; körül nézett. Ezúttal azonban nyomát se látta a lányok izgalmas, festői rendetlenségének. A hölgy föl húzta a redőnyt és a rendezett szobát józan, kissé sárguló délutáni fény töltötte be.

Szóval a lányok, tette elé a kávét. Hát jól behálózták magát!

Ismeri őket?

Hogyne ismerném! Az én lányaim.

Az öné? - kérdezte hitetlenkedve. Ne értsen félre, elhiszem, persze, csak nem gondoltam volna, hogy felnőtt lányai vannak...

Ugyan, kacagott a nő, ne hízelegjen! Tudom én, hogy nem vagyok már az a hamvas szépség... No de a lányok! Megértem magát, higgye el, megértem!

A férfi elbizonytalanodott: rá merjen-e kérdezni vagy sem, hogy hová is lettek a lányok? De a hölgy, mintha kitalálta volna a gondolatát, folytatta: Ne is keresse őket. Legyen inkább türelemmel! Higgye el, én magam sem tudom.... Olyan furcsa is ez a lakás! De ha megbocsát, gyorsan átöltözöm, mert indulnom kell, szólt és föl állt és levetette magáról a pongyolát. Ott állt a meglepett Csendes úr előtt meztelenül, egy pillanatig mintha habozott volna, majd a szekrényhez lépett és lassan, kényelmesen fölöltözött. Most mennem kell, nyújtott kezét. Jaj, hisz be se mutatkoztunk. Kapodisztria Diké vagyok. Görög név, tette hozzá, talán mert a férfi olyan értetlenül nézett rá.

Értem, persze, dehogyis, nem azért... A férfi szégyenkezve bemutatkozott, micsoda tuskó vagyok, ostorozta magát.

Ha akar, maradhat, ajánlotta föl a hölgy. Hősünk szíve nagyot dobbant. Bólintott. A nő átadott egy kulcsot – igen, azt a jól ismert kulcsot, amely egykor a kövön csörrent, és elbúcsúzott: majd dobja a levélszekrénybe, ha

végzett.

Egyedül maradt a lakásban. Kíváncsian, mégis, mintha figyelnék, illedelmesen körbejárt. Szobáról szobára haladt, keresve a lányok kedves, meghitt nyomait... de semmit nem talált, semmit, ami azokra a reggelekre emlékeztette volna.

A fürdőbe ment. Enyhe öblítőillat csapta meg az orrát, talán, talán mintha tényleg érezte volna, egy pillanatig... Ezt vitte magával emlékül, csak ezt, a kulcsot pedig a megbeszéltek szerint a levélszekrénybe dobta.

Telt-múlt az idő, talán csak napok, de lehet, hogy hetek illantak el, vagy hónapok vagy évek, és a lányok rajongója megszokta, hogy hiába pillant föl, a redőnyök örökösen zárva vannak.

Ám egyik reggel ismerős hangot hallott: ELNÉZÉST! - csengett odafönről kedvesen, kukucs, itt vagyok fenn!

Fölnézett: kinyissam az ajtót?

Legyen szíves...

És a kulcs csörrent és ő fölment és kinyitotta az ajtót és belépett a lakásba, a hamvas, hálóingos, álomittas lányok közé, megszokott helyére telepedett, miközben kávéval kínálták, melléültek, cirógatták, lágy mozdulataik alig érezhető, illatos szellőivel legyezték, és kacarásztak és kacérkodtak vele a bájos, álmos, furcsa lányok, Diké lányai. Hol voltak ilyen sokáig, kérdezte tőlük kábán, félálomban, szemrehányás nélkül. Jaj, ne is kérdezze, súgták a lányok. Jaj, bizony, hosszú idő telt el! De most ne ezzel törődjünk, örüljünk, hogy újra együtt vagyunk, és újra szerencsésen kinyitotta az ajtót, és éppen maga! S a hosszú barna hajú lány kikelt az ágyból és a lágy fényben fésülködni kezdett s belefésült a hajába egy-két napsugarat.

Gondolt azért ránk, míg nem látott? - kérdezte a kulcsos lány, miközben lábaihoz telepedett és könnyedén hősünk térdére könyökölt. Vagy más lányokon járt az esze, fiatalúr?

Csak magukra gondoltam, válaszolt elfúló hangon.

Milyen kedves, hajolt a füléhez a nagymellű, olyan közel, hogy a férfi érezte párás, meleg leheletét, csak kár, csipkelődött a lány, kár, hogy hazudós!

Hazudós, hazudós, kapta föl a szót a többi és körbehancúrozták a férfit, táncba vonták, megpörgették, csúfolták – hazudós, hazudós, miért vagy te hazudós!

Majd váratlanul, mintegy varázsütésre elkomolyodtak.

De azért nem kellett volna utánunk kutakodnia, szólt szemrehányóan a csengő hangú kulcsos lány. Kellemetlenségünk támadt belőle...

Hogyhogy, lepődött meg Csendes úr.

Ugyan, tudja azt maga jól! Máskor – ezt véssé az eszébe – tartsa be a szabályokat! Megígéri?

Meg, mondta őszintén. Fölállt, mert mennie kellett. A lányok kikísérték. Aztán figyelje a redőnyt! Ne hanyagoljon el minket!

Nem hanyagolta el őket. Hűségesen leste az ablakokat és ha a redőnyök – ritkán, sajnos nagyon ritkán – föl voltak húzva, sietett a lányokhoz; és a meghitt, meleg lakás egyre vágyottabb fészke volt furcsa szerelmének, melyen négy lány osztozott, és egyenesen a rabjuk lett.

Szeret minket? - doromboltak a lányok. Szeretem, suttogta. Tudjuk ám, hogy végigjárta a lakást! Tudják? De semmit se talált, kis huncut! Semmit... Valóban, semmit... Pedig, tudja-e, hogy van még egy szoba, bújt hozzá a nagymellű. Még egy szoba? Persze, amelyik mindig zárva van! Hogyhogy? Ő erre nem emlékezett. Akarja, hogy megmutassuk?

A lányok kézen fogva húzták végig a szobákon, egészen a kert felé néző hátsó részig, ahol a szekrények mellett valóban volt még egy ajtó.

Ez a titkos szoba ajtaja. Csak sajnos nem tudjuk kinyitni, mondták a lányok. Nincs hozzá kulcsunk.

Csendes töprengett: semmilyen kulcsuk nincs, ami szóba jöhet?

A lányok csak ingatták szép, kócos fejcskéiket.

Hát próbáljuk bele a bejárati kulcsot!

A lányok lelkesen hozták a kulcsot. A férfi belepróbálta, a zár halkan kattant és az ajtó kinyílt. Parancsoljanak, hölgyeim, mosolygott szerényen.

A lányok belibbentek a teremnyi szobába s ámuldozva nézték magukat a hatalmas tükrökben, illegtek-billegtek a számtalan színes fátyolban, melyek előtte körös-körül heverték a falak mentén elhelyezett ágyakon. A férfit, aki még mindig az ajtóban állt, középre vonták, nevetve körbetáncolták, selymeikkel legyezgették, miközben egymás után dobták le hálóingeiket, s immár csak fátylaikba burkolózva lengték körül, mint álombeli tündérek. Halk énekük, a fátylakon és a felvert poron átsugárzó napfény, a tánc szédülete, a szabadság máмора elzsongította Csendest, aki ezúttal az órájáról, buszáról, munkahelyéről is megfeledkezett. A lányok végleg kivonták őt a reggelek beosztott, rohanó idejéből, ráérőssé, szórakozottá, ábrándozóvá tették és alig vette észre, hogy szép fokozatosan a ruháitól is megszabadították.

S ami ezután történt, arra csak félig emlékszik, oly különös volt, földidézhetetlen, valószínűtlen. Nem úgy, mint a nagyon is valóságos karmolás- és harapásnyomok, melyek egész testét beborították, a zúzódások foltjai, és a kitépett szőr lassan enyhülő fájdalma. Oly gyorsan illant el az egész, nem is igen emlékszik már, oly gyorsan, mint a mámor és a kék, amiben a lányok részesítették és részesültek általa, egyre vadabbul, durvábban, kielégíthetetlenül.

Egyre kevésbé emlékezett... Mert azután valahogy nem ment többé feljűk. Sok volt talán egyszerű lelkének az a vad zűrzavar, ami a titkos szobában keletkezett? Megriadt talán a szeszélyes szertelenségtől, a veszélyes

meztelenségtől, vagy talán csak attól, hogy napirendje végleg fölborulhat? Mindenesetre reggeli útvonalát megváltoztatta, ezután villamossal járt. S ha néhanapján mégis a hársfasoron kényszerült végigmenni, sose nézett föl a második emeleti ablakokra. A lányok emlékét lassan elhomályosította benne a megszokás, a néhanapján fölszedett nőcskék, prostituáltak személye és személytelensége – vagy tán a csalódottság? Igen, meglehet, egyfajta csalódottság tette, hogy a finom, hamvas, hálóinges furcsa lányok illata is úgy elpárolgott az orrából, mintha sohasem érezte volna – mintha soha nem is járt volna a hársfasoron, nem csörrent volna a kövön a kulcs, mintha sohasem időzött volna abban a festőien rendetlen lakásban, a Diké lányaitól kapott és visszavett boldogságban.

Részletek Helen Büttner Czóbel Minkának írt leveleiből

Regényrészlet

NÉMETH VÁNYI KLÁRI

1891. november 5. Párizs

Kedves Kollégám!

Ehhez fogható boldogságban nemigen volt részem eddig. Különös érzés kerít hatalmába mindig, ha a Champs de Mars magyar ökreit hosszan elnézem. Az én ecsetem vonási őrzik Forgách gróf páratlan jószágait. Képem egyre többek méltatják! Látni vélem Kollégám, mint osztozik örömben, Forgách gróf is kihúzhatja magát velem nem vall szégyent!

Az otthoniakat üdvözlöm, de legkivált Magát. Remélhetek, hogy jön? Remélhetek, hogy megnézi a magyar ökröket?!

Bob

1892. Dolha Nagy – Kicseráni július. 20. Zárt levelezőlap

Kedves Kollégám!

Kérde, miért van életemnek annyi rejtett szála? A nyári szezont együtt töltöttük, hát még sem volt elegendő, hogy kibogozza? Tán, mert mindig Justh járt az eszébe?! Úgy is van rendjén!

Kollégám, egyre jobban érzem, hogy Maga Őrangyalommá vált, az

Őrangyal előtt vannak-é titkok? Akarjuk-é mi gyarló lelkek az Őrangyal közelségét?! Maga azt mondja, senkim sincsen, legalább azt ki Angyala kíván lenni ne üldözze el!

Vagy tán anyámmá lett, hogy ne maradjak még sem idegenbe szakadt árva? Annak végképp örülök, kivált, mert szép, fiatal és előkelő, ha az anyám ilyen, én sem maradhatok alább?! Egy anyának kell a legjobban ösmerni gyermekét, vagy tán tévednék?!

Ha ösmer nem fog faggatni többé, faggatózás helyett inkább hallgat, akkor majd sok mindent megért, Helent is és Bobot is, higgyen nekem!

Legyen Bob iránt türelemmel, és kevesebbet csevegjen Helennel, őt hagyja László grófra.

Az asszonyok és az erdőkerülő Miter minden nap eljönnek. Fonott vesszőkosarakban a hátukon, cipelik az áfonyát meg a gombát. Sokat vagyok az erdőn és keveset Dolhán.. Lenyűgöznek a Mármárosi havasok. Születtek képek, éles kontúrokkal. A gróf visszatért hozzám, fent vett szállást a kicseráni vadászlakban, furcsa mód kerüli a kastélyt. Bobby kutya örömmel dörgölődzik csizmájához, Helen határtalan boldog.

Magát mindkettő szívből üdvözlí!

1892. Dolha Nagy – Kicseráni augusztus 12.

Kedves Kollégám!

Egész elkapott a vándorlási kedv, hosszú sétákat teszek a vadonba, olykor csak napnyugtakor térek vissza Dolhára, a kastélyba. Ezek a mármárosi, szelíd, istenfélő, oroszok megbájoltak. Két napja is van annak, hogy Sugatagban a bányászokról tanulmány rajzokat csináltam. Kísérőmnek ajánlkozott közülük kettő, nagy öröömre egyikük szász volt, nem is tudja Kollégám, milyen boldogság töltött el, hogy német szót hallok. Elmagyarázták, hogyan jutunk a Gábor bányához, majd megtudakoltam tőlük, merre lelem a Boszorkány tavat. Azt beszélnek az itteniek, hogy a beomlott bányákból születtek a sós vizű tavak. A Boszorkány tó is efféle csodája a Naturának..

Két csendőrrel is találkoztam az erdőn, egyikőjük urasan megjegyezte

„A művész úrfi helyében nem csálingóznék magamban erre, könnyen megeshet, hogy elkeveredik a cigánytáborba, azt jól megvacsorálják a húsát, úgyis mindig úri ficsúrokra fáj a foguk a füstösöknek!” A festőállványom láttán kezdtek el szurkálódni, de csak legyintettem, majd

megmutattam nekik a pisztolyomat. „Hát ha olyan biztos az úrfi, de ahogy így elnézem inkább csak napszámra pacsmagol, mint lú!” – gúnyolódtak. Erre megharagudtam, mondtam nekik, hogy Vay Ábrahám méltósága nem véletlen főispánja Máramaros vármegyének, tesz ő arról, hogy rend legyen. Magam, pedig nem egyszer vendégeskedtem Czóbel kisasszonynál, akinek Vay Evelyn grófnő méltósága, a mamája. Mostan épp neki pacsmagolok egy új képet! Megemlítettem még Forgáchoz is, csak, hogy elmenjen a kedvük a cívódástúl!

Faggattam Dolhán Áron zsidót, petróleum szagú kis boltjában, ő meg az asszonyokat ugyan mi igaz, ezekből a rémregékből. Hátborzongató históriáknak lehettem a fültanúja, már amennyire a zsidó rontott németjéből kibogoztam, hisz szolgálatomba szegődött és élénken közbenjárt értem a ruszin asszonyoknál. Nem adok egy kutya zsidó szavára, sem a fehérnép csárogására, hisz megtanította nekem László gróf, hogy a zsidó meg az asszonyok szavára sose adjak, de oly jó elhinnem mégis, hogy Haramiáktól hemzseg a Máramaros összes erdeje, cigányok vernek tanyán minden szikla mögött, megveszekedettebbek a kölykit féltő anya medvénél, meg a kiéhezett farkas csordánál. A nép ajka, ahogy Maga nevezi, Kollégám kiapadhatatlan kincsestár. Nem győzők betelni vele. Tudja nagy befolyással bírnak a magamfajta piktorokra a vadon lázas képzelgései. Kalandvagyat ébresztenek bennem és egy percig sincs nyugovásom ezen a babonás vidéken. Valamennyi hegycsúcsra fel akarok hágni, minden rejtekbe be szeretnék látni! A legtökéletesebb képeim születnek most. Nem vagyok műteremhez kötve, tudja milyen felszabadítóan hat ez rám. Nélkülözhetem végre a mesterséges világítást, aminek élvezője vagyok, mind Mándokon, mind Tuzséron és Kartalon egyaránt. De mennyire nem hiányzik mindez most nekem.

Ez a vidék valóban gyógyít, Kollégám. Maga tudja, hol üdülök fel igazán. Nem szorít a határ, a megrendelők sürgetése, a művészetnek élhetek és hiszi, hogy csak Maga után vágyódom, néha estefelé, ilyenkor szoktunk kart karban sétálni még egyet mielőtt nyugovóra térünk. Hiányzik nekem ez a kis rituálénk, de majd csak látom újra, gyönyörűségét leli majd képeimben!

Szívből üdvözli, a máramarosi erdők illatát küldi és ezt a szerény, kevés igényű sárga virágot, mely erre oly gyakori

Bob

Emma és a Mamája jó egészségnek örvend?
Halad-é kettőjük dolga Justhtal?

1892. Dolha Nagy – Kicseráni augusztus 24.

Kedves Kollégám!

Tudja-e, hogy itt minden egészen olyan, ahogyan azt a Hafiában tollára vette. Forgách gróf magával hozta ide a vadonba, órákat időz vele a kastély hátsó teraszán rendkívül büszke, hogy neki ajánlotta a regényt. Pár napja oda hagyta a vadászlakot, bejött Dolhára. Minduntalan arról akar megbizonyosodni, vajon felismerik-e az ő alakját azok a finnyás kisasszonyok a kényes pesti szalonokban? Tudja mennyit derülök rajta? Forgách a literátor?! Ám, a maga szavai Kollégám, még is csak elvonják a figyelmét a legújabb tenyészménekről, meg a borzderes, hucul szarvasmarháról, amelyiken egészen hátrafele áll a szarva, és amelyikből itt egész csordákat terelnek.

Mostanában ismét együtt lovagolunk a gróffal. A lovaglás valósággal megújítja a művészetemet. A nyeregből egész másként látom a tájat, új perspektíva nyílik meg előttem. Lóhátról gyorsabban és élénkebben látni a természet azon arcát, amely a vándor elől elrejtőzik. Ezek a tanulmánylovaglások olyan erővel hatnak rám, hogy a kastélyba érkezve nem győzöm használni a pasztellt. László gróf unszol, hogy térjek vissza vele Mándokra, mert szeretné megörökíttetni a ménese ékességét, a War Hornt, a legújabb sötétpej angol telivérjét.

A napokban a bányászfalvakon túl mentem, egy ájtatos Vászillyal tévedtem egybe. Kullogott mellettem, botjának dőlve, majd egy idő után erővel kivette kezemből az állványt és hurcolta mellettem. Tudja hová vezetett végül? Valami ikonfestő remetéhez. Lenyűgözött a reszkető fejű öregember, ahogy a ruszin templomok is lenyűgöznek. Alacsony mennyezetükkel, azokkal a naiv mégis magasztos ábrákkal, meg a csergébe bugyolált Szűz Máriákkal. Sokáig magammal viszem ezeknek az ortodox szenteknek az ábrázatját. Tudja min csodálkoztam el legjobban, hogy az ikonokról, meg a famennyezetekről vissza néző istenképmásoknak egészen olyan az ábrázata, mint ezeknek a hegyi ruszinoknak. Mitől olyan mindegyik, mint az ortodox krisztusok?

Megmondja nekem, Kollégám? Miternek is ilyen ábrázata volt? Felkerestem a dolhai temetőt, de nem leltem meg a sírt. Kissé csalódottan tértem meg a kastélyba, a Gróf estére felvidított!

Majd, ha itt lesz Kollégám, megmutatja nekem az elátkozott szerelmesek sírját?

Ezt a kis vázlatot küldöm, örömeimet leltem a hosszú tutajokba, az izmos legényekben. Kollégám, milyen nagy utat tesz meg a só, mit kell kiállnia,

míg a lustán nyújtózkodó Alföldre ér. A másik rajzon a híres borzderes marhát találja.

Bob

Utánam küldi Kollégám a maradék pasztelleket, lassan megfogyatkozik az itteni készletem, a veres Áron zsidó boltjában meg az ócska grafiton kívül semmit nem talállok.

1892. Dolha Nagy – Kicszeráni szeptember 10.

Kedves Kollégám,

Lebenitát, a medvetáncoltató cigány gyönyörű leányát el nem feledhetem! Elsőnek akkor akadt meg a szemem ezen az ében Vénuszon, mikor egy hajnalon a gróf hálójának ablakán penderedett ki. Mindössze egy vékony kis pendely takarta. Valósággal megbabonázott. Olyan tökéletes volt, olyan ragyogó, ahogy riadt vadként szaladt a harmatosan csillogó pázsiton. László gróf nem csak vadkanra meg szarvasra lő, igaz-e, Kollégám?!

Minden hajnalban fönt voltam és lestem a lányra, de nyoma veszett, mígnem a gróf egy délutáni lovaglás során megkérdezte, hogy még mindig vágyom-e szabadban játszó medvéket festeni? Kollégám, tudja milyen régóta szerettem volna tanulmányozni saját életterükben, az ember béklyóitól ment robusztos, fenséges állatokat.

László gróf félig tréfálkozva megjegyezte „Tudomásomra adták a csendőr urak, hogy a Művész önagysága kedvére kóborol a rengetegben, keresi a vándor cigányokat. Hát a félelmetes mármárosi cigánytanyákon akadna –e megfelelő modell az ecsetjének? Maga Bobby kutyám, előkelő bordélyokban szerezte az anatómiai tapasztalatait, kíváncsi vagyok megállja-e a helyét ezek között a füstös vadak közt is? Tudnak-e újat mutatni egy ilyen feslett Piktorínának? Ha Warn Hornra nem volt gusztsusa, tán lesz egy éjsötét kancára, he?!” – évődött Forgách, velem mindig eképp évődik.

Az éjsötét kancát Lebenítának hívták. Füst szaga volt. Napközben a tábortűz körül foglalatoskodott kavargatta a nagy kondért, hogy mi főtt benne magam sem tudom, sose mertem megkóstolni, pedig kínáltak, talán elhullt állat, a cigányok kedvüket lelték az ételben. László gróf meg éjjelenként a lányba. Ez a füst nem facsarta az orromat. Az első nap Forgách velem maradt. Úgy járt kelt a züllött sereg között, mintha kapitányuk volna. Azok rettegtek tőle. A gróf meg-meg villantotta pisztolyát és a levegőt

vagdalta lovagló ostorával. A cigányok közül néhányan értették a magyar szót.

Kollégám, a táborban teljes életnagyságban, szabadon cammogó medvét láttam. Egy rozzant, cigány idomította olyannak, hogy szépen megtúrta az ember közelségét. Igaz eleinte borzadtam a hatalmas állattól, nem igen mentem a közelébe, de mikor megbizonyosodtam róla, hogy felettébb jámbor legyőztem félelmemet. A Szigeti vásárra hordja be a cigány, ott mutatványoznak. Forgách gróf úgy mondta, hogy ez a vén kanboszorkány érti az állatok beszédjét és megegyeztek a medvével, Zindeloval, hogy így szereznek maguknak megélhetést.

A mindenféle színes rongyba csavarodott csonka-bonka, és torzszülött nyomorultakból álló hordarajongással csüngötte Kanboszorkán, lestem minden szavát.. Ezek jártak széjjel a Mármarosokba, bementek Szigetre, Dolhára, Bocskóra, de némelykor egészen Szatmárig lemerészkedtek, különleges és bizzarr mutatványaikkal. Zindeloval a Kanboszorka közbenjárására a második napon megbarátkoztam. László gróf visszafészkelte magát a vadászházba ahová én is követtem. Odahagytam a dolhai kastélyt. A cigány táborból napnyugta előtt térünk meg.

Legalább száz rajzot készítettem a jámbor állatról. A tökéletes pillanatra lestem. Tudom kedves Kollégám, Pesten sokat időztünk együtt az állatkertben a medvék előtt, csináltam is rajzokat, de nem lettek tökéletesek. Zindelót rajzolni merőben más volt.

A Kanboszorkát Lebeníta Tatának szólította. Alkonyatkor már hárman hagytuk el a tábor. Forgách maga mögé ültetette Lebenítát. „Szép a pina, ha fekete, az Isten úgy teremtette!” – kurjongatott László gróf és a levegőbe lödőzött pisztolyával! Lebeníta szótlan volt, Forgách mellett elfelejtett beszélni, vagy tán nem is akart, úgysem értettük volna. A kastélyba mentek, én a vadászlakba tértem.

„Ej micsoda szurtos cseléd ez, micsoda kanca!” másnap ettől zengett a kastély. Az asszonyok fecsegték el nekem, mikor felhozták a tiszta öltözetet. „A gróf úr ádámkosztümben kergette azt a félkegyelmű, retkes lábú, cigány kurvát, higgye meg Boby méltósága. Az meg riszálta a farát, kellette a micsodáját! Táncosné, ha! A sajátját adta el az a rongy kanboszorkány!” – Kató lángvörös orcával magyarázta nekem, mint mulatott Forgách. De, hisz kollégám, én jól ismerem a bolondériáját!

A Kanboszorkány elégedett lehetett a fizetséggel, mert minden alkalommal úgy hajbókolt László grófnak, mintha az maga volna a Teremtő Úristen!

Már vártam mikor hivat magához a gróf, tudtam mi fog következni. Lebenítát könnyű volt festeni, nem röstellte a mezíttelenségét. Tudja

mennyire örültem, ezeknek a pásztoróráknak. Kollégám, bizonyára nem ismeretlen maga előtt Szulamit, ez a cigány leány, hajszálla olyan, mint a hebius Salamon fekete ágyasa. Ahogy elkészültem a képpel, oda intettem a lányt, aki szótlanul nézte magát egyszerre felém fordult és megcsókolt. A többi rajzról nem teszek említést. Forgách van rajtuk, amint lovagolja az éjsötét kancát.

Kollégám, csókolta-e már Justh, ha igen Maga is tudja, hogy azt nem lehet egy könnyen elfeledni. Forgách marcangolását könnyen feledem, de ennek a Lebenítának a puha ajkait aligha! Kartalra menekülök a szerelem elől, nélkülem kezdi majd a vadász szezont, a ruszin szeretők sírját sem fogom látni egyhamar, de ne búsuljon Maga mindég az eszemben jár.

Ebben az idényben szüksége lesz majd egy új patrontáskára, hisz nem foghatja a patront pusztá kezébe. Minderre gondom lesz. A vadászati jegyét Anarcson ne feledje! Küldök itt Kollégám egy koliét, Forgách akasztotta a nyakamba, így fejezte ki tetszését a festmény, meg a rajzok iránt. Annak a vadkannak az agyarából készíttette, melyet két éve lőtt, és mely igen nagy szenzációnak számított. Tán magának Forgáchnak is ilyen agyari vannak?! Viselje helyettem Kollégám, remélem szerencsét hoz majd! Én nem ékesítem magam senkinek a kedvéért!

Bob

1892. Kartal október 8.

Kedves Kollégám,

Igazán örülök, hogy jól mulat és nem untatja a társaság. A legkivált mégis az tölt el örömmel, hogy sorra járja mindazokat a helyeket, melyeket számtalanszor megemlegettem leveleimben.

Hja, a cigánytábort hiába is keresi! Ősz beálltával Szigethez mind közelebb-közelebb mennek, a biztosabb megélhetés hajtja őket. Azon kivált derültem, hogy Forgách szóvá tette a koliét, jól megfelelt a méltóságos úrnak Kollégám, valóban azon oknál fogva ajándékoztam Magának, hogy sikerrel járjon a Hubertuson. Valóban a vadkan agyara egy megtermett füttyköst formáz, Magának remek szeme van az efféle tréfákhoz. A gróf férfiasságát dicséri ez is!

Mielőtt lepihenek teszek egy sétát a kartali parkban, de kevésbé vígasztal a Mármarosok után. Panaszra nincs okom, Maga tudja, hogy a kartali

műtermem az egyike a legtökéletesebbeknek. Semmi sem pótolhatja az északi fekvést, a hatalmas ablakokon csak úgy dől befelé a természetes fény. Hiába győzködtem László gróftól és Salamon méltóságát, hogy a színeket teljes valójukban nem segíti a mesterséges világítás, az elektromos fények nem kedveznek egy-egy beállításnak! A konok fajtából valók, ha nekik jó szolgálatot tesz az elektromos világítás, miért ellenkezem?! Micsoda úri hívságok mindezek!

A Mármárosokban nem voltam híján a természetes fénynek, ahogy a tökéletes szépségnek sem! Ne rója fel nekem Kollégám, Lebenítát a Szigeti Szulamitot vétekként! Én őbenne a szépséget szerettem, a Teremtő tökéletes alkotását. Megfestettem égszín palástban, Kollégám, ágostai lévén, kétszeres bűnt követtem el. Egy züllött cigányleányról mintáztam meg Isten anyját, Szűz Máriát, holott az én hitem elutasítja a pápisták istenanya kultuszát! Kollégám, de hisz Maga ki vallásában buzgolkodó, az Evangéliumokat jól ismeri, bizonyára tudja hogy Mária Magdaléna is rossz nő volt, még is kegyelmet talált. Tán Lebenítának is adatik kegyelem?

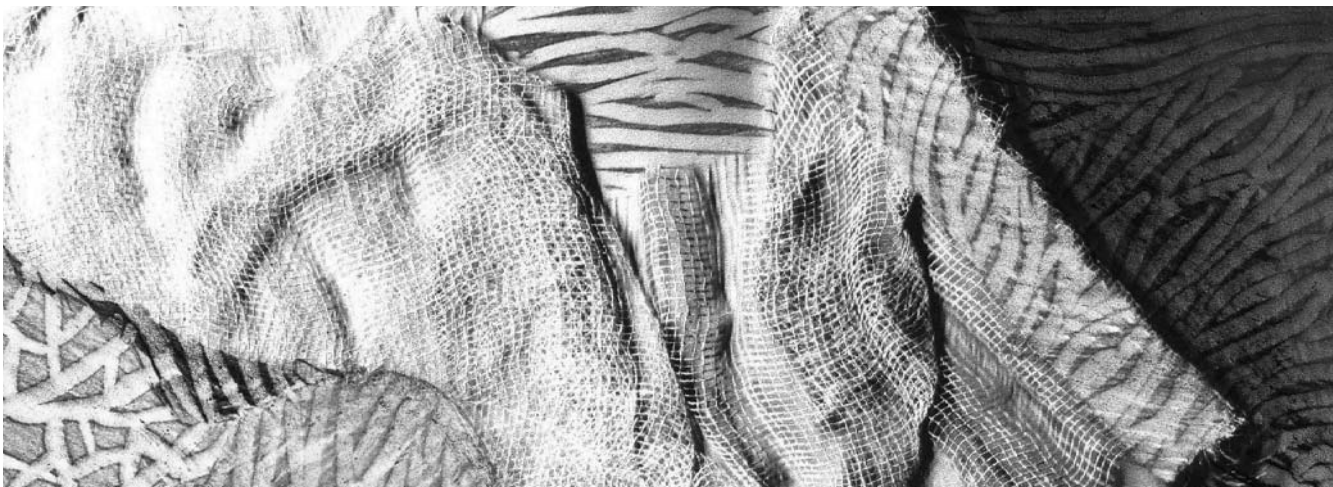
Mondja a szépség múlandó, hisz jó tudom, ám Lebeníta szépsége örök marad a vásznamen. Ez az igazi Amor Sanctus, mely által a Teremtőt imádom a teremtményében!

Mostanság csak ritkán csibukozom, nyomja valami a tudómet, pedig a mármárosi levegő balzsam volt minden testi nyavalyámra. Remélem Justh vígad és győzedelmeskedik erőtlenségén!

Ne feledkezzen meg Bobról Kollégám még a legharsányabb Hubertusokon is jussak eszébe és szívja magába helyettem is azt a páratlan vidéket.

Gyűjtik-e már a gombát az asszonyok? Az esős őszi időben egész sereggel teremnek az erdőn.

Bob

PAPP DÉNES

Utolsó felvonás az öltözőben

Örkény István: „Rózsakiállítás”

„Halál! hol a te fullánkod?”

(Pál I. levele a korinthusbeliekhez 15.55)

(1)

A halállal foglalkozó könyvek száma a csillagokéval vetekszik. A halál egyszer szép, máskor rút, hősi vagy hétköznapi, átok vagy kegyelem, és persze magasztos vagy méltatlan, várt vagy kívánt, etc. Ahány jelző, annyi halál. Mindemellett a halált lehet félni, vágyni, előle futni, elébe szaladni, szeretni, gyűlölni, tisztelni, megvetni – megannyi viszonyulás, és a vége megint csak halál.

Örkény István „Rózsakiállítás” című kisregénye tárgyává teszi a halált, hogy végül az élet kritikája legyen. Eszközként ehhez ismét mesterien forgatott kétélű fegyverét választja: a groteszket. A történet alapvetése kellően abszurd: egy elsőfilmes rendező elhatározza, hogy megörökíti három haldokló végóráit. A film története, munkálatai során ismerkedünk meg a szereplőkkel, mondhatni, a halál tükrében.

Formailag változatos írásról van szó, eszköztárában az egyik fontos szerepet a levél tölti be. Összesen négy levelet találunk, ebből hármat a rendező, Korom Áron ír. Az első, miniszterhez írott levél kiemelkedő fontosságú, mivel a kisregény nyitányát jelenti, itt a dokumentumfilm engedélyezése és megvalósítása érdekében írott sorokat olvashatunk, és szinte *in medias res* képet kapunk a rendezői elképzelés egészéről, és a tulajdonképpeni történet keretéről. A halállal való foglalkozást rendezőnk

fontosnak tartja egy olyan korban, ahol az emberek elveszítették a túlvilági lét vigaszát, a természetes halál intim körülményeit, itt példaként szembeállítja a saját otthonukban és idegen kórházi környezetben meghalókat. Lényeges momentum, hogy a három szereplő önként, viszont kettő pénzbeli fizetség fejében jelentkezik a „szerepre”, a hátramaradottakra hagyva a halálukból keletkező bevételt, így a halál tulajdonképpen morbid üzleti vállalkozássá válik. Természetesen halál és pénz kapcsolata nem újabb korunk sajátja. Itt érdemes egy kicsit kibontanunk Simon Zoltán egyik zárójeles észrevételét, mely Korom Áron nevére vonatkozik, miszerint ez a név egyszerre idézi a sötétséget és Kharónt, az Alvilág révészét.¹ Tudjuk, hogy Kharón fizetség ellenében szállította utasait a Sztüx túlsó partjára, Korom Áron pedig azért fizet, hogy megörökítse ezt az átkelést. Paradox módon szerepe így lesz kitüntetett, életet és halált összekötő szerep.

Másik szembetűnő formai megoldás a regényben a lábjegyzetek használata, melyekből összesen hét darabot találunk. A leginkább a tudományos életben használt írói eszköz itt az utólagos bejegyzés, kommentár jellegével bír, kissé a kulisszatitkok és bulvárpletykák izgalmával fűszerezve a feszes és fordulatos írást. A lábjegyzetek utólagossága az egyébként múlt időben írt regény idejét, ha ez lehetséges, még inkább a múltba helyezi, fogalmazhatunk úgy is, hogy múltabb lesz a múlt, az elmúlást viszont pontosan a jelenbe dobja, egyenesen az olvasó idejébe.

A könyv „dokumentumjellegét” erősítik a kisregény második felében található fejezetszerűségek is, ezek címei sorrendben – *Hangszalag*, *Második hangszalag*, *Délelőtt*, *Délután*, „*Rózsakiállítás*”. Az első kettő kórházi beszélgetésekből áll, és mint a filmhez készült hang- és nyersanyag jelenik meg. A harmadik és negyedik leginkább talán a cselekmény sűrítésére szolgál, az ötödik fejezet pedig egy hivatkozott írás fikciója, a már elkészült és levetített dokumentumfilmről megjelent kritika.

A formai sokszínűséget színesíti az a néhol montázs-, néhol snittszerű eljárás, amivel Örkény elbeszélő technikája a filméhez közelít. A film merít az irodalomból, az irodalom a filmből, André Bazin szerint „a film olyan művészet, mint az irodalom, amelynek elsődleges anyaga a nyelv, egy őt előző és autonóm realitás”². A film és irodalom kapcsolatát azonban a regény hol összemossa, hol különválasztja, amennyire lehetséges, határon mozog. Örkény bemutat nekünk leveleket, míg maga a történet egy werkfilméhez hasonlatos, melyeket regényidőben későbbi utalások díszítenek lábjegyzetek formájában, és olvashatunk még két (lejegyzett) hangszalagot kórházi beszélgetésről, majd zárásképp a film bemutatását követő kritika jelenik meg, valamely napi sajtó anyagaként. A regény szerves részét képezik ezek a csatolt dokumentumok, tágítva a szöveg stilisztikai és időbeli horizontját, erősítve a történet hitelességének látszatát és támogatva a tárgyyszerűség

illúzióját. A határon levés, mely rendelkezik a különválasztás és összekötés együttes és egyidejű képességével, egyébként is a könyv sajátja, mindez nagyrészt a groteszk látásmódjából fakad. Örkény egy beszélgetésben így vall erről – „A groteszk a látszólag össze nem tartozó dolgok szembeállítására, az olyan egymástól távol fekvő dolgok közelítése, melyek voltaképpen nagyon közel vannak mibennünk.”³ A groteszk Janus-arca tehát önmagával néz szembe, kritikai attitűdjét pedig absztrakt szituációi kérdéseket generáló lendületével gyakorolja. Így az írás mimikája szélsőségesen intenzív is lehet, egyszerre tekinthet itt egymásra pókerarc és Gorgó-fej, miközben mindkettő mindvégig teljességgel érvényben marad.

(2)

A regénybeli film úgynevezett szereplői köré csoportosult kérdéskörök igen jól elkülöníthetők egymástól, ha betekintünk a történet függőnye mögé. Adhatnak némi segítséget ehhez azok, akik a regénybeli dokumentumfilmnek ugyan nem szereplői, de a regénynek vitathatatlanul meghatározó alakjai. Viszont vezetőnk végig Korom Áron marad, akinek teljességéhez hozzátartozik egy valamelyest Sancho Panza típusú figura, a szűkszavú operatőr.

Kezdjük a vizsgálódást az első esetről, nevezetesen Darvas Gábor finnugor nyelvésznél és magyar-francia szakos tanár feleségénél. Darvas Gábor, mire a forgatás megkezdődhetne, már halott. Felesége meséli el életének utolsó tíz napját, vagyis tíz napot saját életéből, mely napok férjének az utolsóak voltak. Darvas Gáborné így vall kapcsolatukról a kamera előtt: „Persze, azért ki tudtunk volna egymással jönni, ha az alkatunk csak egy kicsit harmonizál, sajnos azonban az én közlékeny, nagyszájú, társas kapcsolatokra vágyó természetem csak nehezen fért meg Gábor komolyságával, munkadűhével és kevésbeszédűségével, ami idővel a teljes szótlansággá fajult.”⁴ (11-12. o.) Egy egymástól elhidegült értelmiségi házaspár viszonya ez, ahol a kutató, tudós férj munkáját képtelen lenne abbahagyni, ha nem ragadná el a halál. Önmagába záruló élete így lesz befejezetlenségre ítélve. A halál nyomában K(H)orom ÁRON bukkan föl, megvásárolja és stúdióban mondatja el a történetet, melynek vége igencsak érdekes színezetet ad a beszámolóknak: „Talán rossz fényt vet rám, de bevallom, haldoklása közben voltam először boldog.” (21. o.) Kiderül, hogy az elidegenedett pár a halál árnyékában közel került egymáshoz, ha csak tíz napra is, és bár a maguk módján. Tíz napig együtt éltek. A Darvas Dekameron, ahol a túlélő vall. A kamera előtt, a világ előtt. Mindezt pénzért. Hallgassuk, Darvasné milyen szavakat ad

megboldogult férje szájába, amikor Korom Áronról szól: „Ki hívta? Miért jött? (...) Mért nincs itt most a kamerájával? Hadd lássa a világ, milyen nyomorult féreg az ember. Hadd lássa, hogy döglünk meg, félúton, dolgunk végezetlenül, mert kifelejtettük számításainkból, hogy háromnegyedrészt állatok vagyunk!” (19. o.) Ha már életünk múlandó és befejezetlen marad, hadd legyen halálunk teljes és örök. De mi az, hogy halhatatlan halál? És ki az a Darvas Gábor valójában?

Amit Darvas Gáborról tudni lehet, mind közvetett úton jut el az olvasóhoz, felesége mesél róla, akit mi egy stúdióban ülve látunk beszélni, nem gyóntatószékben. Ennek ellenére Darvasné őszinte benyomást tesz, sőt, abszurd momentumai ellenére, egy privát szférába enged betekintést. Személyes élménybeszámoló ez a megtestesült személytelenségről: „Férjemneksohasemvoltakkitorései,semérmelmiek,semindulatiak,leszámítva a mi gyorsan ellobbanó szerelmünket, még egyetemista korunkban. Azóta megszűntem létezni számára, már csak a munkája érdekelté (...) Voltaképpen neki sem volt létezése a szó megszokott értelmében. A szervezete csak egy szervezet volt, mely egy bizonyos munka elvégzésére használható; de nem voltak kívánságai, nem vágyott a tengerpartra, karácsonykor nem járult oda a fához.” (14. o.) Igen ám, de a halál előrevetülő árnyékában kapcsolatuk kegyelmet kap, viszonyuk jó irányban változik, legalábbis ez derül ki Darvasné elmondásából. A halál árnyéka itt az élet jelenben átélt újragondolását jelenti, létezés szempontjából intenzívebb életet, egyfajta ébredést. Egymás mellett élésük az együttélés felé mozdul el, kölcsönös idegenségük árca mögül kukucskálnak ki a másokra, apránként újra felismerve egymást, tehát tulajdonképpen a halál közeledte itt összeköt és legitimé tesz két untig lakott életet. Ugyanis olyan találkozás történik, ahol a megérintettség jelei is megmutatkoznak, ezek pedig a rutinszerű életmód és szinte sablonná lett szóhasználat megváltozásában keresendő, melyeken azonban az utolsó pillanatig fordul egyet a két, megszokásokkal bélelt élet.

Az újabb áldozatról, Mikóné asszonyságról Korom Áron leveléből értesülünk, ugyanis hozzá intézi sorait, fölfestve ebben az eddigi történéseket és előrevetítve a következőket, mint drámai felvonások között szokás. Íme, ahogy az első fölvételről vall: „Olyan jól sikerült, hogy nemcsak én, hanem a szereplő személy is elégedett volt velem.” (21.) Vajon mi sikerült? A szereplő azonosult szerepével, esetleg saját magával? Darvasné őszinte volt magához? Vagy saját hazugságaiból épített világa hitelesnek hatott számára?⁵ Netán csak annak örül, hogy szépen sikerült megvilágítása a stúdióban? Akárhogy is, mi itt Darvas Gáborral pusztán felesége elbeszélésének prizmján át ismerkedünk meg, mintegy távolról, de tulajdonképpen egy másik életből közelítő halálról szerzünk tudomást.

Így jutunk el Mikónéhoz, aki gyógyíthatatlan betegségével együtt oly természetességgel fekszik előttünk, mint az anyaföld lábunk alatt. A körülmények azok, melyek helyzetét fokozatosan az abszurdba tolják át, a halálvárás így egy egészen brutális burleszkbe torkollik. A budafoki szövetkezet virágkötője idős anyjával él együtt, akinek zöld hályoga sok esetben inkább valamiféle kegyetlen tisztánlátást hivatott szimbolizálni, mintsem sajnálatra méltó fogyatékossgot. Persze tagadhatatlan, hogy Mama érzéketlen, önző, számító, zsugori öregasszony, aki lánya, Mikóné várható halálát nem veszteségként, hanem bekalkulálható üzleti nyereségként kezeli. Az anyjáért aggódó munkásnő agóniája annak vak túlélő ösztönével néz szembe. De ez még korántsem minden. Segítő kezét nyújtja a munkahelyi kollektíva, vendégek érkeznek a Tiszavirág Szövetkezetből, melynek neve a pillanatnyisággal, múló momentummal, a rövid élettel, azaz a közelítő halállal hozható kapcsolatba. Kiderül, hogy egy szociális perifériára sodródott család eltartási szerződést ajánl Mikónénak és anyjának, mely végül meg is köttetik. Az élet tehát él és élni akar. Szociográfiai vázlatnak is beillő módon ismerkedünk meg a lakókörnyezettel. Minden pontos és felismerhető, elsőre egyértelmű és konkrét. Még a félhomály is. Nem mellesleg Mikóné körül látszólag minden a gondoskodás jegyében történik. Persze nem önzetlen, egyoldalú, netán krisztusi szeretetben fogant gondoskodás az, amit találunk. Leginkább olyan kényszerű szimbiózisoknak lehetünk tanúi, melyeknek nem feltétlenül a haszonlesés, hanem leginkább a puszta életben maradás a mozgatója. Lehetőleg egy jobb életben való megmaradás. Formálisan vállalt együttélések ezek az egzisztenciális és lelki nyomorúság küszöbén.

Mikóné halálos ágyánál mindenki jelen van, a Mama, a hozzájuk költözött Nuófer család, Korom Áron és az operatőr, egy Tiszai nevű főorvos és egy tévé is, ahol a híradóban a Tiszavirágban rendezett rózsakiállításról kap hírt haldoklónk, közben kiderül, hogy ezekben a virágokban Mikóné boldogsága van elrejtve. Utolsó kívánság gyanánt egymás mellé ülteti az eltartási szerződést kötő Mamát és Nuófer Sándort, majd arra kéri őket, fogják meg egymás kezét. Utolsó szavai ezek – „Együtt vagytok?” (86. o.) És valóban, mind együtt. Aztán egyszer csak: „Bekövetkezett a halál. Nem volt benne semmi elijesztő, félelmet gerjesztő; lecsukódott egy szempár, lehanyatlott egy fej, nem emelkedett, nem süllyedt többé a takaró. Valaki nem volt többé. Mint egy mondat befejezésén, Mikóné lecsukott szemén állt meg a kép.” (87. o.) Temetésén egész tömeg gyűlik össze, azonban a református lelkész lámpalázás a felvevőgép látványától, ezért később a filmbe a szomszéd ravatalozóban egy másik halottat búcsúztató katolikus papot vágnak be, a Mama mindeközben pedig arra kéri a rendezőt, hogy ne szerepeljen ebben a részben, mert képtelen megkönnyezni a lányát,

és nem akarja, hogy szomszédjai megszólják ezért. A szomorú komédia tetőfokára hág. Majd miután a gyászoló sereg rózsákkal hinti meg Mikóné sírját, következik az ide vonatkozó zárlat:

„– Kész. – szolt Áron az operatőrnek. – Mit gondolsz, milyen lesz?
– Fasza – mondta a szűkszavú operatőr.” (89. o.)

A regénybeli dokumentumfilm harmadik, egyben utolsó alakja J. Nagy, akivel még Mikóné halála előtt megismerkedünk. Korom Áronnak tett hajdani ígérete az, ami őt rendezőnk filmjéhez köti, így lesz ő némiképp fausti figurája a regénynek. Korom Áron végig számít J. Nagy egykori ígéretére, miszerint halálát a filmnek adja. Azonban J. Nagy személyét más is fűzi Korom Áronhoz, ugyanis J. Nagyban fölismerhetjük Korom Áron ihletett mesterét is, ha azt az el nem hanyagolható ténytet is figyelembe vesszük, hogy tulajdonképpen a film dokumentumfilmként való leforgatása J. Nagy ötlete volt: „Hadd a fenébe a művészetet meg a tudományt, forgasd le, amit látsz, csinálj egy becsületes dokumentumfilmet.” (43. o.) Ő jósolja meg, pusztán elméleti megfontolások alapján azt is, ami majd a későbbi események során éri el tetőpontját: „a megfigyelés műszereinek jelenléte eltorzítja a jelenség lefolyását”. (43. o.) És lám, végig ez történik Mikóné környezetében, még halála után is, temetésén.

J. Nagy író, hősiés életszeretettel, nőimádattal, egy változatos étellel és néhány feleséggel a háta mögött. Mikor megismerkedünk vele, egyáltalán nem haldokló beteg, azonban a Korom Áron felé tett ígéret hatására hipochonder szemléletbe menekül, magánéleti problémáit is elintézettnak gondolva ezzel. „A viszontlátásra halálos ágyamon.” (52. o.) J. Nagyot legközelebb már kórházban látjuk, mint Korom Áron filmjének betegét, mivel az orvosnő szerint „a halál gondolatával mindaddig nem foglalkozott, míg bele nem hajszolták ebbe a szereplésbe (...) az a paradox helyzet állt elő, hogy életcélá vált az exitus”. (68. o.) A *Hangszalag* és *Második hangszalag* című fejezetek Korom Áron magnetofonjának rögzítő munkáját teszi meg a szövegek alapjául, amikor is a kórházi ágyon fröccsözve felvétel készül két beszélgetésről. Az első egy párbeszéd J. Nagy és Korom Áron között, ahol J. Nagy szavaiból kiderül, hogy hátat fordított életének és élete valamennyi szereplőjének: „Mondd meg nekik, hogy elindultam a fény felé. Kiléptem magamból, mint egy elnyűtt papucsból, hogy végre csak a művészetnek éljek.” (71. o) Így tehát nem meglepő, hogy ő maga lesz rendezője saját halálának. A második hangfelvételen még két szereplő hallható, egyikük Freund Szilvia, a szexi orvosnő. A névben szereplő német szó *barátot* jelent, emellett erős az áthallás itt Freud nevére is. A másik Ularik, Korom Áron főnöke, aki engedélyt szerez a kórházi szobában való forgatásra. Már rögtön a forgatás elején fölvetődik az emberi méltóság és az eutanázia

kérdése, J. Nagy ezeket mondja kedvenc doktornőjének: „Egy ember addig él, ameddig eszmél. Állapodjunk meg abban, hogy ha majd elvesztetem az eszméletemet, akkor maga szép csendben félreáll. Nem reanimál, nem drótozza rám ezeket a készülékeket, hogy a magam erejéből játszhassam végig a szerepemet.” (98-99. o.) A másnapi forgatás filmszalagjának anyaga nem tudja rögzíteni, de tudvalevő, hogy a film alanya hatvan darab altatóval a gyomrában beszélget. Öngyilkossága megtörtént, a halála még várat magára, köztes helyzet. Persze J. Nagynak erre is van ötlete: „Én nem egyszer fogok meghalni, hanem kétszer. Most mindjárt eljátszom neked egy olyan agóniát, amivel Ularik is meg lesz elégedve. És aztán, ha úgy alakul a helyzet, az igazit is leforgathatod.” (105. o.) Feltételes színészi szituációként elmondja ugyan titkolt tettét, de Korom Áron egyszer sem fog gyanút. J. Nagy tehát a valóságot alakítja, az önmagát gyógyszerekkel kivégző öngyilkos szerepét. J. Nagy öniróniája egyben Örkény regényből való kikacsintását is jelenti: „Púzni mindig jobban tudtam, mint írni.” (113. o.) Ugyanakkor utolsó haldoklónk utolsó épkézláb mondata így hangzik: „A világon az egyetlen őszinte dolog a halál.” (115. o.) Hogy is állunk akkor mindezzel?

(3)

A kisregény elbeszéli egy dokumentumfilm történetét, ahol egy elsőfilmes rendező három ember halálát akarja lencsevégre kapni. Először nem sikerül, Darvas Gábor halálakor nincs jelen. Másodszor olyannyira jelen van, hogy a haldokló egész környezetét megbolygatja, ezt látjuk Mikóné esetében. Harmadszor előbb halálváróvá, majd halálba igyekvővé tesz egy alapvetően életszerető embert, nevezetesen J. Nagyot, aki végül öngyilkosságot követ el. Míg Darvas Gábor haldoklik, felesége életében először boldog vele. Míg Mikóné halálos ágyán is az anyjáért aggódik, az már gondolatban rég eltemette. Míg J. Nagy ténylegesen megrendezi és eljuttatja halálát, Korom Áron úgy hiszi, játék volt csupán. Míg Korom Áron filmet forgat a halálról, Örkény István ír egy könyvet az életről.

Élet és halál szembenállásán túl azonban jelen van még valami, egy csipetnyi halhatatlanság ígérete, amit maga a film (vagy maga az írás) kínál. Az öröklét kérdése merül föl a halál pillanatában, mely misztérium az élet folyamatos újragondolására készlet. Kierkegaard így vall erről: „A halhatatlanság nem az élet folytatása, nem örök végtelenbe továbbvitt élet, nem, a halhatatlanság igazak és hamisak örök szétválasztása, nem folytatás, ami minden további nélkül bekövetkezik, hanem, szétválasztás, aminek

gyökere a múltban van.”⁶ A könyvben a szétválasztás aktusa a groteszkben valósul meg, mely abszurd helyzeteivel, bizarr kérdésfeltevéseivel végül magára hagyja az olvasót, aki immár saját félelmeivel néz szembe. Az ember magára marad életével, halálával és halhatatlanságával. Kérdésekként állnak elő életének szerepei és szereplői, felkiáltójelként halála és halhatatlansága. Az újra és újra elgondolt világában helyet keres, szerepekkel és szereplőkkel veszi magát körül, hogy aztán ismét magára maradjon az egész univerzumban. Karl Barth szemléletesen fogalmaz ezzel kapcsolatban: „Embertársaink különféle alakjai végül saját mítoszunk, saját történelmünk elemeivé válnak. Nem találkoztunk velük, hanem kitaláltuk és felöltöttük őket, akik végeredményben úgy beszélnek, ahogy mi a szót a szájukba adjuk, akik többé-kevésbé hasznosítható vagy használhatatlan figurák a mi színdarabunkban, magunkba olvasztjuk, s így vagy úgy magunkká formáljuk őket, akik a maguk másságában, sajátosságaiban éppúgy rajtunk kívül maradnak, mint az egész kozmosz.”⁷

A „*Rózsakiállítás*” két évvel Örkény István halála előtt, 1977-ben jelent meg. 1990-ben színre vitték a Pesti Színházban, Horvai István rendezésében. 2007-ben filmet forgattak a regény egy részletéből, *Az igazi halál* címet viselő adaptációt Pacskovszky József rendezte. A kisregény aktualitása vitathatatlan, az emberi szerepjátszás módozataira nagy hatással van a megfigyelés eszközeül szolgáló technika fejlődése. Ugyanakkor nem kevesebbre szólít föl ez a könyv, mint hogy szerepeink között el ne vesszünk, hogy szerepeink szerep voltát félelem nélkül fölismerjük, hogy életünket a halál tudatában, de a halhatatlanság rettegett méltóságával éljük.

Jegyzetek

¹ SIMON Zoltán, *A félelmet részvétté oldani*, Alföld, 1978. március, 50.

² André BAZIN, *Korunk nyelve = A. B., Mi a film?*, Osiris, Bp., 1999, 10.

³ „A művészetek az ősemberi világban valamilyen groteszk módon születtek meg először...” – Beszélgetés a groteszkról az Iskolarádióban, 1978-ból. Az Élőszóval című, a Hungaroton és a Petőfi Irodalmi Múzeum Örkény István hangfelvételeiből válogató CD-jének részlete (Budapest, Hungaroton, 2008).

⁴ A könyv szövegét a későbbiekben az alábbi kiadás alapján, a törzsszövegben az oldalszámot jelölve idézem: ÖRKÉNY István, *„Rózsakiállítás”*, Szépirodalmi, Bp., 1978.

⁵ Lásd: Friedrich NIETZSCHE, *A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról*, Athenaeum, 1992/3., 3-16.

⁶ Sören KIERKEGAARD, *„...lesz feltámadásuk a halottaknak, mind igazaknak, mind hamisaknak”*, Gond Filozófiai Esszéfolyóirat, 1993/4., 5.

⁷ Karl BARTH, *Ember és embertárs*, Európa, Bp., 1990, 26.

NÉMETH ZOLTÁN

Név és szöveg

A multikulturális nevek és álnevek világa

Vajon mire utal az a működés, amely a jelentésadás során mintha megkerülné a nyelv szükségszerűségét, kilépne abból, és mintegy visszafordulva a nyelv egészét idézné fel mégis? A tudat miféle működése vonja maga után azt, hogy elég egyetlen szót kimondanunk: Dosztojevszkij, és máris örvénylő történetek és jellemek hálójában találjuk magunkat, a Karamazovoktól Raszkolnyikov baltájáig, az akasztófa alatti jelenettől egészen A játékos megszállottságáig? Miért jelent számunkra az a szó, hogy Joseph K. egy egész világot, nemcsak egy konkrét regényt, *A pert*, de Kafkát, Prágát, Közép-Európát, Monarchiát? És nem sajátos bája ennek a történetnek, hogy Joseph K. nevét most is nevekkal bővíti a tudat? Vajon mindenképp szükség van-e legalább egy Homéroszra, de legalábbis Homéroszokra, akik – bár nem léteznek – névként elbírák egy egész világ súlyát?

Van valamiféle hihetetlen titokzatossága a névnek, valami beláthatatlan tágassága a működésnek, a nevek működésének a jelentésekkel teli nyelvben. Ahogyan a név működik a nyelvben, az mintha sajátos atavizmusként idézné fel a nyelv és a nyelv előtti állapot peremén egyensúlyozó proto nyelvet, a hang és a nyelv félútján található saussure-i masszát. A deixis poétikája lenne az elsődleges a név esetében, egy utalás, amely felidéz egy helyzetet vagy egy egész világot még valahonnét a nyelv előtti tartományból? Az első nyelv a név, a tulajdonnév nyelve lenne? És innét magyarázható az az értelmezői atavizmus, amely a név nyomán egy egész világot képes meglátni egyetlen névben?

A névben rejlő jelentések egyik végpontján egy felidézett személy, másik

végpontján egy egész világ áll. Vajon a felidézett személy mint apró kép mise-en-abyme-szerűen képes felidézni az egész világot? Kétségtelenül csábító lehetőség, de minden bizonnyal csak egy utólagos tudat ráfogásaként lehetne definiálni mindenféle tükörszerű azonosítást. A póre személy (egy test) és egy egész világ (elbeszélhető történet) áll a jelentésadás két végpontján, de a köztük lévő távolság áthidalhatatlannak tetszik.

Vajon mi történik a név és a felidézett világ között? Hogyan jöhet létre az, hogy egy név egy egész világot képes felidézni? A név misztikája különösen csábító és kardinális kérdés minden fiktív világ kialakításában. Nem véletlen, hogy a név sajátos poétikája, amely átszövi a fiktív világot, sok esetben kardinális kérdés, az értelmezés kiindulópontja. Mint például Josef K. titokzatos neve Kafkánál, Leopold Bloom Joyce-nál vagy Medve Gábor és Bébé Ottliknál. A név ezekben az esetekben is egy egész világot idéz fel. Vagyis a név, amely a szépirodalmi szövegek esetében kétféleképpen jelenthet meg – szerzői és szereplői névként – egyaránt jelentős szereppel bír az egész szövegvilággal való kapcsolatában.

A név problematikája a kortárs irodalomelméleti kérdéseknek is a középpontjában áll. Michel Foucault szerint „A szerző neve tulajdonnév (...), amelyet nem lehet tiszta és egyszerű referenciaként kezelni (...) nem csupán rámutató funkciója van. Több, mint egy indikáció, mint egy gesztus, mint egy másik személyre rámutató ujj, bizonyos mértékig leírás megfelelője.”¹ A szerzői név véleménye szerint a szövegek csoportosítására, klasszifikációjára szolgál, „a szövegek határain mozog, elválasztja őket, letapogatja széleiket”², „ellentétben a tulajdonnévvel, amely a diskurzus belsejéből ama valóságos és külső személy felé halad, aki létrehozta azt”³: „A szerzői név sem a személy polgári állapotának, sem a műbeli fikciónak nem képezi részét...”⁴ Bár Foucault szerint a szerzői név kérdése nem feleltethető meg a szereplői név problematikájának, a kétfajta név felidéző funkciója rendkívül hasonló jellegzetességeket mutat fel, s jóval bonyolultabb kérdéseket is felvet, amennyiben az írói álnév terminusában akár össze is kapcsolhatók.

A név kérdésével Gérard Genette is foglalkozott, a genette-i transztextualitás kategóriáinak rendszerében a szerzői név a paratextusok közé tartozik, mint a cím, alcím, előszó, utószó, bevezető, előljáró beszéd, lapszéli, lapaljai jegyzetek, mottók, illusztrációk, borító, címszalag, egyéb járulékos jelek, kommentár.⁵ Ezt a későbbiekben tovább finomította, eszerint a paratextus kategóriáján belül az álnév a peritextus kategóriájába sorolható, ahol a következő képlet érvényes: paratext = peritext + epitext. Vagyis a peritextus mindaz, ami a könyv két borítóján belül vagy rajta található – míg az epitextus a kontextusra utal: interjúkra, naplóbejegyzésekre, levélbeli említésekre stb.⁶

Jacques Derrida számára talán még fontosabb a tulajdonnév kérdése,

hiszen a dekonstrukció által felvázolt értelmezési teret – amelyben a jel hiánya, távolléte és a különbözősége játéka válik alapvető jelentőségűvé – mintha kijátszaná a tulajdonnév, amely az önéletrajz problematikájával együtt mintha kétségbe vonná a derridai szövegformálás állításait. Éppen ezért – mint azt Angyalosi Gergely megjegyzi – a tulajdonnév problematikája ez egész életművön át végighúzódik, a *Grammatológia* utáni *Aláírás esemény kontextus* (1971) című tanulmányban, az 1981-es *Otobiographie de Nietzsche – politiques du nom propre* című írásban, illetve három 1993-as tanulmányban, amelyek magyarul az *Esszé a névről* (2005) című kötetben jelentek meg. Derrida számára a név a nyom és a szignatúra, az aláírás fogalmaival kerül kapcsolatba, s a tulajdonnév eszerint mindig az aláíró halálát, jelen-nem-létét feltételezi, vagyis, idézve Derridát: „Minden név a halott neve – vagy egy olyan élőé, akitől el lehet tekinteni, akárha halott lenne.”⁷

Mint látható, a tulajdonnevet érintő kérdések tulajdonképpen eloldódtak a szerző személyétől, a név problematikája a diszkurzus terébe került, s így diszkurzivitás alakzatain keresztül utal vissza önreferenciálisan magára a szöveg értelmezési lehetőségeire. Kiindulópontom tehát az, hogy a tulajdonnév, legyenek azok a fiktív szerzői nevek vagy éppen a szövegek személynevei, myse-en-abyme-szerűen idéznek fel egy egész világot. Ennek bizonyítására egy egészen kézhez álló példát használok fel, a „multikulturális nevek” világát, amikor is a szintagma első tagját a lehető legtriviálisabb értelemben fogom használni, tehát az eltérő nyelvekhez és kultúrák keveredéséből kialakuló nevek és álnevek csoportját.

Elsőként Talamon Alfonz: *Samuel Borkopf: Barátaimnak, egy Trianon előtti kocsmából* (1998) című elbeszélésfüzérére utalnék, mint amely mű nyelvek interakciójából épül fel, egymásra rakódó rétegekből, amelyek palimpszesztszerűen rakódnak egymásra, s így rakják ki – nyelvből – egy száz évvel ezelőtti világ kulturálisan sokszínű mozaikját. Ennek a szövegalakítási logikának a legevidensebb megvalósulása a választott szerzői álnév, a Samuel Borkopf, illetve a regényben megjelenő szereplők fiktív, multikulturális nevei: Schön Attila, Herr Vincenzó, Stofek Tamás, Pepík Zefstein, Béla von Goffa, reb Wolf Tannenbaum, Sztrázsovec Csongor, reb Rabbinowitz, Mrkvicska Arzen, Titusz Lívia, Ibrahim, Lánczos Zoltán, reb Wimmer Metusélah, Karl von Kuffner, Crestencia von Kuffner, Tejbele Berlinger, Csöcsös Kató, Kövér Fáni, Aarmin Müller-Rosenlöwen, Jung Salamon, Röck Marika, Székesváry Emericus, Hirsch Oszkár... Valódi poétikus-eklektikus, multikulturális hibridnevekről van szó, amelyben a vezeték- és keresztnév sorrendje éppúgy nem követ semmilyen eltervezhető szabályt, mint ahogy maguk a nevek sem. Ráadásul nemcsak az izolált nevek mutatnak fel önmagukban multikulturális teret – gondoljunk csak

egyres magyar-német, magyar-szlovák, cseh-német, latin-magyar, német-olasz, jiddis-magyar stb. kevert tulajdonnevekre, hanem e felsorolt nevek összessége alakít ki egy multikulturális világot pusztán a nevek sűrűsége, hálójá által. A nevek hálójában szilárd hely nélküli pozíciót elfoglalva így válik a tulajdonnév poétikává, s összetett jelentések megjelenítőjévé.

Hasonló játék figyelhető meg többek között három magyarországi szerző, Kiss Ottó *Szövetek* (1999) című regényében, Grecsó Krisztián *Pletykaanyu* (2001) és Kiss László *Szindbád nem haza megy* (2003) című elbeszéléskötetének írásaiban is, ahol a dél-magyarországi Viharsarok multikulturális nyelvi világa jelenik meg a szokatlan hangzású nevek diszkurzív játékában. Ebben az esetben egy többnemzetiségű, multikulturális térre nyílik rálátás, ráadásul ezek a gyakran furcsa, idegenszerű nevek egzotikus réteggel gazdagítják a szövegnyelvet. Szlovákos hangzású (Szabovnyik Zsuzsanna, Zelinek, Szmola, Szvitánka Józsi, Hávelkáné – Kiss Ottónál, Schriwanek András, Berenka Klára, Franczek Gyula – Grecsó Krisztiánnál, Cidrich Miska – Kiss Lászlónál), szerb (Dragica néni, Czárity – Kiss Ottónál), román (Filimon – Kiss Ottónál), német (Heller mérnök – Kiss Ottónál, Metz Dezső – Grecsó Krisztiánnál, Rück Laci – Kiss Lászlónál), illetve magyar nevek keverednek. Van, hogy egyetlen néven belül is többféle nemzetiség keveredése figyelhető meg, sajátos, eklektikus nevet létrehozva: például Grecsó Krisztián kötetében a Schriwanek András szlovák eredetű, de német helyesírású vezetéknev magyar keresztnévvel és sorrenddel. Ez a vonás, a nevekben is manifesztálódó egzotikus-multikulturális játék Závada Pál egyes regényeivel, különösen *Jadviga párnája* (1997) című kötetével mutat hasonlóságot. Emellett a felvállalt régió, a dél-alföldi couleur locale is összekötő szerepet játszik az elemzett három szerző és Závada Pál említett regénye között.

Hasonló játék zajlik a szlovák nyelvvel is egyes szerzők szövegeiben. Grendel Lajos *Nálunk, New Hontban* (2001) című regényében is a tulajdonnév sajátos diszkurzivitása miatt lett a regény egyik szereplőjének, a közép-ázsiai származású orosz katonák felszabadító tevékenységének eredményeképpen megszülető Ivánnak is idegen hangzású a neve. Hiszen a regény állítása szerint a teherbe esett névadó anyák szegényükben úgy sírtak, mint a záporosó. (37.) Nem logikus azonban, hogy nehezen viselt szegényének egy anya az oroszos hangzású tulajdonnéven keresztül még nyomatékosító funkciót is adna. Itt a tulajdonnév poétikai erejéről, világra utaló jellegének erejéről van szó, mint amely teljesen szembefordul a szöveg reális világának lehetséges belső logikájával. Vagyis a név idegenszerűsége nyomán a szövegszerűség logikája kerekedik felül a referenciális jelentésképzésen.

A névvel folytatott multikulturális és textuális játék egyik érdekes lehetősége az az elbizonytalanító effektus, amit György Norbert visz színre

saját nevével a *Klára* (2004) című regény kapcsán, hiszen a borítón található szerzői név, a Norbert György sajátos kevert névként értelmezhető, amennyiben a szerző „eredeti” neve György Norbert. Vagyis a magyarban használatos vezetéknev-keresztnev sorrend felcserélésével annak szlovákos változata jött létre. Viszont az előállt név – Norbert György – sem szlovákos hangzású, hiszen a György keresztnev szlovák megfelelője a Juraj lenne. Tehát a szerzői név multikulturalitása a hibrid identitással folytatott nyelvjáték által értelmeződik s kapcsolódik a szöveghez, amelyben olyan mondatok olvashatók, hogy „Az Astronomickán kezdtek, a 97-esen. Hradská, Vrakunská, Komárovská stb., aztán a Prístavný most, onnan át a 96-osra, Dolnozemská cesta, Mamateyova, egészen a Petržalka – Holíčska végállomásig.” A kortárs magyar irodalomra egyébként is jellemző a szinte karneváli játék az álnevekkel, amelyek egy része az idegenség által idéz fel egy idegen vagy multikulturális szövegvilágot: Kovács András Ferenc Jack Cole-ja, Kavafiszta, Csehy Zoltán Pacificus Maximusa, Hizsnyai Zoltán Tony H. Salazzinije csak néhány a sok példa közül.

Persze joggal vethetjük fel a kérdést, hogy vajon mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás, a név vagy a világ, a felidézett fiktív világ vagy a név. De talán nem ez a legfontosabb kérdés, hanem a folytonos rákérdezés annak a folyamatnak a természetére, amely interakciót hoz létre név és világ között, vagyis arra, hogyan idéz fel egy név egy egész fiktív világot mise-en-abymeszerűen, önmagába tömörítve, kis tükörként. Erre a performatív viszonyra nagyszerű példát nyújt a multikulturális álnevek világa. Ennek kapcsán a genette-i kijelentést, miszerint „az álnév már költői tevékenység, olyasmis, mint egy mű. Ha tudsz nevet változtatni, tudsz írni”⁸, úgy is módosíthatnánk: Ha tudsz nevet választani, tudsz írni.

Jegyzetek

¹ FOUCAULT, Michel: *Mi a szerző?* In Uó: *Nyelv a végtelenhez*. Latin Betűk, Budapest, 2000, 125.

² Uo. 127.

³ Uo. 127.

⁴ Uo. 127.

⁵ GENETTE, Gérard: *Transztextualitás*. Helikon, 1996/1-2., 84.

⁶ Koenig-Woodyard, Chris: *Compte rendu*. Romanticism on the Net 1999/2. <http://www.erudit.org/revue/ron/1999/v/n13/005838ar.html> (Letöltés ideje: 2012/05/05)

⁷ ANGYALOSI Gergely: *A név és az aláírás problematikája*. In KARIKÓ Sándor (szerk.): *Derrida Marx-szelleme*. Gondolat – Szegedi Lukács Kör, Budapest – Szeged, 1997, 21.

⁸ GENETTE, Gérard: *A szerzői név*. Helikon, 1992/3-4., 534.

BALÁZS GÉZA

Szöveg a szövegben

Intertextualitás multimedialitásban

Petőcz Andrásnak barátsággal

Gondolkodási és kommunikációs alpműveletnek, illetve jelenségnek tekinthető az, hogy a verbális és nem verbális szövegek egymásba épülnek. Egyszerűbben úgy fogalmazhatunk: a szövegek folyamatos kölcsönhatásban, kapcsolatban vannak egymással, illetve: szövegek ismeretében alkotunk új szövegeket. A szövegek egymásra vonatkozása az intertextualitás (voltaképpen szövegek közöttiség). A szövegek közötti összefüggés több szinten valósulhat meg: párbeszédnek szövegei között (ilyenkor két szöveg/monológ kapcsolódik egybe), más szövegek között jelölt idézetként vagy rejtett utalásként (allúzió), vagy fordításban, forrás- és célnyelvi szövegek egymásra utaló kapcsolataként.

Élőbeszédben és irodalomban egyaránt jellemző a szövegbe idézetszerűen, vagy az idézetjelletet mellőzve beépített másik szöveg. Ez tehát a „szöveg a szövegben” jelenség.

A „szöveg a szövegben” jelenség legtisztább formája az idézet, amely bizonyos szövegtípusokban (pl. tudományos szövegek) kötelezően jelölendő. De nem is olyan egyszerű az, hogy mi tekinthető idézetnek, és mi nem. Első példám a „hármass”, részben jelölt idézetet mutatja. A szövegrészletben egyrészt idéz Michael Tomasello, a szerző (nem szó szerint, tehát nem idézőjelben, megadva a szerzőt és az idézett mű megjelenésének évszámát), másrészt van egy belső idézőjel, amely nem valódi idézet, hanem

csak *álidézet* (az álidézet rendszerint valamilyen jelentésbeli sajátosságot emel ki, ez esetben egy terminust), harmadrészt idézem én is az egész Tomasello-részletet (mivel szó szerint, az egészet idézőjelbe teszem, és megjelölöm a pontos forrást):

(1) „Golinkoff (1993) megfigyelései szerint még a legfiatalabb gyermekek is részt vesznek abban a fajta interakcióban, amit ő »egyezkedés a jelentésről«-nek nevez, amikor is a gyermek valamit érthetetlenül mond, a felnőtt megpróbálja kitalálni, mi volt az, a gyermek pedig vagy elfogadja, vagy elveti ezt az értelmezést.” (Tomasello 2002. 188–189.)

A szövegközöttiség tipikus jelensége az epigon-irodalom. Ebben az esetben az utód nem tud szabadulni a „nagy” (álidézet!) előd mondanivalójától, stílusától, és utánozza őt. A tudatos, de nem jelölt átvétel szélsőséges esetben szerzői joggal való visszaéléshez vezet.

A szövegalkotásban szerepet játszó szövegközöttiség gondolkodási és kommunikációs okokra vezethető vissza. Gondolkodásunk és kommunikációnk folyamatosan az ismétlésen, ismételtetésen alapul. Talán valami atavisztikus ösztön indít bennünket az ismétlésre: hogy ne felejtünk, s ez a gondolkodást segítő „hagyományműködés”, illetve a (kumulatív) kulturális evolúciót szolgáló „hagyománymondás” folyamata, valamint az ismétlésben nyelvi öröm (flow) is munkál. A tudatos ismételtetést mnemotechnikai okból (memorizálás, memóriapróba) is végezhetjük. A folyamatos ismételtetés legjobban a hagyományos frazémák átadásában és használatában ragadható meg. Például az ismételtetésnek köszönhető a nyelvekben szállóigéknek, állandósult nyelvi kapcsolatoknak (köztük például a bibliai szólásmondásoknak, idézeteknek) az igen nagy száma.

Egy alkotó gyakran visszatér ugyanahhoz a témához, illetve több alkotót is foglalkoztathat ugyanaz a gondolat. Ilyenkor véletlenül vagy készakarva hasonló szövegek, szövegrészletek jöhetnek létre. Ebből kiindulva beszélhetünk az idézetek-szövegek monogenezisééről vagy poligenezisééről is.

A szövegközöttiség sokféle szinten megjelenhet. A korlátozott intertextualitás valójában intratextualitás, amely azt jelenti, hogy egy motívum egyetlen kötetben, egyetlen alkotó életművében többször visszatér. Ennek egyik formája az egyetlen alkotónak több változatban megírt munkája. Pl. Móricz Zsigmondnál a *Tragédia* (1909) és az *Egyszer jóllakni* (1933) című műve. A valódi, felszínen is megjelenő intertextualitás a szó szerinti idézet. A prédikációkban például mindig a textus, a bibliai ige a kiindulási pont. Szónokok előszeretettel használnak ismert vagy nem ismert idézeteket mondanivalójuk színesítésére, előadásuk élénkítésére.

Az újabb irodalomban felbukkan az idézett szöveg egymásba épülése és sokszor jelöletlen (látens) egymásba olvadása. Ezzel a szerző a szövegek közötti sokszor valóban átláthatatlan kapcsolatot kívánja tükrözni. Nyilván sok esetben föl sem ismerjük, hogy intertextualitásról van szó. A következő példasor a magyar kultúrában sokak számára ismert intertextualításra utal:

(2) A *Halotti beszéd* jellemző kezdősorát sok szerző vette át – jelölés nélkül (hiszen mindenkinek tudnia „illik”, hogy mire rímel/céloz a szerző):

Halotti beszéd: Láttjátok feleim szümtükhel mik vogymuk. Isa pur es chomuu vogymuk...

Juhász Gyula (*Halotti beszéd*): Látjátok, feleim, hogy mik vagyunk...

Kosztolányi Dezső (*Halotti beszéd*): Látjátok feleim, egyszerre meghalt...

Márai Sándor (*Halotti beszéd*): Látjátok feleim szem'tekkel, mik vagyunk. / Por és hamu vagyunk...

Reményik Sándor (*Halotti beszéd a hulló leveleknek*): Látjátok, feleim, hogy mik vagyunk?

És intertextualitásnak tekinthetjük Arany János Toldijának szövegalkotó eljárását is. A Toldi-trilógia minden énekét Ilosvai Selymes Péter *A híres neves Tholdi Miklósnak jeles cselekedeteiről és bajnokoskodásáról való história* című munkájának egy-egy jellemző sora vezeti be „mottóként”. Esterházy Péter életművében intertextualitásnak tekinthető az az alkotói gesztus, hogy műveit át-, illetve újraírja. (Természetesen nem ő az első író, aki ezt cselekszi.) A *Bevezetés a szépirodalomba* (1986) című munkája több korábbi művének át-, illetve egybedolgozását tartalmazza. Művének utolsó mondata ez: „Mindezt majd megírom még pontosabban is.” A könyvhöz hatoldalnyi szerzőlistát csatol – amely szerzőktől szó szerint vagy torzított formában vett át (valóban átvett?) idézeteket. Mivel a forrásokat a szövegben nem jelölte, ez rejtett (látens) intertextualitásnak tekinthető, s kiváltó oka az írás elején említett gondolati alapművelettel (idézetes) való játék

Gérard Genette a szövegközöttiség típusait részletezi. A szövegközöttiség legáltalánosabb megnevezése nála: transztextualitás, s ennek alosajtai a következők:

1. Intertextualitás – egyetlen alkotó életművében belül: intratextualitás – általános intertextualitás: szó szerinti idézet, jelöletlen idézet, vendégszöveg beolvadása (átlényegülése, interiorizálása)

2. Paratextualitás: egy korábbi mű újraírása (Ilosvai Selymes Péter nyomán Arany Toldija)

3. Metatextualitás: tudományos idézet, kritika, beolvasztott idézet

4. Hipertextualitás: témák, motívumok merítése más művekből; stílusutánczás

5. Architextualitás: a műfaji, műnemi vonatkozás jelöltsége (pl. eposz)

A modern informatikai világ különösen kedvez a szövegközöttségnek. Régi és új szövegek, ráadásul verbális és nem verbális (vizuális) szövegek (szemiotikai értelemben nem nyelvi produktumokat is nevezhetünk szövegnek), irodalmi és médiaszövegek hálójában élünk, olykor vagy általában elveszítve egy-egy gondolat, téma stb. forrását, eredetét. Az interneten számos olyan szöveg jár körbe és körbe, melynek nincs szerzője: lehet, hogy valaki egyszerűen csak lemásolta valakitől (tehát ismert szerzőtől), majd továbbküldte; de az is lehet, hogy „újra kitalálta”. A szöveg pedig elkezdte élni a maga életét – immár eredeti szerző nélkül, esetleg mások által továbbköltve. Ez a jelenség leginkább a szóbeliségre, a folklorra emlékeztet bennünket.

A korábbi uralkodóan „unimedialis” (áldézet, mert teljes unimedialitás nincs) verbális szövegekre kiterjedő szövegfelfogást és szövegtipológiát a szemiotikai szövegtan magyar megalapítója, Petőfi S. János kiterjesztette a vizuális, sőt akusztikus multimediális szövegekre is. Ha ehhez hozzákapcsoljuk a kiterjesztett szövegközöttséget (transz- vagy intertextualitást), akkor immár „képközöttségről”, „hangközöttségről”, sőt „írott-szöveg-hangközöttségről”, „nyelviszöveg-képközöttségről” stb. is beszélhetünk. A „képközöttséget” a szemiotika, illetve az ikonológia/ikonográfia kutatja, de a multimediális szövegek ilyen sokoldalú (sokdimenziójú) vizsgálatára csak a szemiotikai szövegtan vállalkozott. A multimediális szövegek egyik szövegtipológiája jól mutatja a feladat bonyolultságát:

1. A verbális és nem verbális jelösszetevő önmagában teljes értékű, közel azonos jelentéssel bír.

2. A verbális összetevő domináns, de jóval kisebb terjedelmű, ezért nem választható külön.

3. A nem verbális összetevő a verbális összetevő bizonyos részéhez jelentéskiegészítőként járul hozzá.

4. A multimediális szöveg két jelösszetevője váltakozik egymással, tehát hol a verbális, hol a nem verbális jelösszetevő a jelentés kizárólag hordozója, ezért nem választhatók külön.

5. A nem verbális összetevő a jelentés létrehozása szempontjából domináns, de jóval kisebb terjedelmű, ezért nem választható külön.

6. A verbális összetevő a nem verbális összetevőnek bizonyos részeihez járul hozzá jelentéskiegészítőként.

Az informatikai társadalomban megváltozik a szövegekhez való viszonyunk. Korábban a szövegek csak a szóbeliségben és az írásbeliségben éltek. Az írásbeliségben élő szövegeket könyvekben, könyvtárakban tároltuk. Az interneten elérhető adatbázisok, szövegtárak, illetve a megvásárolható hordozóeszközök, illetve adattárak a szövegek tárolásának újszerű gazdaságos, jóval kevesebb helyet igénylő módjai. Az adathordozók egyszerűsödnek és egyre nagyobb kapacitásúak: a cd egyszerű kompaktlemez (vagy sugárlemez), a cd-rom (compact disk – read only memory) a programok és adatok tárolására alkalmas csak olvasható adathordozó, az újabb nagyobb kapacitású dvd (digital versatile/video disc) több rétegben, digitális képeket is tartalmazó adathordozó. Folyamatosan nő a legkisebb adathordozók, a pendrive-ok (tolltárak, tollmeghajtók) memóriatartalma is.

Több mint tíz éve, 1998-ban megdöbbentő volt, hogy egyetlen, tenyérben tartható cd-n könnyűszerrel elfér a magyar líra 50 klasszikusának összes – mintegy 10 ezer – verse (Verstár '98, Arcanum Adatbázis), sőt sok vers egy kattintásra meg is szólal. Egy ugyanekkora nagyságú dvd-n „teherautónyi” szöveg, kép tárolható. Például az említett 50 költő összes versén túl Ady Endre, Mikszáth Kálmán, Jókai Mór összes prózai műve, a Shakespeare-összes, 444 íróportré Hegedüs Gézától, 20 000 bölcsesség-idézet Kristó Nagy Istvántól, a *vizsolyi biblia* és egy modern bibliafordítás számos vallási lexikkal, a 16 kötetes *Pallas Nagy Lexikona*, a *Pannon Enciklopédia*, az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* 22 kötetes sorozata... (Arcanum DVD könyvtár I.).

A helyigényen túl kulturális és nyelvi szempontból az e-könyv (elektronikus könyv) és a digitális könyvtár további többletet ad az informatikai filológusnak. A digitális könyv(tár) előnye, hogy benne tetszés szerint kereshetünk adatokat, idézeteket, neveket. Ha pl. egy szó első előfordulására vagyunk kíváncsiak, a rendelkezésünkre álló adattárakban néhány másodperc alatt kideríthetjük az összes előfordulást (természetesen csak a digitalizált anyagra érvényes ez a módszer). Az informatikai világ új távlatokat nyit a bölcsészettudományok számára, egyúttal új veszélyeket is, amennyiben eltűnik a „kézirat”, s hovatovább nem tudjuk, hogy mi tekintető eredetinek, elsőnek, mi pedig változatnak, hamisítványnak. Kicsit emlékeztet ez a középkor kéziratos, másolati kultúrájára. Azonban a „felgyorsult világ”, az óriási információmennyiség, a befogadás sebességének növekedése további bizonytalanságokhoz vezet.

A számítógépes szövegvilág az intertextualitást meghaladó jelenségét hipertextualitásnak nevezzük. A hipertextualitás fő jellemzője az, hogy a szövegeknek gyakorlatilag nincs elejük és végük, egymásba kapcsolódnak, összefonódnak, egyik szövegből a másikba átugorhatunk élőkapcsok (linkek) segítségével. A hipertextualitás voltaképpen az írás elején említett

gondolkodási és kommunikációs alpművelet informatikai megfelelője. Ha úgy tetszik, akkor azt is mondhatjuk, hogy az informatikai világnak ez a jellemzője a gondolkodási folyamatainkat tükrözi.

A számítógépes technika nyomán az informatikai szövegvilág új nyelvi létmódot, új, multimediális szövegtípusokat, művészetet, bölcsészetet, informatikát teremt. Az új technika nagyon sok segítséget nyújt az információk továbbításában, keresésében, a filológiai „nyomozásban”. Úgy gondoljuk, hogy a hagyományos lineáris ismeretszerzésre, lexikai tudásra továbbra is szükség van. Ezt főleg a ma 40–60 év közöttiek értik a legjobban, mert fél lábbal a literális, fél lábbal az informatikai kultúrában vannak, s ismerik, alkalmazni tudják mindkettőnek az erőnyeit. Különös tekintettel gondolok itt az intertextualitásra, az információk közötti keresésre, valamint az információk kiválasztására és értékelésére.

Az inter- vagy transztextualitás átalakulásának, informatikai világba kerülésének véleményem szerint nem csak pedagógiai, hanem kulturális, nemzeti, sőt akár evolúciós következményei is lehetnek. A művészet, az irodalom nagyon nagy segítséget nyújt a megváltozott világban való eligazodásra is.

Az írásban felhasznált és emlékezetből elhívott szerzők és főbb műveik:

BALÁZS Géza, 2007. *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése.* BDF, Szombathely, Inter, Budapest.

CSEPELI R. Zoltán, 2007. *A multimediális szövegek sensusalapú tipológiájának bemutatása.* 45–55. In: Balázs Géza–H. Varga Gyula szerk.: *Szemiotika és tipológia. A komplex jelek kutatása.* Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, Líceum Kiadó, Eger, 2007.

PETŐCZ András, 1988. *A jelentés nélküli hangsor.* Szépirodalmi, Budapest.

PETŐFI S. János, 2004. *A szöveg mint komplex jel. Bevezetés a szemiotikai-textológiai szövegszemléletbe.* Akadémiai, Budapest, 2004.

SZIKSZAINÉ NAGY Irma, 1999. *Leíró magyar szövegtan.* Osiris, Budapest.

TOMASELLO, Michael, 2002. *Gondolkodás és kultúra.* Osiris, Budapest.

SZOMSZÉD ESZTER

Szvoren Edina „hiányos”, de
egyben „testes” novelláiSzvoren Edina: *Pertu*

Szvoren Edina 2010-ben jelentkezett első, önálló novellagyűjteményével, a *Pertuval*, amely teljesen lenyűgözte a kritikusokat.¹ Még abban az évben jelölték – egyetlen íróként – a magas presztízsű AEGON Művészeti Díjra, olyan nevek mellett, mint pl. Spiró György, Térey János vagy Esterházy Péter, amelyet aztán „elhalásztak előle”, viszont 2011-ben megkapta a Bródy Sándor-díjat.²

A szerző⁴ különleges írói stílusával való ismerkedést mindenképpen érdekes *Mentés*³ című írásával kezdeni, amely önéletrajz helyett készült, talán József Attila *Curriculum vitae*-jének modernkori változataként lehetne leginkább definiálni. Bemutató írásából a következők derülnek ki: 1974-ben született, Budapesten. Ahogy mondani szokás, hányattatott sorsú gyermek volt. Szülei nem voltak mintaszülők, de még ezt is olyan pikírt, cinikus humorral adja elő, hogy az ember nem is tudja eldönteni, hogy sajnálja-e vagy sem. „Értetlenül állok az *apám szájából szép volt az igaz* mítosza előtt. [...] A szeretteim haláláról való képzelgés apám halála óta kedves foglalatosságom.”

Diplomáját a Liszt Ferenc Zeneművészeti Akadémián szerezte karvezetés szakon, jelenleg hajdani középiskolájában tanít szolfézst és zeneelméletet. Olyan adatokat is megoszt velünk, amikre nem feltétlenül vagyunk kíváncsiak, pl. „Nevem csapszeget jelent.”, „Hónaljamat nem borotválom.”⁵ vagy „Az Eynsenck-féle stabil introvertált típusba tartozom, pulzusom alig

60, vérnyomásom alacsony. Nem élek.” Elmondása szerint kamaszként kezdett írni, sokáig küzdött az önkifejezés nehézségeivel, általában az volt a baja, hogy nem tudta befejezni, amit elkezdett, és ezért döntött a novellák mellett. Ugy gondolja, hogy egy regény megírása túl nagy falat lenne számára. A *Mentéssel* a későbbiekben még foglalkozom.

„Undorral védekezem mások testisége ellen, és vággyal a saját undorom ellen”

A *Pertu* szövegeit – röviden összefoglalva – éles váltások, változatos narráció, részletekre odafigyelés és rejtélyesség jellemzi. Szereplői változatosak, de felfedezhetők közöttük összefüggések. Nem ír terjengősen, kifejezései árnyaltak, de sokszor még így is szikárnak hatnak. Különös viszony fűzi az idegen szavakhoz. Állandó jelenségnek nevezhetők szövegeiben a közhelyszerű mondatok,⁶ amelyeket profin épít bele a cselekménybe, vagy a keretes szerkezetet biztosító ismétlődő kifejezései.⁷ Szeret grammatikai játékokat alkalmazni az elbeszélők személyével, számával vagy az igeidőkkel kapcsolatban, amellyel bizonytalanságban hagyja olvasóját. Látványos testábrázolás jellemzi,⁸ annak minden egyes szépségével, de főként negatívumával együtt. Rendszeresen találkozunk változatos anyagcsere-folyamatokkal, nyállal, verejtéssel, szexualitással és mindennek szagával. Elmondható, hogy az olvasás minden egyes érzékszervünket munkába állítja. Különleges a kapcsolata az emberi szőrrel és a hajjal. Számtalanszor olvashatunk ilyen és ehhez hasonló szavakat, kifejezéseket: „szőrszál”, „borosta”, „a szeméremdomb fekete irhája”, „fanszörzet”, „hónaljszőr”, „hajszál”. De más testrészek megfigyelése, körülírása is gyakori.⁹ Hangulata a reménytelenség, az irónia, a viszolygás és a tragikomédia között váltakozik. Sötét humora számomra teljes mértékben szerethető, viszont naponta csak kis mennyiségben. Ebben látható az ő nagysága, és ezzel emelték őt a legígéretesebb tehetségek közé.

„Elbeszéléseiben Szvoren Edina messzire cipeli a hőseit. Bicikliútra Szászföldön, menekülésszerű vakációra a fjordok közé, vagy a fjordoknál is fagyosabb, képzelt jövőbe. Még a gyerekkor díszletei is idegen tájként hatnak rájuk. De akárhová viszi őket, nem tud szabadulni tőlük: fájdalmas, forró, komikus élményeik a bőrére égnek” – áll a Palatinus által kiadott könyv hátsó borítóján. Az elidegenítés tehát legtöbbször nemcsak lélekben történik meg, hanem fizikailag is. A *Pertuban* lévő húsz írás három fejezetre tagolódik. Vegyük is sorra az elsőt, amelyben mindjárt skandináv területen találjuk magunkat. A *Jojka* egyes szám első személyben írt, múlt idejű

elbeszélése egy átlagos, északi hétköznapi, és az azt megelőző éjszaka álmának. Egy önmagát és a környezetét is alaposan megfigyelő nő vagy férfi – ezt nem tudjuk meg – mesél. Amíg nem tudunk meg bizonyos pluszinformációkat, hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy a szerző maga a főszereplő, de Szvorenél felesleges a megérzéseinkre hagyatkoznunk, a következő bekezdés úgyszólván átírja azt, amit eddig kigondoltunk. A főszereplő az egész napját arra áldozza, hogy megfejtse álmának lényegét, azon túl persze, hogy fontos hivatali ügyét is el kell intéznie. A szövegben háromszor ismétlődik az a jelenet, amikor elbeszélőnket megkérdezik neméről („A lapp nő azt kérdezte, *férfi vagyok-e vagy nő*”), és egyszer sem tudjuk meg a választ. Egy-két kiszólásból gondolhatjuk azt, hogy nő: „cukrot két hónapja már csak szexuális ellenszolgáltatásért lehetett kapni”¹⁰ – asszociálva a női kiszolgáltatottságra, vagy gondolhatjuk azt is, hogy férfi: „a nő megvesztegetéséhez még az sem csinált kedvet, hogy bizonyos mozdulatokra szerdánként kapható illatszer szabadult ki a szűk ruhájából.”¹¹ Egy olvasásszociológiai konvenció szerint az egyes szám első személyű elbeszélő nemét, ha ez másképp nincs jelezve, hajlamosak vagyunk a szerző nemével azonosítani. Az alapos megfigyelő technika is kitűnik, amikor az utcai munkásról ad leírást, és az írásnak keretes szerkezetet adó erkélyberendezés is ismétlődik.

A következő szöveg az *Így élünk*, elbeszélés egy család napjáról, órákra lebontva. A három gyerek szemszögéből ismerhetjük meg a napi rutint. Apjukat Atyecnek, anyjukat pedig Mamának nevezik. A történet sokszor eljuttat bennünket az „Ezt már nem hiszem el!” határára. Az elbeszélés hat óra egy perckor kezdődik, az ébresztéssel, az iskolába készülődéssel. Konkrétumokat nem tudunk meg, csak sejthetjük, hogy a három gyerek közül az „egyikünk” – a vesefülű – Mamama korábbi kapcsolatának gyümölcse. A középső, aki minden szempontból hátrányban van a fiúkhöz képest a családban, egy lánygyermek, akinek titkolni kell fejlődésnek indult testét a többiek, sőt még a barátaik elől is. Anyjuk egy igazán vérmes nő, otthon ő hordja a nadrágot, ő tartja kézben a családi ügyeket. Egyetlen pillanat, ami kizökkentheti a jól megszokott hétköznapiakból, amikor volt szeretője családlátogatást tesz náluk, akinek – mily meglepő – szintén vese alakú füle van. Ez egy látszólag minden szempontból hétköznapi család, de titkaik különössé teszik őket. Konkrétumokat most sem tudhatunk meg, kénytelenek vagyunk megérzéseinkre hagyatkozni. Ismét.

A soron következő novella is elég ellentmondásos. Címe: *Ácska, ocska*.¹² Harmonikus képpel indít, amikor is apa és lánya nyakukba veszik a várost, és kitroliznak az állatkertbe. Ők egy ún. háromgenerációs családban élnek, négyesben a nagymamával. Az elbeszélés az elnyomottak szemszögéből szólal meg. A problémák már a trolin kezdődnek, amikor is az ellenőr

bliccelésen kapja őket, és leszállítja őket a járműről. A kislány természetes módon mindent elhisz apjának, issza a szavait, bármit mond. De apa nem mond okos dolgokat, csak ezt a kislány még nem tudja. A moha a fáknak nem a „déli” oldalán nő, a sakktábla bábuját nem lónak, hanem „huszárnak” hívják, Enkidu nem Gilgames „lánya”, hanem a barátja és az angolkürt nem „rézfúvós”, hanem fafúvós hangszer. A focimeccsen pedig nem ismeri fel a lest, otthon pedig keringőzni tanítja a lányát négynegyedben. Az apa is csak egy gyerek. Ezekről függetlenül látszik, hogy imádják egymást, („Fogták egymás kezét.” – ötször ismétlődik) de amint hazaérnek, kiderül, hogy apának ez a sorsa. Otthon anyuka elnyomja őt is, és az egész családot. Ezzel a kis délelőtti sétával úgy érezhették, hogy bárhol jó, csak ne kelljen otthon lenni. A kislány és az apa is állandó frusztrációval küzd. Apa folyton elpirul, ha kijavítják, galambocská pedig szopja az ujját, és mindig rászólnak ilyenkor. („Ne szopd az ujjad!” – háromszor ismétlődik) Az apai nagymama, akivel együtt élnek, olyan jó szándékú, mint a fia, csak ő nem butaságokat mond, hanem butaságokat tesz, mint pl. véletlenül megöli a család kanáriját. Az anya így köszönti őket, amikor hazaérnek: „Anyád lefestette sárgára annak az idióta kanárinak a kalitkáját.” Majd ennek a történetnek a folytatása: „Megdöglött a kanári, rontott be a szobába anya tojásos kézzel. A nagymama csak jót akart. [...] Majd eltemetjük a Városligetben, és a földbe egy kicsi keresztet állítunk. Nem hiszünk istenben, üvöltötte anya a konyhából.” – kioktató hangnemben.

A kötet címadó novellája a különleges írói módszert alkalmazó *Pertu*. Szintén egy család életébe kapunk betekintést. Lehetségesen tartom, hogy ez az *Ácska, ocska* történet harminc évvel későbbi folytatása. Az elbeszélés minden mondata felszólító módú és jelen idejű, de ponttal a végén. Az olvasóban óriási feszültséget keltenek ezek a mondatok.¹³ Szilveszter napján látogatóba érkeznek a szülők a lányukhoz. A lányuk most tölti először családjával az ünnepeket, mivel elvált, és a közös gyermek a volt férjéhez került. Banális kis családi szituációnak lehetünk tanúi az egész este folyamán. Az anya (nagymama) ismét a domináns személy, politizál, és mindenkinek fejébe vágja a hibáit.¹⁴ Az apa (nagyapapa) igazi papucs, szava nincs.¹⁵ A lányuk az idegösszeroppanás szélén áll, de még ezt sem veszik észre, majd mindezt megtetézve felajánlják neki, hogy tegeződjenek, hisz már elmúlt negyven éves. „Minden megszólalásuk, mozdulatok determinált. Ettől a távolságtól minden mondatban valami jéghideg irónia is képződik.”¹⁶ Szokatlan értékrendekkel találkozunk.

A *Balholmi lányok*¹⁷ a fejezet címadó novellája. A helyszín egy szakmunkásképző lánykollégiuma. Az elbeszélés szokatlanul egyes szám második személyű és jelen idejű. Főszereplőnk az *Ácska, ocska* galambocskája, amire a történet vége felé tudunk következtetni, mivel nem tud jól keringőzni,

az apja négynegyedekben tanította. Itt is, mint minden közösségi helyen, beavatással kezdődik az újonnan érkező lányok élete. Egymás felmérése, mindenki figyel mindenkit, dominancia-viszonyok rendezése (ki kap saját ágyat és ki nem), majd az első testi (első menstruáció, az első hónalj- és lábszörtelenítés, az első melltartó használata) és erotikus élmények pl. az ismerkedési esten a fiúkkal. Hangsúlyos, hogy története nem egyedi, ebben a kollégiumban minden lánynak ugyanaz a sorsa. Egyszer mindenkire sor kerül. A novella ismétlődő mondata ezúttal a: „*Lukak mindenhol vannak.*” Galambocskának lételeme az érintés, keze minden lukra rátalál. Ezt eleinte még ő sem veszi észre, a nagyobbak hívták fel rá a figyelmet. Mindenkit a felsőbb évesekhez fűződő kapcsolata határoz meg: „*Már kapiskálsz, hogy ártatlanság nem létezik, csak túl tág határok. [...] Még nem tudod, mik a rossz szokásaid? Majd ők megmondják.*”¹⁸

Az fejezetzáró elbeszélés a Nem. Egy lány anyjához fűződő ellentmondásos viszonya a téma. Ha valójában ez a téma. E szöveg elemzésekor akadályokba ütköztem. Nem tudtam eldönteni, hogy kivel, illetve kikkel is van a probléma. Az anya hiszi azt, hogy terhes és normális életet él, vagy a lánya hiszi azt, hogy az anyja gyermeket vár, pedig nem is? Az, hogy ez nem egyértelmű, a novellát valahogy még jobbá teszi. Mindenesetre viszolyogtató leírását adja az anya egész napos tespedésének, majd az éjszaka elkezdődő „életének”, a borítékolásnak, amely kicsit egybecseng Örkénytől a *Tóték* dobozolós jeleneteivel. A helyszín az otthon, a konyha, a hálószoba, a fürdőszoba és egy kórházi terem között váltakozik. A Szvorenre jellemző naturalisztikus leírások teljes garmadája vonul itt föl.¹⁹

A szerzőnk írásmódja magabiztos szövegkezelési tudásról árulkodik. A bírálók a következő két fejezetet tartják a legjobbnak a három közül. Az *Ió* öt, a *Percek egy sün életéből* pedig még nyolc novellát tartalmaz. Képviláguk még sötétebb és reménytelenebb, mint az előzőé, történeteik még rejtélyesebbek. Továbbra is sok a miért. Szövegszervező erejüket a Balholmi lányok egyik gondolata ábrázolja legjobban számunkra, miszerint „*az egyetlen bizonyosság a hiány*”²⁰, és ezt a saját bőrünkön érzékeljük. „*Miután megismerjük a szövegek „valódi” arcát, minden vágyunk, hogy visszajussunk a megnyugtató nem-tudásba.*”²¹

Az *Ió*²² fejezetcím arra enged következtetni, hogy egy mitológiai alapú rész következik, de csak az első három novellában van *Ió* nevű szereplő, és a név különböző személyeket takar. A *Pyrus communis*ban az elbeszélő vidéki barátnője, akivel biciklitúrára készülnek, a *Szil, szál, szalmaszál*ban egy elesettekhez vonzódó logopédus, az *Érett, fáradt, melegben* pedig egy volt szeretőjét zárt intézetben meglátogató nő, aki olykor kívülről kezdi szemlélni önmagát. Az *És néhány hiányban* eltűnik a szemünk elől *Ió*, és egy teljesen más történetben találjuk magunkat. Egy német család

kirándulni indul az Elba mentén. A kutyájukkal indulnak, aki útközben végelgyengülésben pusztul el. A mostohaanya szemszögéből ismerjük meg a történeteket. Kapcsolata sem a férjével, sem a mostohalányával nem mondható bensőségesnek. A lány irtózik minden érintésétől, az apa viszont ugyanezekre vágyna. A szexuális életük a minimálisra csökkent, az anya még élvezetét sem leli benne. Jól érzékelteti, hogy egy-egy ilyen jelenetet egyáltalán nem ír körül – de ez az egész Szvoren-novellisztikára is igaz lehet. (pl. „elfogadtam a kezembe adott nemi szervet”, „kiverte magának”, „kinyalt”, „dugott”). A cím a novella végén nyer értelmet, amikor egy közös kép készül új lengyel ismerőseikkel.

A fejezet utolsó novellája *A szállásadónő rövid éjszakái*. Az elbeszélés többes szám első személyben indul, a szereplőink: „egyikünk”, „másikunk” és a kisfiunk, akik szintén utazásra készülnek egy északi tájra. Az író kezdetben bővített tőmondatokból építi fel a szöveget, majd váltás következik. A házaspár kapcsolata mindvégig harmonikusnak bizonyul, amíg be nem következik egy váratlan fordulat. A szállásadónő a három hónapos ott-tartózkodásuk alatt elcsábította „egyikünket”, a szoptatós anyát, és leszbikus kapcsolatba kezdenek. Az elhagyott apa pedig beteg gyermekével utazik haza. A legérdekesebb, hogy erre a bontakozó kapcsolatra eleinte semmilyen jel nem utalt. Az anyának a viszony kezdetén elapad a teje, de amikor kezd lelkiismeret-furdalása lenni a családjá és elhunyt gyermeke miatt, újra megindul a tejelválasztása, és elhagyja szeretőjét.

A *Percek egy sün életéből* című ciklus nyolc novellát tartalmaz. Témái még sötétebbek, rejtélyesebbek és reménytelenebbek, mint az előzőeké. A hiány itt is jó szövegszervező erő. A szereplők jellemábrázolása sokszor elnagyolt. „Szvoren kerül minden bűvös lélektani megközelítést, ügyetlen vagy együgyű pszichologizálást.”²³

A *Ha végeztél* egy izomsorvadásos anyját egyedül ápoló lányról szól. Életét folyamatos önuralom alatt tartja, hogy kibírja a megpróbáltatásokat. A *Kedves, jó Ap* elbeszélői módszere különleges. Egyszer az értelmi fogyatékos fiú mesél, máskor ugyanazokat Ap (az apa) mondja el saját szemszögéből. A *Korán feküdtek aznap* egy fiútestvérpárról szól, akiknek az apja öngyilkosságba menekült. Aztán pedig ők menekültek el otthonról. A *Percek egy sün életéből* egy paranoiás, idős bácsi története. A *Bizalom*, a *Mindenki, valakit* és *A hét vége* mind egy-egy értelmetlen gyilkossági esetet dolgoz fel.

A *Temetés* az egyik legjobban sikerült elbeszélés. Humora rendkívül szarkasztikus és parodisztikus. Az elbeszélő nagymamájának temetésén vagyunk, amely önmagában igen szomorú esemény, de elég hamar megtudjuk a nagymamáról, hogy nem volt éppen a legjobb ember. A rokonokról is elég sok minden kiderül. Olyan ez, mint a legtöbb családban.

Őket nem válogathatja meg az ember.

Ez az a novella, amelyben a legtöbb hasonlóság fedezhető fel az író nő „önéletrajzával”, és ezt tekintem az egyetlen írásnak, amelyben valamelyest felfedezhetők feminista jellemvonások. Néhány idézettel szemléltetném: „Mind a műveletlenségnek, mind a műveltségnek van egy eszményi foka: aki nálunk pallérozottabb, az kékharisnya, aki pallérozatlanabb, izzadt talpú sutyerák.”²⁴ „Ki nem állhatom azokat az embereket, akik férfinak nézik a nadrágos, rövid hajú nőket, s azokat, akik idegen emberek kézírását rosszul olvassák – mert általában éppen azok néznek férfinak, akik rosszul olvassák a kézírásomat. Görbén tartottam magam, hogy összezavarjam őket.”²⁵ „... és anyámat évente egyszer azzal heccelték, hogy a rák lelki betegség, az erős menstruációs fájdalom pedig a női szerep elutasítása.”²⁶ „Fölháborított, hogy a nagyanyám azt képzei, minden nő gyereket akar, s ugyanazt a csalódottságot éreztem, mint az iskolában, amikor a tanítónőnk azt hitte, hogy hatéves létemre nem tudok olvasni.”²⁷ Szvoren Edina szövegei nem illeszkednek az ún. női érzékenység koncepciójába. A bírálói sokszor nem tudják, hogyan is viszonyuljanak írásához, figyelembe vegyék-e, hogy nő írta vagy sem. De mégis vannak utalások, amelyek árulkodnak a szerzőnk női mivoltáról. A húsz novella között egyetlenegynek van férfi elbeszélője (*Mindenki, valakit*), és a többi írásban is igen tragikusak és katasztrofálisak a férfi szerepek. (*Ácska, ocska; Pertu; Érett, fáradt, meleg; És néhány hiány; A szállásadónő rövid éjszakái; Kedves, jó Ap; Korán feküdtek aznap; Percek egy sün életéből; Mindenki, valakit; A hét vége*) A nemiség kérdése is többször felmerülhet bennünk olvasás közben. A *Jojkában* a főszereplőtől kérdezik meg többször, hogy nő-e vagy férfi, *A szállásadónő rövid éjszakáiban* is sokáig titok övezi, hogy kiket takar az „egyikünk” vagy „másikunk” elnevezés, majd *A hét vége* című novellában is problémás a kisebbik testvér neme.

Sok írónőre az a jellemző, hogy szabadon, megkötöttségek nélkül beszél életéről, vágyairól, érzéseiről, és a testéről,²⁸ Szvoren-nél pedig ugyanez mintha nem kerülne olyan könnyen felszínre. „Undorral védekezem mások testisége ellen, és vággyal a saját undorom ellen.”²⁹ – vallja egyik szereplője, és ez a mondat kulcsmondattá válik Szvoren egész novellisztikájára nézve. Ha a szexualitás kerül szóba, nem körülír, hanem konkretizál. Mintha ilyenkor nem az érzelmeké lenne a főszerep, hanem az ösztönöké. A vágyak mielőbbi kielégítése, más nem számít. Csak túl lenni rajta. Viszont az is nagyon szembetűnő, hogy önmagában a testről, testrészekről nagyon szívesen ír, külső megfigyelőként viszonyul önmagához is. „Aprólékos, parányi megfigyeléseket halmozó stílusából fakadhat, hogy voltaképpen bármiről ír, érdekes. A lényegre törő látásmód [...] minden fordulatában jellemzi a könyvet.”³⁰ E két terület (szexualitás és testábrázolás) élesen elkülönül prózájában.

Zárásul visszatérek a *Mentéshez*³¹ – *Önéletrajz helyett* –, amely a novelláskötet elolvasása után szintén egy önálló novellának is tekinthető. Ha jobban megnézi az ember, a 2008-as önéletrajz egy-egy mondata a *Pertuban* visszaköszön. A szülőkhöz fűződő viszonyt több írás is feldolgozza. Az *Így élünk* Mamamájából és a *Temetés* című novella szereplőiből összeállhat Szvoren anyaképe.³² Az apa a *Korán feküdtek aznap* öngyilkosságba menekülő szülőjéhez hasonlítható.³³ Egy különleges azonosságot fedeztem fel a *Ha végeztél* szereplője, és az író között is, amikor arról ír, hogy „osztálytársaim azzal vádoltak, hogy elloptam Akli Miklóst.” A novellában tehát önmagáról is ír pár sorban: „Valaki kiabál, figyelmeztetett osztálytársam, aki ellopta tőlem az Akli Miklóst, pedig a szüleinek kétezer könyve van. Furcsa lány. Hét éve zongorázik, de a Máté Péter-számokat még mindig nem tudja eljátszani.”³⁴ Még netnaplójában is ezt olvashatjuk, hogy nincs megelégedve zenei tudásával.³⁵ A „Hónaljamat nem borotválom” mondat, ha nem lenne benne, szinte már hiányozna. Különleges viszony fűzi a testszőrzethez, ez vitathatatlan. Itt egy konkrét írást nem tudnék említeni, mivel mindben szerepel ilyenemű hasonlóság, de a *Balholmi lányok* és az *És néhány hiány* foglalkozik kiemelten a hónaljszőrzettel.

Szvoren Edina elbeszélői módszerére még számos jelzöt fel lehetne sorakoztatni a részvételtől a könyörtelenig. Prózáját kiüresedett kapcsolatok, szörnyű körülmények között élő emberek, betegség, alkoholizmus, és borzasztó gyermekkor határozza meg. Sokszor saját élményekből táplálkozik, és ez okozhatta, vagy ha úgy tetszik, mindennek köszönheti a szerzőnő elidegenítő és hiányos stílusát. Társadalom- és világábrázolása rendkívül reménytelennek és komornak hat, viszont groteszk humorával – amely akár még külön tanulmányra is érdemes lehet – finomítani tud az olvasóban kialakuló képen.

Jegyzetek

¹ Pl.: Urfi Péter: „Remekbe szabott novellák. Az utóbbi évek (sőt évtizedek!) legerősebb bemutatkozása.”; Takács Ferenc: „Első kötet – ki hinné? Olyan, mintha legalábbis tizedik kötet lenne, beérkezett, pályája csúcsáról körbe tekintő szerző könyve.”

² Ezt a díjat mindig az előző évben kiadott, legjobbnak talált első kötetes prózaírónak ítélik oda. Az indoklásban a zsűri „az írásművek kiérlelttségét” és „az írói világ gazdagságát” emelte ki.

³ Réz Pál szerint: „legérzékenyebben a megaláztatokra és megszorítottakra figyel (legyen az ő maga vagy más). Szvoren azonban [...] az emberi szolidaritást már-már erotikává lényegíti át, testközelbe hozza. Ez nagyon eredeti és nagyon

szép.”

⁴ Interneten is elérhető. SZVOREN 2008

⁵ Később még több szót ejtek erről.

⁶ Pl. az *Így élünkben*: „Korán kelünk, hogy legyen kedvünk lefeküdni.”; „Hogy jobban essék az ágyban fekvés, foteleink egytől egyig kemények.”; „Langyos vízben fürdünk, hogy a hideg ágynemű melegebbnek hasson.”

⁷ Pl. a *Pertu* című novellában: „A párkányra szerelt tuskesoron csússzon meg a fény.”; „Csillanjon meg a fény a párkányra szerelt tuskéken, mint egy nyálas fogsoron.”; „A párkányra szerelt tuskesoron akadjon fönn egy fűzöld szilveszteri girland.”

⁸ Szegő János ezt írta: „Tragikus, egyszerűségében, köznapiságában is pompázatos próza Szvoren Edinéé. [...] Legjobb mondataiban mintha fiziológiai-mentális röntgenképeket készítené a figurákról.”

⁹ köröm, mell, emlő, megkeményedő mellbimbó, nyál, nyálaz, a nyál szaga, bőr, csipa, húsos száj, csiklóforma száj, nyelv, fehér nyelv, nemi szerv, comb, pisil, vér, visszér, vastag ujjak, lábujjak, folyadékkal telt ciszták, szemhéj mögött vándorló dudor, izom, izzadság, csupasz, meztelen test, genitáliák stb.

¹⁰ SZVOREN 2010, 8.

¹¹ SZVOREN 2010, 14.

¹² SZVOREN 2010, 30–36.

¹³ Szegő János: „Mik ezek? Felszólítások? Parancsok? Sugalmazott mondatok? Mi érvényesül? Az elbeszélő akarata, vagy az elbeszél világ rettenetes-természetes rendje?”

¹⁴ „Anyukáék legyenek mindig mindenhova pontosan érkező emberek, keltsenek szinte lelkiismeret-furdalást pontosságukkal. [...] Anyuka legyezgesse magát áruházi reklámújsággal, izzadjanak nevetóráncai. [...] Legyen szebb lábikrája, mint a lányának. [...] Lásson Anyuka összefüggést a lány rendhez való viszonya és a válás között. [...] Lásson szoros összefüggést a lánya konyhai ügyetlensége és a válás között. [...] Legyen Anyuka félszlovák, s keltsen mind Apukában, mind a lányukban szorongást annak a tudata, hogy Anyuka is volt gyerek.”

¹⁵ „Legyenek a nők testileg erősebbek a férfiaknál, legyenek kiheverhetetlenül hatalmasok. Legyen a nő gyerek nélküli anya, az anya pedig hímivarszerv nélküli férfi.”

¹⁶ SZEGŐ 2011

¹⁷ A cím forrása Weöres Sándor versének, a *Norvég leányoknak* a Kodály Zoltán által megzenésített változata: *A Balholm-i leányok, /leányok mind / csúcsos csuklyát viselnek. / Mindig mosolyognak, / de sohase nevetnek.*

¹⁸ SZVOREN 2010, 58.

¹⁹ „Anyám hidrogénnel szókített bajszán izzadságcsöppek ülnek. [...] Szabad kezével a hálóinge alá nyúl. Alsóneművel el nem nyomott fekete szőrzetét fésülgeti, tenyerével a szőrszálak rugózását próbálgatja. Anélkül, hogy szemét a könyvről levénné, előhúzza a kezét. Ujjai hirtelen kunkorodó szőrszálat tartanak. Kezét a máris megnyalazott szájhoz emeli. Ujjaira bandzsítva körülnyalja a szőrszál faggyús végét, és a nyíló száj hangjára elfutja a libabőr. Körözni kezd a szőrszállal az orrgumó körül.”

²⁰ SZVOREN 2010, 65.

²¹ FICSOR 2010, 71.

²² Ióra szemet vetett Zeusz, és ezért Héra féltékenységből egy fehér tehénné változtatta, és böglyöket küldött bosszantására. Állítólag ezért üldözik azóta is a teheneket ezek a rovarok.

²³ SZEGŐ 2011

²⁴ SZVOREN 2010, 187.

²⁵ SZVOREN 2010,191.

²⁶ SZVOREN 2010,197.

²⁷ SZVOREN 2010,199.

²⁸ Pl. *Éjszakai állatkert, Szomjas oázis* antológiák (FORGÁCS – GORDON – BÓDIS 2005, FORGÁCS 2007)

²⁹ SZVOREN 2010, 178.

³⁰ BÁTHORI 2010

³¹ SZVOREN 2008

³² „Anyám közvélemény-kutatások tudományos feldolgozásával tartott el bennünket.”; „Mélyen és sokféleképp hatott rám anyám születéséről szóló története, melyben azzal vívja ki orvosai elismerését, hogy hangtalanul vajúdik...”

³³ „Apám keze egy öngyilkossági kísérlet következtében ideiglenesen megbénult. [...] 1990 tavaszán meghalt apám. Gyógyszerekre ivott alkoholt.”

³⁴ SZVOREN 2010, 167.

³⁵ Pl. SZVOREN 2011b

Rövidítés- és hivatkozásjegyzék

BÁRÁNY – KÁROLYI – KERESZTESI – SZILASI 2010 – BÁRÁNY Tibor, KÁROLYI Csaba, KERESZTESI József, SZILASI László, *És-kvartett Szvoren Edina Pertu című novelláskötetéről*, *ÉS*, 2010. okt. 8. http://www.es.hu/2010-10-10_s-kvartett.

BÁTHORI 2010 – BÁTHORI Csaba, *Fényes, érzéki belépő*, *Nszab*, 2010. aug. 28. http://nol.hu/lap/konyvszemle/20100828-fenyos_erzeki_belepo.

FICSOR 2010 – FICSOR Benedek, *„Az egyetlen bizonyosság a hiány”*, *Műút*, 4 (2010), XXI, 70–74.

FORGÁCS – GORDON – BÓDIS 2005 – *Éjszakai állatkert: Antológia a női szexualitásról*, szerk. FORGÁCS Zsuzsa Bruria, GORDON Agáta, BÓDIS Kriszta, Bp., Jonathan Miller, 2005.

FORGÁCS 2007 – *Szomjas oázis: Antológia a női testről*, szerk. FORGÁCS Zsuzsa Bruria, Bp., Jaffa, 2007.

LENGYEL 2010 – LENGYEL Imre Zsolt, *Lányfivérünk*, *Műút*, 4 (2010), XXI, 74–76.

RÉZ 2008 – RÉZ Pál, *Néhány szó*, 2008. 11. 01., <http://www.litera.hu/irodalom/nehany-szo>

SZEGŐ 2011 – SZEGŐ János, *Keserű orvosság*, 2011. 02. 08. <http://www.litera.hu/hirek/keseru-orvossag>.

SZVOREN 2008 – SZVOREN Edina, *Mentés: Önéletrajz helyett*, 2008. 11. 01. <http://www.litera.hu/irodalom/szvoren-edina>.

SZVOREN 2010 – SZVOREN Edina, *Pertu*, Bp., Palatinus, 2010.

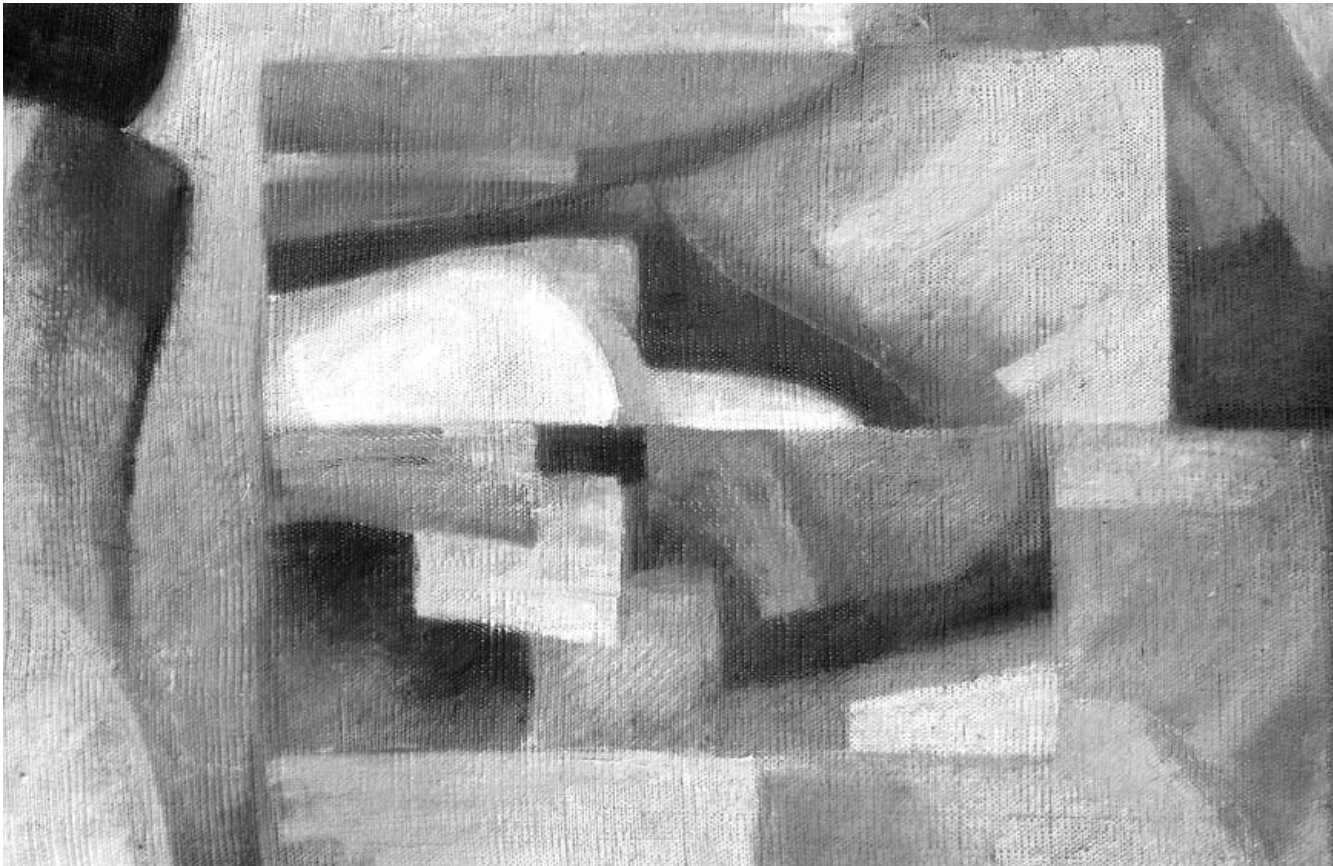
SZVOREN 2011a – *Szvoren Edina netnaplója*, 2011. 01. 31. – 02. 06.

<http://litera.hu/magazin/netnaplo/Szvoren+Edina+>

SZVOREN 2011b – SZVOREN Edina, *Fürdés*, 2011. 02. 05. <http://litera.hu/netnaplo/furdes>

TAKÁCS 2010 – TAKÁCS Ferenc, *A megírás örömei*, *Mozgó Világ*, 2010/07. <http://mozgovilag.com/?p=3585>.

URFI 2010 – URFI Péter, *Könyv – A játszótér szomorúsága – Szvoren Edina: Pertu*, *Magyar Narancs*, 2010. dec. 2. <http://magyarnarancs.hu/index.php?gcPage=/public/hirek/hir.php&id=22712>.

„A város nem azért város...”

Beszélgetés Székyné Dr. Sztrémi
Melinda polgármesterrel

NAGY CSILLA

Salgótarján Megyei Jogú Város 2012-ben ünnepelte várossá nyilvánításának 90. évfordulóját. Székyné Dr. Sztrémi Melinda polgármester asszonnyal az emlékév legfontosabb eseményeiről, eredményeiről, a kultúra közösségformáló funkciójáról, a város és a kötődés egymásra utaló fogalmairól beszélgettünk.

– *Az elmúlt év különös jelentőségű Salgótarján, a salgótarjániak szempontjából.*

– *2012 Salgótarján várossá válásának emlékéve volt, amelyet méltó módon szerettünk volna megünnepelni. Ennek érdekében létrehoztunk egy emlékbizottságot, amelynek tagjai a közművelődés és a kultúra területén dolgozó szakemberek, intézményvezetők voltak. A városvezetés rendelkezett egy elképzeléssel, amelyet megosztott az emlékbizottsággal: szakemberek segítségével dolgoztuk ki az év részletes tervezetét. Az emlékbizottság által összeállított kulturális programsorozat háromféle tematikával, fókusszal rendelkezett. Az első csoportba az ún. „fizikai megvalósulású” programok, beruházások tartoztak, amelyek a városkép megújulásához járultak hozzá. Kiemelt eseménynek tekintettük az országzászló felállítását, valamint egy, a város első polgármesteréről, Dr. Förster Kálmánról elnevezett emlékpark létrehozását (amelyben Dr. Förster Kálmán szobrát is elhelyeztük).*

Az országzászló felállítása azért volt nekem személy szerint is fontos, mert úgy érzem, méltánytalanul feledésbe merült, hogy Salgótarjában volt országzászló, amely 1940 és 1944 között állt a város legmagasabb pontján – az eredeti tárgyat a megyei múzeumban őrzik, és a város alapításának 85. évfordulója alkalmából ki is állították. Az új Országzászló Emlékhely megtervezésére olyan művészt nyertünk meg, akit nagyon nagyra értékelek. Makovecz Imre elkezdte, de sajnós – 2011-es halála miatt – már nem tudta befejezni a munkát, ezért a tanítványai készítették el az emlékhely végleges terveit. A trianoni döntés következtében határvárossá váló Salgótarjában a hagyományos szimbólika mellett egészen más jelentése is volt az országzászlónak. A korabeli dokumentumokból, visszaemlékezésekből kiderül: az országzászló jelentősége abban állt, hogy a vonattal közlekedő, a határ két oldalán élő emberek számára a zászló látványa a nemzet egységét, az összetartozást jelképezte. Az új országzászló (amely az eredeti másolata) hordozza ezt a gondolati tartalmat, ezért került arra a helyre, ahol évtizedekig a Partizán emlékmű, azaz egy fegyveres katona szobra állt. A szobor – mindannyian, akik itt élünk, jól emlékszünk erre – nem annyira a védelmet, sokkal inkább a félelmet, a gondolkodásmód korlátozását, egy szemléletmód erőszakos kiterjesztését jelentette a város számára, egy letűnt korszak rossz emlékét. Az Országzászló Emlékhely üzenete és funkciója szándékunk szerint ezzel épp ellentétes: olyan találkozási pontot, közösségi helyet szerettünk volna létrehozni, amely nem elválasztja, elidegeníti, hanem összekapcsolja az embereket. Azóta már eltelt néhány hónap, és úgy tűnik, az emlékhely az emberek életének részévé vált, találkozások és beszélgetések helyszíné lett. A Förster Emlékpark szintén közösségi hely, találkozási pont a város szívében, emellett tiszteletadás Dr. Förster Kálmánnak és képviselőtestületének. Úgy gondolom, a város építői, akiknek Salgótarját köszönhetjük, méltatlanul voltak elfeledve, több hangsúlyt és odafigyelést érdemel a múlt, az elkötelezettség, amelyet a személyük jelent. Molnár Péter szobrászművész a gondolkodó, városépítő embert örökítette meg a Förster-szoborban, de az emlékmű utal az ötvenes években kialakított városképre is – ez a két hatás együttesen sajátos miliőt teremt, és emberléptékűvé teszi az új emlékparkot.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy az önkormányzat mindkét beruházást képes volt a saját bevételeiből megvalósítani, viszonylag kis költségvetéssel, pályázati összegek nélkül. Mindez azonban nem valósulhatott volna meg, ha önkormányzati cégek, magánszemélyek és civil szervezetek nem állnak mellénk, és nem kapcsolódnak a munkálatokba. Ez az összefogás jelzésértékű, ahogy az új emlékművek is az összetartozást jelképezik.

Az emlékév programjainak második csoportja a gyerekekhez, a fiatalokhoz kapcsolódik. Sikernek gondolom, hogy majdnem minden iskola,

óvoda bekapcsolódott az emlékév programjába. Azért tartom fontosnak a gyerekek, a fiatalok megjelenését, mert ők jelentik a jövőt a város számára. Nem a múltba révedésre hívtuk fel a figyelmet, hiszen a fiatalok nem tudnak nosztalgiázni, számukra most teremődnek azok az élmények, amelyek a jövőben Salgótarjánhoz fogják kötni őket, amelyek miatt nem hagyják el a várost, vagy visszajönnek ide. A fiatalok esetében az volt számunkra a cél, hogy ismerjék meg a múltat, hátha az példaértékűvé tud válni, és egyes szegmensei továbbvihetőek, átörökíthetőek lesznek. Milyenek képzelem el a régi Salgótarjánt? Milyenek látom a jövőt Salgótarjánban? El tudom-e képzelni a jövőt itt, és ha igen, mit várok a várostól, és mit tehetek érte én? Ezek azok a kérdések, amelyekre választ vártunk a fiataloktól, rajzpályázat, egyéb pályázatok formájában. Elkészült egy helyismereti kiadvány *90 év – 90 kérdés* címmel, amelyre vetélkedő is épült – a programok, versenyek révén észrevétlenül került előtérbe a közösséghez tartozás és a város iránti felelősség.

A harmadik témakör a különböző szervezetek, intézmények által szervezett kulturális programok összessége. Az olyan egyedi kulturális események, mint például a *90 év zenéje* sorozat a zeneiskola szervezésében; a megyei könyvtár irodalmi, közművelődési valamint gyerekprogramjai; a megyei múzeum tárlatai; a színházi előadások; vagy akár a Nógrád Táncegyüttes produkciója, amelyben a tánc nyelvén beszélnek el Salgótarján történetét, bizonyítják, mennyire gazdag a kulturális élet. Együtt lélegzett, lélegzik ez a város 2012-ben, minden egyes programban ott volt, van a jelen, a múlt és a jövő, a kitörési pontok – legyen szó egy egészségnapról vagy egy népfőiskolai egyesület programjáról, esetleg a kertbarát kör kiállításáról... A műfajok, a témakörök eltérő jellege érzékelteti, mennyire sokrétű volt ez az emlékév.

– *A 2012-es év különleges eseményei közé tartozik a testvérvárosokkal való találkozás is.*

– Hagyományosan Salgótarján mindig egy testvérvárost lát vendégül, idén viszont minden testvérvárosunkat meghívtuk. Ezáltal a testvérvárosaink is kapcsolatba kerültek egymással: a salgótarjáni találkozó eredménye például az, hogy két testvérvárosunk, Losonc és Borsa között együttműködés alakult ki. Számomra különösen nagy öröm volt az, hogy a legtöbb testvérváros gyermek-néptánccsoporttal érkezett. Úgy gondolom, ennek is van üzenete, szimbolikája: minden városvezető úgy gondolja, hogy a jövőnek, a gyermekeinknek építjük a várost; nemcsak szlogen, hanem véleményem szerint valóban igaz az, hogy olyan lesz a jövőnk, ahogyan a gyermekeinket neveljük.

– *Salgótarján tíz év múlva ünnepli várossá nyilvánításának 100. évfordulóját. Hogyan látja a várost a közeljövőben? A város jövőjét?*

– Azt gondolom, jó az az irány, amerre elindult ez a város, jó az, hogy tudunk a kultúrára, a fiatalokra figyelni. Ha tíz év múlva is lehetőségünk lesz minderre, akkor megfelelő úton haladunk. Mert ez teremt igazán közösséget. A város nem azért város, mert nagy házak épülnek benne, ahol sok ember lakik, „dobozokba” zárva, hanem attól lesz egy település város, hogy az ott lakók közösséget alkotnak. Hogy az emberek kijönnek a „dobozaikból”, találkoznak a főtéren egy adventi gyertyagyújtáson, a Förster-szobornál, az országzászlónál vagy egy könyvbemutatón, egy színházi előadáson... Salgótarján azért szerethető, mert a lakói megtanulták, megtanultuk, hogy van lüktetése, ritmusa, közössége ennek a városnak – ezt érezzük mindig, amikor együtt vagyunk. Hiszek abban, hogy egy közösség (egy család, egy település vagy akár egy nemzet) akkor tud igazán erős lenni, ha érzi az összetartozást. Én ebben hittem tanárként, iskolaigazgatóként is: akkor is úgy gondoltam, hogy egy gyerek, egy diák akkor tanulja meg, mi a kötődés, ha a középiskolában megteremtjük a közösséget számára. Az iskola nemcsak arról szól, hogy tanulunk, hanem arról is, hogy aki oda jár, valami többletet kap. Ez a kötődés. Úgy gondolom, makroszinten ugyanezt a többletet, kötődést tudjuk megélni, megteremteni. Én erre törekszem. És ha egy város lakójaként ugyanígy el tudjuk érni, hogy ne bezárkózó individuumok legyünk, hanem közösségben éljünk, akkor talán nagy baj nem lehet.

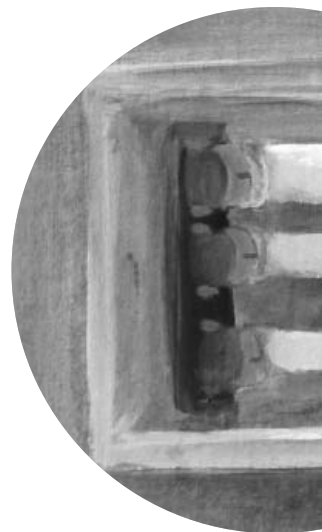

Eddig

Beszélgetés

Földi Gergely festőművésszel

KANYÓ EMMA

2012 novemberében, a salgótarjáni Nógrádi Történelmi Múzeumban Eddig címmel nyílt meg Földi Gergely festőművész kiállítása. Ennek apropóján az összegzés lehetőségeiről, a családi kötelek és az alkotásfolyamat összefüggéseiről kérdeztük a művészt.

– A kiállításod címe az összegzés, a visszatekintés igényét, egy életszakasz lezárásának lehetőségét fogalmazza meg. Fontos számodra a lezárás és újrakezdés tudatosítása?

– Ritkán szoktam visszatekinteni, összegzéseket végezni saját magammal kapcsolatban. Persze vannak alkalmak – mint a mostani kiállítás is –, amikor nem kerülhetem ki. Ezek nem annyira rendszerező, alkotásokat időrendi sorrendbe helyező gondolatok, hanem inkább rácsodálkozások: milyen jó, hogy akkor még annyi energia volt bennem, amikor a *Teherautó* sorozat első képeit megfestettem, vagy mennyire érdekes számomra is, hogy a második sorozat ugyanebből a témából milyen lett. Ha sorba kellene szednem a meghatározó élményeimet, akkor talán az első, ami eszembe jut, amikor édesapám azt mondta egy rajzomra 19-20 éves koromban: „No, erre már ráírhatod a nevedet!” Ez azt jelentette, hogy akkor elértem egy szakmai szintet, ami alá lőni már nem nagyon illik. Persze mindig vannak rosszabb és jobb periódusok. Nem mindig sikerül az, amit eltervezek. A

főiskolán leltem rá arra a témakörre, ami még alapvetően most is a fő motívum a festményeimben. Ez volt az a világ, amiben jól éreztem magam. Technikailag olyan kihívásokat tárt elém, aminek volt esélyem megfelelni. A legfontosabb mégis az, hogy kialakult bennem egy olyan világfelfogás, amiben a képzőművészetnek, a művészetnek jelentősége volt. A hit, hogy képes az ember felelősséggel megváltoztatni a világot. Persze ezzel együtt a kétkedés is, hogy én vagyok-e a megfelelő ember erre. Mindebben nagyon sokat segítettek mestereim: főiskolai tanárom, Kovács László és édesapám, Földi Péter.

– *Mennyiben meghatározó számodra a környezet, ahol élsz/alkotsz?*

– Azt gondolom, hogy képeim élményalapúak. Élményeim nagy részét Somoskőújfaluban és Salgótarjánban éltem meg. Modelljeim nagy része itt található. Ez alapvetően meghatározza a viszonyt. Pontosan tudom, hogy hol láttam azokat a tárgyakat, melyekből később kép lett, vagy tisztán emlékezem arra a hatásra, mely egy másik képet szült. Mégis, környezetükből csak annyit mutatva, ami számomra elengedhetetlenül szükséges, nem válnak egy adott hely leíróivá. Ezáltal bízom abban, hogy egy tágabb értelmezést kaphatnak a képek, akár még jelszerűvé is válhatnak. Alapvetően mégis Tarján és Somos lenyomatai ezek, de még inkább az itt élő embereké.

– *Édesapád Földi Péter festőművész. Milyen a szakmai kapcsolatotok? Mennyire kíséritek figyelemmel egymás munkáit, a képek alakulását?*

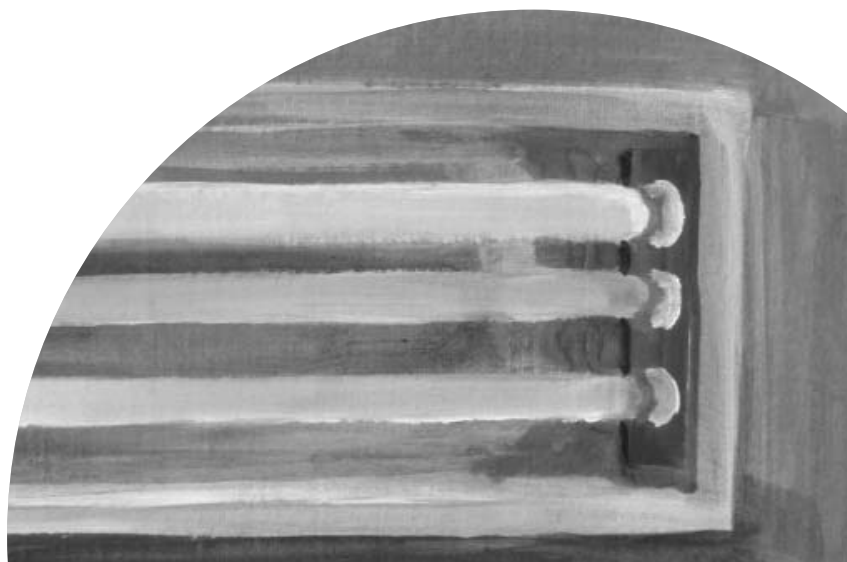
– Amikor először küldtem országos tárlatra képet, mielőtt megírtam volna a műtárgyleírást a kép hátára, apa megkérdezte, hogy mi lesz az alkotói nevem. Gondolkojak rajta. Gondolkodás nélkül mondtam: Földi Gergely. Ez a nevem. Tudom, azzal, hogy felajánlotta a lehetőséget, hogy más nevet válasszak, meg szeretett volna védeni attól, ami sokakban felmerül, hogy én legyek „a Földi fia”. Ennek vannak előnyei, amikkel igyekeztem nem nagyon élni, és vannak hátrányai, amiről meg nem kell tudomást vennem. Vitathatatlan előny, hogy édesanyámmal együtt egy olyan környezetet teremtettek számunkra, ahol létjogosultsága volt a művészeteknek, ereje volt a világ megváltoztatásába vetett hitnek. Természetesen rengeteg szakmai tanácsot is kaptam. A képeimet mindig megmutatom neki. Kikérem véleményét. Visszafelé nem működnek ilyen jól természetesen a dolgok. Próbálok én is aktívan részt venni ebben a dialógusokra épülő folyamatban, de nem igazán sikerül. Apa mondja mindig, de én is érzem néha, hogy a kép alkotásában van egy pillanat, amikor a kép átveszi az irányítást. A kialakult rendszer szüli a következő motívumot, akár ecsetvonást. Ebben a pillanatban a művész nem más, mint egy eszköz, a kép, vagy valami más kezében. Persze ezen kívül vannak nagyon munkás részek is, amiket meg kell csinálni, hogy kép legyen a kép. Ebben a folyamatban esetleg adhatok tanácsokat, de az előzőben nem igazán.

– A képeiden legtöbbször a hétköznapokban használatos tárgyak, eszközök szerepelnek, gyakran több szemszögből, több változatban ábrázolod ezeket. Szándékosan vonod ki az embert a képből?

– Gépek, tárgyak, használati eszközök, ritkán téri helyzetek, melyek ember nélkül segítettek megfogalmazni legalább a problémát. Ez a tárgyi, épített világ mégis magán viseli az ember nyomát. Hisz ő alkotta, bontotta, változtatta. Ez egy olyan világ, amiben én élek. Valószínűleg még sokan mások is. Lehet, hogy másoknak is emlékeket hordoz egy teatúzhely, egy bojler, de ha nem, akkor legalább felismerik azokat. Lehet, hogy azt is észreveszik, hogy a tárgyak kiszolgáltatottsága, funkcionalizmusa, vagy éppen feleslegessége mellett jelen lehet egyfajta feladatvállalás is. Könnyű nekik, hisz egy tárgy nemigen tud mást tenni, mint a feladatát. Mégis, néha segítségre lelnek. Védve vannak a fagytól, a hidegtől, a kiszáradástól... Törődnek velük. Ez a törődés, ami igazán megidézi nekem ebben a világban az embert. A kiszolgáltatottság, a tehetetlenség mellett megjelenik a gondoskodás, az ember igazi jelenlétére utalva. Talán arra is, hogy vannak még emberek, jó emberek.

– Számodra mit jelentenek a képből megfogalmazott valóságdarabok? Múltat? Jövőt? Jelent?

– Élményt. Legalábbis majdnem mindig élményen alapulnak. Valóságot. Szeretném hinni, hogy attól, hogy átélem az élményt, és megpróbálom azt megfesteni, az a valóság egy lenyomata lesz. Vágyat is jelentenek. Vágyat, hogy az én képeimmel is történjék meg az a csoda, hogy megállítanak egy embert. Állítsák meg és késztessek gondolkodásra. A befogadó kommunikáljon a képpel, velem. Ha megtette, lássa egy kicsit úgy a világot, hogy van még bőven mit tenni benne azon kívül is, mint amit eltervezett eddig.

Stációk

A salgótarjáni Kálvária

GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR

A salgótarjáni Kálvária-építés 1928-ban id. Tóth Gyula kezdeményezésére indult és – sok-sok akadály után – összefogással készült el; az emberek ünnepeltek, az új Kálvária nem kirándulóhely, nem találkahely többé, hanem „a keresztje alatt roskadozó lelkeknek a béke, a megnyugvás pihenő helye, szent oázisa”...

A Kálvária felszentelését 1943. június 5-én dr. Pobozsny Róbert kanonok, rozsnyói püspöki helynök végezte, a szentbeszédet P. Réz Marián plébános mondta a Szent Imre-hegyen (a Meszeshegyet 1930-ban, Árpádházi Szent Imre herceg halálának 900 éves évfordulóján, a római katolikus plébánia kérelmére Salgótarján képviselőtestülete nevezte el Szent Imre-hegynek). Dr. Förster Kálmán polgármester és a Kálvária-építési bizottság a XIV. stáció építéskor, 1930. október 1-én ünnepélyes keretek között emlékiratot helyezett el, amelynek szövege a következő:

„Salgótarján, 1930. aug. 25-én, Ad Memoriam!

A mindenható Ur Isten dicsőségére és a Trianoni magyar kálvária emlékére Tóth Gyula v. nagyközségi bíró kezdeményezése és állandó lelkes működésével, Obrincsák Ernő építész és építőmester tervei és műszaki vezetése mellett, Fekete József közreműködésével épültek ezen stációk, az országszerte nagy ünnepek között megtartott Szent Imre jubileum alkalmával, az Urnak 1930. évében.

A területet a patrónus Luby-család adományozta. A kápolnácskák építési költségeit az egyes testületek és családok fedezték, a lábazathoz szükséges köveket és a fuvarokat Róth Flóris m. kir. bányaugyi főtanácsos adományozta. A földmunkákat legnagyobb részben Salgótarján városa által adott munkások és önként jelentkezők, élükön dr. Pitta Lipót rendőrtanácsossal végezték.

Ebben az időben Szentegyházunk élén, Szent Péter trónusán Pius

pápa Őszentsége, Magyarország hercegprímási székében dr. Serédy Jusztinián, a Csonka-Rozsnyói egyházmegye püspöki helynöke Pajer János putnoki plébános, míg Csonka-Magyarország kormányzója Horthy Miklós Őfőméltósága, miniszterelnöke Bethlen István gróf, Nógrád és Hont egyelőre egyesített vármegyék főispánja Pályi Pál, alispánja dr. Baross József, Salgótarján megyei város polgármestere dr. Förster Kálmán voltak.

A Kálvária építőbizottságának névsora: Traum Péter esperes-plébános, elnök, Horváth László városi tanácsnok, ügyvezető igazgató, dr. Pitta Lipót rendőrfőtanácsos, Tóth Gyula v. nagyközségi bíró, Obricsák Ernő építész és építőmester, Galgó József postafőtanácsos, dr. Holics Endre bányakapitány, Dankó Antal bányai igazgató, Bóna Kovács Károly festő- és szobrászművész."

Nem túlzás, hogy Magyarország legszebb fekvésű Kálváriája található Salgótarjánban – ám befejezése, a kápolna megépítése még feladat. A keresztben túlról felragyogó Nap a húsvéti nap látomását idézi: a feltámadás hajnalát. A Kálvária történetében, városunk helytörténeti értékmentésében a megújulásra reményt adó pillanat, nagyon fontos esemény volt, hogy a város vezetői 2012. szeptember 30-án úgy döntöttek, támogatják a javaslatot, hogy a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátor Tanszékének közreműködésével mentsük meg a salgótarjáni Kálvária megrongálódott stációit. Megszületett a közgyűlés egyhangú támogató határozata – a munkavégzés ma már folyamatban van. A restaurálást Tarnovean Katona Tamás, végzős szobrászrestaurátor hallgató végzi. Biztató jel, hogy a művész készülő diplomamunkáját (Bóna Kovács Károly 14 műkő domborművének restaurálásának folyamatát) bemutató, 2012. november 13-án, a Magyar Képzőművészeti Egyetem vetítőtermében elhangzott előadása nagy érdeklődést váltott ki.

Stáció/k. Ne feledjük, a Kálvária a fájdalomnak a megpróbáltatásnak az útja, melynek súlyos terhét sohasem emberi, önző számításból, földi érdekből, hanem mindig egy fennkölt szent eszméért, mások javára, mások boldogulására kell megjárni.

Ezt tesszük...

Árnya(lako)k és fény(lény)ek Északon

*Ahogy úgy ringatják a csípejüket,
szemüket a földre szegezve.*

Kortárs dán novellák

Tavalyi vaj. Finn groteszk novellák

VASS NORBERT

„A boldogság nem követel sok szót, és ezért érdemtelenül keveset szerepel leírásainkban, míg a szerencsétlenség egyre több helyet igényel.” – fogalmaz Svend Åge Madsen *Daniel története* című novellájának narrátora. S mintha megállapítása nemcsak a sajátosan kifordított Jób-parafraízisra, de az *Ahogy úgy ringatják a csípejüket, szemüket a földre szegezve* című antológia összes szövegére igaz volna. A Scolar Kiadó gondozásában megjelent kötet novellái hűvös hangon, kimért távolságtartással tudósítanak a rémálmokról, amelyek az elmúlt két évtizedben törtek rá az északi ország jóléttől megcsömörlött társadalmára. Olvasunk elfojtott indulatokról, szenttelenül szervezett megcsalás-történetekről, s bizarr leskelődéseknek leszünk magunk is szemtanúi. Megéget a nemzeti érzést korrumpáló idegengyűlölet, s valósággal földbe gyökerezik a lábunk a természettel szembeni tehetetlenség láttán. Felfigyelhetünk továbbá a protestáns hagyomány hordalékaként a lelkekben lerakódott sztoikus tragédiatűrésre

is. De mintha ez mentes volna már mindennemű transzcendens beavatkozás kívánásától. Túlságosan evilági, a racionálison túlra nem merészkedik. A Podmaniczky Művészeti Alapítvány *Tavalyi vaj* című kiadványa ellenben éppen a valóságostól elemelkedőt, a reáliákat kifacsarót vette válogatási szempontjául. A kötet a modern törekvéseihez hasonlóan határfeszegető, normaszegő groteszknék az utóbbi nagyjából hatvan esztendő finn kisprózájában előforduló alakváltozataiból szemezget. A novella már jó ideje kísérletező terepe a groteszknék. S bár Finnországban nagyjából mindvégig a hosszúpróza árnyékában maradt – tudjuk meg Irma Perttula remek utószavából –, annál sokkalta könnyebben szabadult meg a műfaji kötöttségektől, eredményei pedig át- meg átszivárogtak a regényirodalomba is. A szárnyas kutyával, vándorló ágybetéttel és kéz nélküli királyokkal kecsegtető *Tavalyi vaj* vizsgálata előtt azonban induljunk inkább a ködös dán partok irányába.

A *Daniel története* az Istent megdöntő emberi akarat és közöny diadalát beszéli el, s ahogy arra fentebb is utaltam, szinte az egész *Ahogy úgy ringatják a csípejüket, szemüket a földre szegezve* című kötetből hiányzik bármi, ami az immanensen túlmutató hatalom félelmét, vagy a vele való küzdelem drámáját problematizálná. Nem mintha új tendenciáról volna szó. Hasonló eredményre jutott a Dániában 2001-ben megjelent *Tízparancsolat (De ti bud)* című antológia is. Tíz fiatal szerzőt kértek fel akkor, hogy az irodalom segítségével eredjen nyomába, milyen mértékben számítanak, s egyáltalán mennyire érvényesek még a mózesi törvények a huszonegyedik századi mindennapokban. Születtek komikus és tragikus hangú kommentárok is, de szinte mindegyik esetben realiztikus alkotások készültek. Többségük a parancsoknak korunk egocentrikus emberképéből adódó áthágásáról számolt be. Míg a *Tízparancsolat* – mintegy munkahipotézisként – rákérdezett még a szakramentum jelenlétére, addig az *Ahogy úgy ringatják a csípejüket, szemüket a földre szegezve* már mintha tényként kezelné a transzcendens totális eltűnését a dán társadalomból. Az egyetlen darab, amelyben egyáltalán megjelenik a hit, Anders Bodelsen *Merete nővér* című kisprózája. A novella egy depressziós apácát állít elénk, aki megpróbáltatásai ellenére is állhatatosan hisz és alázattal fogadja el, hogy a dolgok, amik az ember életében történnek, egy a földi léten túlmutató narratívába ágyazhatók. Mikor a főhős arról érdeklődik, létezik-e még megbocsátás a modern világban, a következő választ kapja: „Biztosan. És habár mélyen hitetlennek tartja magát az ember, akkor is valószínűleg belül rejtőzik valami, ami a vallás alapját adja.”

Ezt a magot, a premodern korból átmentett lelkületet féli tán Adda Djørup *Száműzetés* című elbeszélésének szereplője is. Rémei öregkorára reumává szelődültek bár, mégis velük kel s fekszik, minden nap. Legszívesebben –

hogy az okozott kínokért azok elszenvedőit kárpótolja – egyenesen a pokolba emigrálna. A Föld túl sebesen kering ugyanis szerinte ahhoz, hogy a világ emlékezzék a bűnökre. A tettekért így – teszi fel a novella őrlődő antihőse – csak odaát remélhető büntetés.

„Szelíd közönnyel figyelem, hogy a világ, amelyben élek, olyan gyorsan beszél, hogy kénytelen a seggén venni a levegőt.” – jegyzi fel Peter Høeg *Egy kiegyensúlyozott fiatalember tükörképe* című novellájának narrátora. Høeg egy szépen kidolgozott alap-metaforával – „Tükröket találok ki és készítek.” – körvonalazza a mindenkori alkotó portróját, nem feledkezve meg természetesen annak végzetéről, a múzsáról sem. De nem elégszik meg azzal, hogy bepillantást enged műtermébe, olvasóit onnan posztmodern játszótérre csalja. Az alkotás ugyanis – a tükör természetesen bármiféle művészi produktumnak megfeleltethető – nemcsak készítőjétől, de befogadótól is elválaszthatatlan. A tükörkép pedig, amit benne látunk, hangulatunk, kondíciónk eredője.

Janne Teller *Ahogy úgy ringatják a csípejüket, szemüket a földre szegezve* című elbeszélése is egyszerű metaforát használ. Tellernél a testtartás, a járás válik a különbözőség, az idegenség jelölőjévé. A szerző alighanem a skandináv társadalmakban óriási problémát okozó – és eleddig az irodalomban alig kibeszélt – bevándorló-kérdést metaforizálja, s eljut egészen a „Nemzetromboló Fanatista Tolerancia”, valamint a „végső válasz” kifejezésekben eszkalálódó nyelvi totalitarizmusig. Alig egy évtizede arról beszéltek még, hogy a dán mentalitás Søren Kierkegaard melankolikus egzisztencializmusának és Aksel Sandemose kváziegyenlődsdi-eszméjének a keveréke. Mára – Teller kisprózaja erről tanúskodik legalábbis – utóbbi odaveszett. Pia Juul *Az elviselhetetlen dán dal* című írásában – szürreáliába oltva bár – ugyanezt a kérdést veti fel. A nemzetet Juul novellája kifogástalan vérvonalú családfaként ábrázolja, amelyben idegen gyümölcsként tűnik fel a felderíthetetlen kilétű, ezért egyre gyanúsabbnak tartott, sanda szemmel figyelt anya-figura.

Apropó, megfigyelés. Fontos, többször visszatérő motívumhoz érkeztünk. Mads Brenøe *Abszólút semmi köze a szexhez* című novellájának elbeszélője a leskelődést „bizsergéshez”, „elektromos feszültséghez” hasonlítja. A főhős beteges kényszert érez, hogy tulajdon barátnője után kémkedjen. Felbontja leveleit, meglesi őt mosdás közben, s akkor sem kap észbe, amikor felfedezi, hogy a lány egy másik férfi karjaiba menekül a totális kontroll elől. Brenøe groteszkje a leskelődő-létformát a személyiségen elhatalmasodó függőségként ábrázolja. Kim Blæsbjerg *Novella* című munkája a voyeurkodás és az ihlet közti összefüggést vizsgálja. A *Novella* egy, a kiüresedő kapcsolatok sakktábláján zajló posztmodern játszmát örökít meg. A történet szerint – hogy barátnője hűségét próbára tegye – az

elbeszélő egy színészt bérel fel, akinek az a feladata, hogy elcsábítsa a lányt. A szálakat mozgató, magát a mindentudó elbeszélő pozíciójába ültető, s a megteremtett helyzetet utolsó cseppjéig kiélvező narrátor motivációja csak a történet legvégén válik világossá: ujjgyakorlatnak szánta az érzelmek felkorbácsolását, új inspirációra volt szüksége ugyanis, hogy ismét írni tudjon. S voltaképpen sikerrel járt.

Még mindig nem teljes azonban a kötetben szereplő megfigyelők sora. Simon Freulund szereplőinek csaknem a tétlen szemlélődés, a természet megfigyelése lesz a veszte, Az *utca* című novella főhősének pedig – mialatt árgus szemekkel monitorozza szomszédságát – fel sem tűnik, hogy odalesz a házassága.

Ó igen, a diszfunkcionális skandináv családi (tűz)fészkek. Ezek közül is kínál párat a kötet. Naja Marie Aidt *Ahogy az angyalok szállnak* című kisprózája a tönkrement familiából egy gótikus-kokainista-posztgrufti kommunába menekülő testvérpár történetét meséli el. Az átmeneti megnyugvást hozó extrém kaland egyiküknek végül az életébe kerül. Tragédiába torkollik Jan Sonnergaard *Legénybúcsú* című elbeszélésének féktelen tivornyája is. A fojtott hangnemben megírt novella jellemzője, hogy dübörgő zenéjét nyugtalan szívdobbanások ütik át. Ida Jessen *Holttest a mezőn*, valamint Peter Rønnov-Jessen *Fajtalankodás birkákkal* című munkái leginkább a Skandináviában nagyjából a kilencvenes évek körül megjelent dirty realism sodrába illeszthetők. Mintha Carver és Bukowski benzingőzősörhabos rémálmai ömlöttek volna az északi fjordok áttetsző vizébe. Jessen és Rønnov-Jessen novellái tömör kórlapok, amelyek a lerobbanó, romlott vidéket és az ott játszódó megrázó, brutális eseményeket dokumentálják.

Az *Ahogy úgy ringatják a csípejüket, szemüket a földre szegezve* fülszövege is jelzi, hogy a 2003-ban megjelent *Abszolút semmi köze a szexhez* című antológia sikerültebb darabjait közli újra, azokat az azóta eltelt nem egészen tíz év dán novellatermésének szűk keresztmetszetével egészítve ki. Hans Hertel – ultra-minimalizmusuk, valamint esztétikai tökéletességre való törekvésük okán – anorexiás beteghez hasonlítja a kilencvenes években berobbanó prózaszerzők írásait. Ennek a nemzedéknek a leltárát tartalmazta az *Abszolút semmi köze a szexhez*, s a legfiatalabb szerző ezúttal is alig van még innen a negyvenen. Túl nagy kockázatot nem vállal tehát a kötet. 2003-ban persze üdítő volt magyarul olvasni a dán próza megújítóit, akik hazájukban nemcsak bölcsészkarok folyosóin, hanem középiskolai padosorokban is olvasottá lettek, s már a kilencvenes években valóságos kultusz alakult ki körülöttük, ezúttal viszont kíváncsi lettem volna a fiatalabb korosztály alkotásaira is. Meglátásom szerint ráadásul a 2003-as válogatáshoz képest új belépőknek számító munkái kevésbé izgalmasak, mint az újraközlések. Apró hiányérzet maradt tehát bennem a könyv olvasása

után, hiszen több kurázsival bátrabb válogatás készülhetett volna.

S most irány északkelet. A Podmaniczky Művészeti Alapítvány gondozásában megjelent *Tavalyi vaj* című, finn groteszk novellák közül kóstolót kínáló kötetbe szerencsés tán a fentebb ismertetett olvasmány felől Charlotte Weitze *Sötét biciklisek* című történetével áttekernünk. A leginkább szürreális rajzfilmekre hajazó, számomra Kovásznai György alkotásait megidéző, derengő árnyakkal, változó alakokkal, elmosódó kontúrokkal dolgozó elbeszélés ugyanis éppen a groteszk közepébe szállít.

A groteszk – melynek elemei az első finn nyelvű regény óta jelen vannak az északi nép irodalmában –, mint tudjuk, a valóságból vesz bár lendületet, ám onnan a szürrealitás, a mágia, az abszurd, vagy a fantasztikum világába ugrik. A *Tavalyi vaj* a groteszknak a finn novellisztikában előforduló változatosságát mutatja be – írja utószavában Irma Perttula. A tetszést és viszolygást egyaránt kiváltó alakzat saját torz, habogó, eltúlzott nyelvén minden esetben a mindennapi valóságról beszél el valami fontosat. Az utóbbi hatvan év kisprózáiból válogató szikár kötet a finn groteszk sokarcúságát mutatja tehát be. Legalábbis érdekes vállalás. S hogy célba ér-e, számomra kétséges, hisz nem számít újdonságnak, hogy egy könnyed pasztell-geg ugyanúgy lehet groteszk, mint a súlyos, olajjal mázolt, lépcsőházba szabadult gyilkos bohócot ábrázoló portrérép. Arra viszont, hogy mutat-e nemzeti jellegzetességeket, vagy a számunkra ismertebb közép-európai alakváltozathoz képest bír-e bármiféle karakterjeggyel a finn verzió, nemigen kapunk választ.

Daniel Katz *Körtörténet* című munkájában mindenesetre karkai sejtelmességgel és kiúttalansággal találkozunk. A történet hallucináció és fotórealizmus közti bizonytalan határterületre kalauzol. Egy zaklatott, romlott intellektus klausztrófób világába érkezünk, ahol fojtott feszültséget teremt a narráció. Zaklató telefonoktól nyugtalan az éjszaka, az újság pedig „önkéntes mazochistáknak szánt” hírekkel van tele. Még szerencse, hogy mindez „másutt történik”.

Távolinak érezzük Marja-Liisa Vartio *Vatikán* című novellájának bizarr automatizmusok mentén működő világát is. Mindazonáltal az írásnak igen különös hangulata van. Mintha bio-horrorok megbabonázott díszletei közé kerültek volna a rusztikus világ mindennapi szakralitását megtestesítő alakok. Vartio lázálomszerű látomás-klipjének erős képisége ragad magával.

Pentti Holappa *Boman* című novellájának olvasása közben pedig Magritte oroslánjának méltóságos-bánatos pofája juthat eszünkbe. A lehangoló és lapos történet persze korántsem olyan izgalmas, mint a festőseni képe. A kötet egynegyedét kitöltő írás a *Paff, a bűvös sárkány* barátság-narratíváját a Grimm-testvérekre emlékeztető, teuton kegyetlenséggel, no meg némi szívszorító Disney-csillogással összekeverő példabeszéd. Émelyítő, rossz

érzés olvasni. Holappa persze eléri a célját, hiszen hitvallása szerint az irodalom leginkább akkor érdekes, amikor nem sikerül.

A beszélni kezdő, majd szárnyakat növesztő magányos keverékkutya lelki tusáját követően megismerkedhetünk egy járkáló ágybetét érzésvilágával is. Juhani Peltonen *Matrac* című alkotása – akárcsak Holappa *Bomanja* – a biztonságos világot összeborzoló szokatlant, s egyszersmind zavarót állítja a középpontba, s mindkét történetben felfedezhetünk jó adag keserűséget is. Akárcsak Veikko Huovinen *Jutta Grahn férje* című meséjében. Utóbbi unatkozó, korosodó, jómódú, pletykás feleségeket mutat be, akik egykedvű, savanyú férjük helyett némi izgalmat, abszurditást szeretnének az élettől. Az *Álomhalál* (Leena Krohn hűvös sci-fi novellája) épp rájuk gondol talán, mint az exkluzív eutanáziát áruló, a halálfélelmet halálvággyá alakító vállalat kuncaftjaira.

Johanna Sinisalo *Kéz nélküli királyok* című poszt-apokaliptikus tanmeséje a groteszk végtelen lehetőségeire reflektál. A nyomorúságos világból napszemüveges majmok társaságában kikerekező főhős a lét peremén prehistorikus közösségre talál. Menekülése értelmezhető a groteszk esélyeként, hiszen azért vág bele a kalandba, hogy olyan történetet mondhasson magáénak, „(a)mit egyetlen régi könyvben sem lehet olvasni és egyetlen mesemondó sem ismer”. A groteszk tehát – ismeri be a narrátor – rabszolgaság is bár, de önmagában megér annyit, hogy életben maradjunk miatta. Úgy tűnik, ebben rokonok vagyunk, mi meg a finnek.

(Ahogy úgy ringatják a csípejüket, szemüket a földre szegezve. Kortárs dán novellák. Scolar Kiadó, Budapest, 2012; Tavalyi vaj. Finn groteszk novellák. Podmaniczky Művészeti Alapítvány, 2012)

Útitársa volt Madách Imrének

Hubay Miklós: *“Aztán mivégre az egész teremtés?”*

CSONGRÁDY BÉLA

Hubay Miklós 1983-ban kapott Madách-díjat Nógrád megyében. Együtt Belitzky János történésszel, Ránki György zeneszerzővel (vele és Vas Istvánnal a hatvanas évek elején közösen alkotta meg az első magyar musicalt, az *Egy szerelem három éjszakáját*), id. Szabó István szobrászművésszel (aki akkor, 1965 után másodszor részesült ebben az elismerésben) és Szabó József evangélikus püspökkel, Madách-kutatóval, gyűjtővel. A szokásosnál hosszabb és igencsak tekintélyes volt ez a névsor, amelyet az 1983-as dupla jubileum (Madách Imre születésének 150. és *Az ember tragédiája* színházi bemutatásának 100. évfordulója) indokolt. Mindennek tudatában nehezen érthető, hogy az 1964-ben indult legújabb kori Madách-kultusz, illetve a díjalapítás után csaknem húsz évvel került a kiválasztottak közé az az ember, aki már addigi munkásságának jó részét is Madách életműve tanulmányozásának, gondolatai elemzésének szentelte, és egyike volt azoknak, akik a huszadik század második felében a legtöbbet tudták Madách Imréről és a *Tragédiáról*.

Ezt igazolja az „*Aztán mivégre az egész teremtés?*” című, *Jegyzetek az Úr és Madách Imre műveinek margójára* alcímű, 2010-ben megjelent kötete is, amely az 1911. május 7-én, 93 éves korában elhunyt Hubay Miklós utolsó, még életében megjelent könyve volt. Érdekes, hogy bár elsősorban drámaíró, műfordító volt, a csaknem negyven önálló könyvet felmutató, hét évtizedes pályaképét mégis két tanulmánykötet foglalja keretbe. Az első (az 1941-ben

napvilágot látott *Nemzeti színjátszás, drámai magyarság*) is ebbe a műfajba sorolható. Ennek apropóján közölte a *Palócföld* 2012/1-es száma Madácsy Piroska értekezését, amely „Hubay üzeneteit” veszi számba. A szegedi irodalomtörténész dolgozatából is kiderül, hogy az 1918-ban Nagyváradon született Hubay Miklós a későbbiekben különböző okok miatt Debrecenben, Budapesten, Genfben, Firenzében élt: tanult, dolgozott, tanított, miközben folyamatosan írt. Olaszországból másfél évtized után a rendszerváltás előtt tért vissza. Hozzá kell tennünk, hogy firenzei munkálkodása idején is volt kapcsolata a hazai irodalmi, a színházi közélettel. 1981-től öt éven át a Magyar Írószövetség elnöki tisztségét töltötte be, és a bevezető sorokban már említett 1983-as jubileum kapcsán az ő kezdeményezésére lett szeptember 21. (*Az ember tragédiája* 1883-as premierjének dátuma tiszteletére) a magyar dráma napja. Madácsy Piroska szerint Hubay Miklós „... mindig Európa felé tekint, vonzó számára a világ. De amíg úton van, mindig hazájára gondol... Szenvedélye a magyar dráma ügye, mert vitatja azt a közkeletű vélekedést, hogy nálunk a dráma másodrendű műfaj, és mi lírai nemzet vagyunk. Vagy ha az vagyunk, tegyük érte, hogy a XX. században végre az európai rangsorban a helyére kerüljön a magyar dráma... Tudja, hogy a drámának történelmi feladata van, – az eszmék színházának üzenete, a drámaíró felelőssége vitathatatlan. Madách-elemzései végigkísérik egész pályáját, sarokpontjai és kérdésfelvetései Hubay Miklós írói érdeklődését is fémjelzik...” Ezt igazolják saját szavai is, amivel jelen recenzió tárgyát képező könyvét befejezte: „Egy hosszúra sikeredett élet során útitársam volt Madách. Ennek megmaradt (fennmaradt) emlékeiből – ám az emlékeknek is inkább csak foszlányaiból – rostáltam össze e jegyzetsorozat anyagát.”

Az első e kötetben egy régi előhang – a Kortárs 1979. novemberi számából – értelemszerűen az út elejére tekint vissza: „Mikor lett rögeszmém, hogy én értem – hogy én értem igazán – Madáchot? (Félig? Negyedig? Vagy csak egytizedig?) Igazából csak azóta, amióta fülem van arra a csendre (arra a Nógrád vármegyei és Bach-korszakbeli nagy elnémulásra), amelyik a készülődő Tragédiát és tizenhárom hónapon át hozzáláncolt íróját körülvette... A józan ész szerint ez a mű, ilyen alsósztrégovai körülmények között, abszolút lehetetlen. Vagy éppen csakis így, ilyen körülmények közt volt lehetséges? Csakis abban a (ebben a) kozmikus csendben?”

S ebben a némaságban, a sztrégovai ház egy pillanatra a világegyetem középpontjaként, kristálypontjaként funkcionáló dolgozószobájában, „Oroszlánbarlangjában” érlelte „Egy nógrádi nemes úr”, „A vidéki szerző” a magasra törő szellem drámáját, amely előtt – ahogy Hubay joggal véli – Arany János leborult. Sokat gondolkodhatott Madách, hogy mi legyen a *Tragédia* első szava, mondata, mi legyen a „méltó intonálás” „A Teremtéshez”. S lőn: „Dicsőségg a magasban Istenünknek”, amely talán az egyetlen idézet *Az ember*

tragédiájában. Bár a „Teremtőnek esztétikai örömet szerzett a befejezett Nagy Mű számbavétele”, abban Hubay Miklós szerint nem volt igaza, hogy a Mű befejeztetett: „Nem. Nincs befejezve. Isten itt tévedett. A dráma a továbbiakban arról szól majd, hogy valami hiba van a gépezetben. Újra meg újra felforrósodik, begerjed... Lucifer felléptével belesikordul a harmóniába a tagadás ősi szelleme... Madáchnál sohasem szól bele a történelembe az Isten, ám Ádámot minden újabb társadalmi rend ígérete felé az elveszett Paradicsom emléke, az Istenközelség, az »Ádám, hol vagy?« visszhangja hajtja.” Hubay sorra veszi a „világtörténelmi variációkat”, alaposan elemzi a történelemtől való álmot, látomást is. Akár a XXI. század elejének aktuális gondjai, bajai felől nézve is figyelemreméltó megállapítása, hogy „Madách Imre oly hitvallóan szabadelvű volt, hogy szabadon bírálta a szabadelvű világ minden kinövését.” Ádám elundorodva a piacgazdaságban szerzett tapasztalatoktól, így fakad ki: „Ismét csalódtam, azt hívéim, elég / Ledönteni a múltnak rémeit, / S szabad versenyt szerezni az erőknek. / Kilöktem a gépből egy főcsavart, / Mely összetartá, a kegyeletet...” Talán nem nagy hiba a kegyelet fogalomkörét az erkölcs, az etika irányába is kitérítani...

Mint közismert, Madách a *Tragédiában* nem fejezte be az emberiség történetét ott, ahol számára a XIX. század derekán véget ért. Az *Át az idő falain* című dolgozatban a falanszter-, az úrutazás- és eszkimó-színek üzenetének vizsgálata során Hubay Miklós arra a következtetésre jut, hogy „a kiűzetés a lángpallossal csak a kezdet volt. Azóta tart.” Ez a kijelentés teljes szinkronban van a könyv következő fejezeteiben kifejtett gondolatokkal, amelyek lényegét súlyos tartalmú „látletben” summázza a szerző: „Az a botrány, amit még Madách kortársai sem tudhattak: a XX. század botránya, s talán a XXI. századé is. S ez az, hogy a Teremtésből Világvégét csinálhat az egyik teremtménye: az ember.”

A *Vége a komédiának* című fejezetet az is izgalmassá teszi, hogy ebben kaptak helyet a *Firenzében egy magyar professzor Madáchról* sorozat reflexiói, amelyek értelemszerűen szorosan kapcsolódnak össze Hubay Miklós személyes élményeivel. Ugyancsak kuriózumnak számít a kötet végi *Bál után* című jelenet, amely egyfelvonásos malíciózus variáció az eszkimó-szín, a világvége-szituáció témájára, ott folytatván az elmélkedést, ahol Madách abbahagyta. A szerző otthonosan mozog a számára alkotóként nem ismeretlen terepen, minthogy – mint fentebb szó esett róla – jegyzett, de talán nem érdemei szerint elismert drámaírónak is számít. Előszavában, mintegy kommentárjában megjegyzi: „Az utolsó földi emberpárnak ez a kétszemélyes idillje figyelmeztetőnek készült. Az eszkaláció a pusztulást a mindennapiság, a megszokottság színeiben lopja közelünkbe. Ez az idill figyelmeztetni akar, nehogy későn vegyük észre: csak egyetlen emberiség volt.”

E néhány sor éppúgy, mint a kötet egésze Hubay Miklós filozófiai mélységű, egyetemes igényű bölcselkedését példázza. S ehhez – csakúgy mint az általa nagyon tisztelt Madách Imrénél – hatalmas műveltséganyag, átfogó világlátás igénye társult. „Aztán mivégre az egész teremtés?” – kérdezte Lucifer a *Tragédia* I. színében, és nem véletlen, hogy kétkedő, töprengő gondolatot, és egyáltalán, kérdő mondatot választott Hubay Miklós könyve címéül. Hiszen Ő is, Madách műveit vizsgálva, a kérdés jogával élt mindenekfelett, mint ahogyan ezt tette maga Madách Imre is, szinte minden írásában, leginkább főművében. Csak egyet lehet érteni Borbély András irodalomtörténésszel, aki a könyv hátsó borítóján fogalmazta meg a következőket: „Hubay Miklósnak *Az ember tragédiája* témájára évtizedek alatt összegyűjtött jegyzetei páratlanul eredeti és megrázó interpretációt adnak magáról a madáchi műről és annak jelenkori aktualitásairól, a XXI. században is feltétlenül érvényes „szkatalogikus” látomásáról...”

(Napkút Kiadó, Budapest, 2010)

Báger Gusztáv szellemi építkezése

A *mégis, mégse, mégis* és
a *Magasság, mélység* című
kötetekről

KABDEBÓ LÓRÁNT

Fiatalon, még az *Új Írás* szerkesztőjétől, Juhász Ferencről kapott biztatást a versírásra. Mégsem lett évtizedekig publikáló költő. Neves közgazdász professor lett közben, a pénzügyi élet ismert személyisége. A rendszerváltást követő szabad szellemi légtérben azután elővette közben megalkotott darabjait, és kettőnk figyelmére kíváncsian felkeresett verseivel. Tandori Dezső és jómagam biztattuk a nyilvános megjelenésre. Örültem, hogy egy olyan költőt ismerhettem meg személyében, aki természetes készséggel alakítja verseit, azokban olyan jeleneteket prezentál, amelyek az élet valamely megjelenési formáját tudatosítják. Merész jelenetezésű, mégis olvasóbarát verseket mutatott fel, melyekben egy jó verskultúrájú olvasó önmaga számára is eligazításhoz juthat a létezés kultúrtörténeti feltérképezése során. Versalkotó ötlet és művelt összefüggés-keresés került fedésbe ezekben a versekben. A világ megformáltsága egyben valamifajta értelmezhetőséggel párosult. Az 'ez miért éppen így van', illetőleg 'ez a történés miért éppen ezeket a körülményeket hozhatja létre' kérdésekre feleltek meg az akkor olvasott versei. Melyeket azóta már szinte minden folyóirat olvasói megismerhettek, majd pedig az utóbbi évtized során számtalan kötetben terjeszkedett ki költészetté a kezdetben inkább csak verselgető, versben a világról el-eligondolkodó életpálya. Szilárd jelenetekben konkretizálódtak a versek, született versalkotó lelemény épült bele a világot megérteni akaró intellektuális keresésbe. És viszont.

Mostani verskötete, *mégis, mégse, mégis* kitűnő címmel jelent meg a Széphalom Könyvműhely gondozásában. Mintha mostanra érkezett volna el a szerző ahhoz a pillanathoz, amikor az ösztönösen hozott, biztatásra méltó verselési képesség egyszerre csak beledöbben: mit is csináltam eddig. A korábbi diadalmaskodó mámorból felébredve hirtelen eszmélkedni kezd – mit is mertem eddig végbevinni. Eddig kézen fogva vezette alkotás közben az ösztönös életre dőbbenés és a tudatos vizsgálódás. Mostanra hirtelen csak a tudatos vizsgálódás állandó kérdései, faggatózásai maradnak. Ebben a kötetében értelmével járja be a tézis-antitézis-szintézis hármasságát. Eddig ösztöne segítette megélni életét. Most ezt az ösztönösséget veti el, és marad a keményen pergetett, válaszokat váró állandó kérdés.

Mint valaha a romantika génuszai, egyszerre csak az árnyék nélküli lét racionalitásával találkozott. Eddig egységben érzékelt a nappali és az alvó létállapotot, egymást erősítették, a versét kerekítették. Mostanra éppen ezt az alvás közben átélhető ellenvilágot veszíti el a verseiben, ugyanakkor az elhagyottakat szeretné jelenlévőként átélni a nappali, mindennapi élet során. Hadd lássuk, Uramisten, mire megyünk az álmok nélkül!? Benne találok-e a nappali létben vágyott ellenvilágát?

Mert nem feledheti az álomi tudatot. Úgy kérdez most a nappali valóságra, hogy közben az álomi világ válaszait szeretné érvényesen elővezetni a mindennapi életvalóságban is. A megélt életrajzban. És a világ megtörtént létezés-történetében egyaránt. Hobbes valóság-létében keresi az angol tudományfilozófus által megtagadott szellemi létezést. Jelen esetben furcsa módon éppen átvéve a filozófus módszerét, csak éppen ellenkező eredményre vágyakozva. Ismerve a világkeletkezés jelenleg érvényesnek tekintett magyarázatát – ebben mégis csak a szellem önkiteljesedését, valamely isteni lényeg jelenvalóságát akarja felmutatni.

Ugyanakkor a mostani kötet fázisában egyfajta racionalitás irányítja alkotói módját. Elhagyva álomverseit, felnőtt okos fejével kérdez, leír – és várja ugyanazt a feleletet, amit valaha álmai diktáltak. Mintha az augustinusi „credo, quia absurdum” módján keresné mindazt, amit korábban öntudatlan fogott versébe. Kemény kérdések sorakoznak a kötetben, és rájuk racionálisan megmagyarázott válaszokat fogalmaz. Száraz-kemény szavakkal, mondatokkal. Magát gyözködően, másokat is okítólag. Az erény kemény hangjait, a remény szerény csendjeit.

Mindezáltal válik jelen pillanatban olyigenészre vehetővé, mert a kötettel párhuzamosan megjelent egy másik gyűjteménye is, amelyet az Új Ember Kiadó jelentetett meg régi és új versei közül Zsille Gábor válogatásában. És ebben a gyűjteményben válik ez a valóságból, tudományból, történelemből való rákérdezés racionalitása figyelemreméltóan hangsúlyossá. Az a Báger, aki kezdetekben szinte a misztikát súrolva nézett szét a világban, most

éppen értelmi magyarázatokat fog versébe. Érteni akarja az érthetlent. És megmagyarázni a megmagyarázhatatlant.

Érzékeny vagyok erre a formálásmódra, mintha a magam gondolatvilágát találnám a bágeri tematikában. És amint olvasom ezeket az 'okos' verseket, megtalálom a poétikai nyitját is módszerének. Ő most, valamilyen alkotói megfontolásból, leválasztotta verseiből az álomi világot. De akarja, szívós igénnyel választja magának a feltámadás útját. Ezzel sajátos átmenetet alakít verseiben. Poétikailag. De tematikailag megadja a feloldozást, amint bevonja az „örök nőiség” bölcsességét ebbe a kérdezz-felelek világba.

„milyen a föltámadás kérdi a párom
mikor arra ébredsz hogy élsz
válaszol nyomban”

Augustinus várja magába Szent Ágostont, és míg racionálisan gondolkodik a tengerparton a maga kagylónyi vízcseppével, hirtelen besurran a megoldás, a goethei árny, az örök asszonyi bölcsesség. Visszahozza költészetébe a kiveszőben lévő álomi világot. Mert ez szükséges minden feltámadáshoz.

(*mégis, mégse, mégis.* Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2012;
Magasság, mélység. Új Ember, Budapest, 2012)

Domaházi hagyományőrök nyomában

Elek Menyhért: *Domaházi
templomtorony de messzire ellátszik*

ALABÁN PÉTER

Értékmentés, értékmegőrzés. E szavakkal jellemezhető Elek Menyhért nyugalmazott iskolaigazgató munkássága, illetve a nevével fémjelzett harmadik önálló kötet, amely a Palócföld keleti peremén élő barkó etnikum egyik sajátos hagyományokkal bíró faluja néprajzi értékekben gazdag múltjának állít újabb emléket. Domaháza község Borsod, Heves, Nógrád, valamint a történeti Gömör vármegyék határán sokáig számított elzárt településnek, igazi zsákfalunak. A helyi tradíciók talán éppen ezért maradtak fenn és váltak kutathatóvá mind az etnográfusok, mind a népzene gyűjtők, mind pedig – utalva a filmes Gulyás testvérekre – a filmszociográfia művelői előtt. A mára ezer fő alá visszaesett népességű település az egyik leghátrányosabb helyzetben lévő helység az ózdi kistérségben, egykori paraszti, majd a vasgyárban dolgozó ipari munkás lakossága eltűnt, fiataljai elvándorolnak, előregedő és átrétegződött társadalma súlyos, nehéz helyzetbe került.

Ilyen közegben az egyik lábon álló stabil pont az egykori, 29 fővel alapított Pávakör tagjaiból verbuválódott, gyakran nem is Domaházán élő hagyományőrök csoportja, akik immár több mint 40 éves múlttal büszkélkedhetnek. Az 1960-as évek végére visszanyúló előzmények ma megismétlődni látszanak: 1969-ben a Magyar Televízió „Röpülj Páva” címmel országos népdalvetélkedőt hirdetett, amely ötletadónak bizonyult, s 1971-ben helyi versenyt is szerveztek nagy sikerrel. A folytatás sem maradt el, a hagyományőrök együtt maradtak, sőt, elsőként 1972 tavaszán – a mai nevén Magyar Kórusok, Zenekarok és Népzenei Együttesek Szövetsége (KÓTA) rendezésében – már Domaházán kívül is felléptek (Sajószentpéter). Mindezt országos minősítés, majd rádiófelvétel követte. A domaházaiak műsoraiban megelevenedett a régi fonók, tollfosztók, disznótorok,

kukoricafosztók hangulata, miközben a pávaköri tagok folyamatosan gyűjtötték s hozták a szebbnél szebb régi és új stílusú dalokat, felkutatva az azokat még ismerő idős embereket, hajdani pásztorokat, lakodalmak, bálók előénekeseit. Az együttes fennállása során eddig hatszor mérettette meg magát, és minden alkalommal kiváló minősítést kapott. Ezen kívül elnyerték a Népművelési Intézet nivódíját, megkapták a Kiváló Együttes címet és a Muharay Elemér Népművészeti Szövetség díját is. Négy évtizedes tevékenységüknek újra érdekes fényt adhat az MTVA, a Duna Televízió és a Hagyományok Háza által 2012-ben szervezett, „Fölszállott a páva” című népzene- és néptáncvetélkedő.

Elek Menyhért korábbi műveiben is igyekezett szeretett falujának „kincseit” átörökíteni az utókor számára. Az 1997-ben kiadott, Barsi Ernő által lektorált könyvében („Az a híres domaházi menyecske...”) közel 180, kottával ellátott népdalt adott közre, 2010-ben pedig – a domaházi római katolikus egyházközség fennállásának 250. évfordulója alkalmából – „Domaháza ékszerdoboz” címmel jelent meg a Szent Erzsébet templom történetét, rejtett értékeit (köztük Feszty Masa festőnő freskóit) összefoglaló színes alkotása. Ez a hagyaték bővült újabb írásos anyaggal 2011-ben, amelynek első könyvbemutatóját az együttes 40 éves jubileumi rendezvényén tartották nyáron, míg a hivatalos, Ózdon rendezett ismertetőt 2011 novemberében a városi könyvtár dísztermében rövid műsorral egybekötve.

A 230 oldalas, 21 fejezetre tagolt alkotás 126 db, magánarchívumban őrzött képpel (köztük minősítésekről, oklevelekről készült felvételekkel) mutatja be az 1999 óta egyesület formájában működő hagyományörző együttes történetét és műsorait. Az egyes fejezetek ma már történelmi állomások, melyek kezdeti fénykora tehát az 1970-es évekre esett, részben a Gulyás János és Gulyás Gyula által forgatott dokumentumfilmekkel párhuzamosan: Országos „Röpülj Páva” Vetélkedő és az azt követő, helyben megrendezett népdalvetélkedő (1969-1971), majd a kör megalakulása, ezt követően Rádiófelvétel és Arany Páva Verseny (1972-1973), V. Duna Menti Folklor Fesztivál (1975), Röpülj Páva '77 Népművészeti Vetélkedő (1977), illetve a VI. Duna Menti Folklor Fesztivál (1978). A 80-as és a 90-es években a sikersorozat töretlenül bizonyult nem csupán hazai, hanem nemzetközi téren is: az egykori Szovjetunió és Csehszlovákia mellett Romániában, Lengyelországban, később Franciaországban is fellépett a társulat. Több televíziós szereplés is megemlíthető, így például a „Magyarország ma” (1997), vagy a korábban népszerű országjáró sorozat, a „Főtér” (2002) adásaiban. A kötet több olyan újságcikket is közöl, amely a helyi, a regionális és az országos sajtóban megjelent „tükröt” tartja az olvasó elé a hagyományörzők tevékenységéről.

A szerzői utószó büszkén mond köszönetet az egykori tanítványnak, Dr.

Holló Ieszi Ernő állatorvosnak (USA), aki támogatta a kötet kiadását, de elégedettséget tükröz a településnek hírnevet és dicsőséget szerző négy évtized rengeteg fellépéssel, de fáradtsággal is járó, mégis élményekkel, sikerekkel teli időszakára vonatkozóan. Záró fejezetének végén közli az együttes 30 tagjának névsorát (2011-ben), külön kitérve a fiatalokra. Mosolygós vendégszerető emberek, vidám hangulat, zene és tánc, nosztalgikus visszaemlékezést kínáló fotók és archív bejátszások: ezek őrzik könyvben, műsorfelvételeken, megkopott és új, digitális fényképeken egy igazi palóc közösség múltját és jelenét.

(Domaházi Hagyományőrző Egyesület, h. n., 2011)

„Nehéz szó az élet”

Vass Tibor: *Mennyi semenni*

NAGY CSILLA

Vass Tibor költészetét a kezdetektől a koherenstörténetek lineáris elbeszélhetetlenségét demonstrálja. Kötetei, költői kísérletei újra és újra azt bizonyítják, hogy a valóság a személyes tapasztalatban az egyén számára folyton új értelmet nyer, eleve fragmentált, többsíkú. Ebből következik, hogy a szöveg, amely ezt leírni, rögzíteni próbálja, szükségszerűen töréseket, az olvasás folyamatát folyton megakasztó, az olvasót elbizonytalanító beíródásokat tartalmaz. A valóság kimondhatóságának feltétele Vass Tibornál a nyelv disszeminatív működése: a szerző kivételes képessége, hogy a szemantikai, grammatikai szinten létesülő nyelvi játék, valamint az intertextuális utalásrendszer révén újabb és újabb narratív struktúrákat, kontextusokat, mondhatni, „világokat” képes létrehozni. Ez az avantgárd, neoavantgárd hagyományt újragondoló eljárás, a nyelvi hiba retorikai természetét kiaknázó (egyrészt Tandori poétikáját, másrészt Freud belátásait idéző) beszédmód adja a keretét a legújabb, *Mennyi semenni* című kötetnek is, azonban ezúttal a nyelvjátékokkal terhelt, szubjektív magánszöveg tétje szokatlanul nagy. A költői megszólalás itt nem egyszerűen saját korlátozottságának, a nyelvi kifejezés feltételelességének bizonyítéka, hanem egy trauma feldolgozásának az eszköze. A szülők tragikus, erőszakos halála feletti veszteségérzet kimondhatósága a kötet központi kérdése (ezáltal az új kötet tematikus értelemben nyilvánvalóan párhuzamba állítható Borbély Szilárd *Halotti pompájával*). Számomra pedig az a kérdés, hogy milyen poétikai tapasztalatokat eredményez ez a megnövelt tét, hogy mi történik akkor, ha a fragmentált, önmagát folyton felülíró, ellenpontoszó, a szintaxist a szavak konnotatív jelentése révén szétziláló Vass Tibor-féle nyelv nem a világ „általános” töredezettségét, hanem a személyiségben létesülő törést viszi színre. Ha a világ nem azért elbeszélhetetlen, mert ez lényegéből

adódik, hanem mert a személyiség és a valóság viszonya dekonstruálódott, és a szövegtérben kell újraértelmezni azt.

Legalább négy olyan eljárás különíthető el, amely bár korábban is jelen volt a szerző szövegalakításában, a *Mennyi semenni* kötetben valamilyen többletfunkciót is hordoz. A traumaszöveg alakításában különös jelentőséggel bírnak azok a kiemelt képek, metaforák, allegóriák, szimbólumok, amelyek valamiképp a tudatalatti működésének ábrázolását szolgálják (pl. álom, kulcs, utazás), és amelyek a megoldás, a feloldás lehetőségét tematizálják (*Színmáz*, *Indulok Krakkóba*, *Indulok Jócsóba*). A második eljárás a vers „hömpölygése”, a szintaktikai és sorhatárokat átlépő logikai szerkezetek alkalmazása, amely itt asszociatív tudatfolyamként, a tudat védekező mechanizmusaként értelmezhető (*Elsővers*). Hasonló módon változik meg az ismétlések szerepe: az új kötetben az egy versen belül jelentkező tautologikus szerkezetek, a kötet egészén átívelő motívumok, a visszatérő logikai vagy retorikai elemek egyaránt az újraszerveződő valóság rögzítésének igényét, és ezzel együtt a rögzíthetetlenség tapasztalatát, továbbá az ismétlés, újra-elbeszélés traumafeldolgozásban játszott szerepét érzékeltetik. Jellemző például az apa és anyaszerep visszatérő, metaforikus azonosítása: „Apám fekete lyuk [...] Apám a halálos tenger” (5.); „Anyám féreglyuk [...] Anyám sár, anyám szmog [...]” (6.). A negyedik ilyen pedig a narratív versekben tetten érhető elliptikus megoldásokhoz, a kihagyások, elhallgatások, hiányos szintaktikai szerkezetek megváltozott szerepéhez kapcsolódik. A *Fejszem* című szövegben például a történet utólagos elbeszélése nemcsak azért ütközik akadályba, mert emlékezetünk eleve korlátozott, hanem azért is, mert a traumatikus emlékezet átrendezi az emlék hangsúlyait, bizonyos dolgokat előtérbe helyez, más dolgokat háttérbe szorít, és az elhallgatás a traumatikus, roncsolt nyelv révén is demonstrálódik: „Két-há nappal azelőtt akad két-hászor fél / percem a közkútnál kábé, engedek / a fejszemnek bámulni csak úgy kifelé a kútfejből, / rosszul teszem, problémák jönnek fejszembe, / például hova tettem az elektromos sövénynyírót, / az elektromos sövénynyíró / mindenholnan hiányzó képe jön szembe, / amiből annak latolgatása következik, / hogy nevére épp helyesen gondoltam-e [...]”. (17.)

Erős és megrázó kötet a *Mennyi semenni*, minden bizonnyal Vass Tibor egyik legjobb könyve, amelynek jelentősége abban áll, hogy a saját poétikai eszköztárat megtisztítva, újrahasznosítva pontos és érzékeny nyelvet talál a veszteség körülírására.

„Nehéz szó az élet, elírható hamar. / Ez kívül-belül költői, és elég átkos, valóban.”

(Spanyolnátha Könyvek, Hernádkak, 2012)

● ALABÁN PÉTER (1979, Budapest) történész, tanár ● BALÁZS GÉZA (1959, Budapest) nyelvész, néprajzkutató ● BÍRÓ JÓZSEF (1951, Budapest) költő, performer ● CSONGRÁDY BÉLA (1941, Hatvan) újságíró, közíró ● GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR (1957, Salgótarján) író ● JUHÁSZ TIBOR (1992, Salgótarján) költő ● KABDEBŐ LÓRÁNT (1936, Budapest) irodalomtörténész ● KANYÓ EMMA (1987, Balassagyarmat) tanár ● LARKIN, PHILIP (1922, Coventry – 1985, Cottingham) költő ● NAGY ZSUKA (1977, Nyíregyháza) költő ● Z. NÉMETH ISTVÁN (1969, Komárom) költő, író ● NÉMETH VÁNYI KLÁRI (1977, Sopron) író, újságíró ● NÉMETH ZOLTÁN (1970, Érsekújvár) költő, kritikus, irodalomtörténész ● PAPP DÉNES (1980, Miskolc) író, költő ● STUMMER ATTILA (1974, Szolnok) író, jogász ● SZÁSZI ZOLTÁN (1964, Tornalja) író, költő ● SZÁVAI ATTILA (1978, Vác) író ● SZOMSZÉD ESZTER (1987, Budapest) újságíró ● SZILI JÓZSEF (1929, Budapest) költő, irodalomtörténész ● VASS NORBERT (1985, Kaposvár) író, kritikus ●

● **KOVÁCS BODOR SÁNDOR** (1955, Vác) dokumentumfilmes, fotográfus ● 1988–1990: videófilm-szerkesztő képzés, vezetőtanára Buglya Sándor ● 1994–2002: a Soros Alapítvány ösztöndíjasa ● 2005-től a Pannonhalmi Arcus Temporum Művészeti Fesztivál dokumentumfilmese ● 2007-től a Rónai Művész-telep (Rónart), 2010-ben a Rónai Anzix (Európa legkisebb intermédia fesztiválja) szervezője ● LEGFONTOSABB ÖNÁLLÓ FOTÓKIÁLLÍTÁSOK: Jelenetek egy el nem készült filmből (Balassagyarmat, 1995); Egy hely...Jeruzsálem (Salgótarján, 2001); „Bárki vagy...” (Szeged, 2005); Cigánygyerekek (Salgótarján, 2005), Retrospektív (Salgótarján, 2011); külföldi tárlatok (Párizs, 2002; Antwerpen, Eupen, 2004) ● LEGFONTOSABB DÍJAK: Városi Televíziók Országos Fesztiválja, 1994 (II. díj); 43. Országos Független Filmszemle, 1996 („Az év portréfilmese”. Független producerek díja); Iz-rael képekben, 2008 (Portré kategória I. díj, Élet kategória II. díj, Közönség díj, I. díj); Új Magyarország, 2009 (II. díj); Duna-legendárium – A litera.hu pályázata, 2011 (I. díj) ●

● **LOSONCZY ILDIKÓ** (1954, Eger) képzőművész ● Grafikus, tűzzománc-készítő, dekoratőr, tanár ● Mesterei: Czinke Ferenc, Iványi Ödön ● 1956-tól Salgótarjánban él ● Egerben, a Ho Si Minh Tanárképző Főiskolán szerzett diplomát ● 1994-ben felvételt nyert a Magyar Köztársaság Művészeti Alapjába (ma Magyar Alkotóművészek Országos Szövetsége), melynek máig tagja ● LEGFONTOSABB KIÁLLÍTÁSOK: Szécsényi Őszi Tárlat; Salgótarjáni Rajzbiennálé; Salgótarjáni Tavasz Tárlat; A zománc tábor kiállításai (Salgótarján); A zománc tábor kiállításai (Nyirbátor, Hajdúdorog, Kazár, Noszvad [Szlovákia]); A hatvani nyári tábor kiállítása; Az St-Art kiállításai (Salgótarján) ● www.albumlapozo.5mp.eu ●